

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ORTADOĞU'DA TÜRKMENLER: IRAK, SURİYE, İRAN VE
LÜBNAN ÖRNEKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİLGÜN TUTAR

TEMMUZ 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU’DA TÜRKMENLER: IRAK, SURİYE, İRAN VE
LÜBNAN ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

NİLGÜN TUTAR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSMAİL ERMAĞAN

TEMMUZ 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Nilgün TUTAR

Danışmanlığını yaptığım bu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN

ONAY

..... tarafından hazırlanan ‘.....’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

.....

Kurumu:

Üyeler:

Kurumu:

.....

Kurumu:

.....

Tez Savunma Tarihi:// 2019

ÖZET

ORTADOĞU'DA TÜRKMENLER: IRAK, SURİYE, İRAN VE LÜBNAN ÖRNEKLERİ

Tutar, Nilgün

Yüksek Lisans, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail Ermağan

Temmuz 2019. 116 Sayfa.

Türkçe literatürde Orta Doğu'ya yönelik yapılmış birçok çalışma yer almasına rağmen, bu bölgede yaşayan Türkmenler konusunda yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu tez; Irak, Suriye, İran ve Lübnan örneklemelerini baz alarak, Türkmenlerin tarihini hem tarihsel hem de günümüz perspektifinde araştırmayı amaç edinmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkmenlerin özellikle coğrafi, dini, sosyal, siyasi ve kültürel durumlarının yansıtılmasının yanında, bulundukları ülkelerde uğradıkları entegrasyon ve asimilasyon durumlarını incelemektir. Yapılan incelemeler sonucunda Lübnan'da yaşayan Türkmenlerin ülkelerine daha çok entegre oldukları; bunu sırasıyla Irak, İran ve Suriye'de yaşayan Türkmenlerin takip ettiği görülmüştür. Irak, Suriye ve İran'da varlıklarını sürdüren Türkmenler ise dönem dönem asimilasyon müdahalelerine maruz kalmaktadır. Tez, son tahlilde, belirtilen ülkelerdeki Türkmenlerin genel bir panoramasını çizmeyi amaçlamakta ve ilgili kısıtlı literatüre dahil olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Türkmenler, Irak, Suriye, İran, Lübnan

ABSTRACT

TURKMENS IN THE MIDDLE EAST: IRAQ, SYRIA, IRAN AND LEBANON CASES

Tutar, Nilgün

Graduate Degree, Graduate Education Institute, International Relations Department

Advisor: Associate Professor Dr. İsmail Ermağan

July 2019. 116 Pages.

Although there are lots of studies on the Middle East in the Turkish literature, academic studies on the Turkmens living in this region are fairly limited. This thesis aims to investigate the history of Turkmens living in these regions from both historical and contemporary perspectives based on the examples of Iraq, Syria, Iran and Lebanon. The purpose here is to examine the integration and assimilation of the Turkmen in their countries, as well as to reflect their geographical, religious, social, political and cultural status. This was followed by the Turkmen living in Iraq, Iran and Syria respectively. The Turkmen living in Iraq, Syria and Iran are subject to assimilation interventions from time to time. In the final analysis, this thesis aims to draw a general picture of the Turkmens in the mentioned countries and is important due to the limited literature in this area.

Key Words: Middle East, Turkmens, Iraq, Syria, Iran, Lebanon

ÖNSÖZ

Orta Doğu’da varlıklarını sürdüren Türk halk gruplarından Türkmenler, tarihsel süreçte kurulan pek çok devletin asli unsurlarından olmuş, akabinde birçok devlet kurarak uzun yıllar bu bölgede hüküm sürmüştür. Bu tezde Orta Doğu’daki Türkmen varlığı; Irak, Suriye, İran ve Lübnan ülkeleri üzerinden ve tarihsel, coğrafik, demografik, kültürel, siyasi ve ekonomik özellikleri ile irdelenmiştir. ‘Orta Doğu’da Türkmen olmak’ olgusu daha yakından incelenerek, belirtilen ülkelerde varlıklarını ve kimliklerini korumaya çalışan Türkmenlerin genel bir tablosu çizilmek istenmiştir. Türkmenler konusunda birçok akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen bu çalışmaların çoğu ülkesel veya dönemselidir. Bu tezde araştırma, daha bütünsel ve geniş bir alanda yürütülmek hedeflenmiştir. Bu çalışmanın, Orta Doğu coğrafyasındaki Türkmen araştırmaları için atılan adımlardan biri olması umulmuştur. Bu çalışmanın her safhasında, bana zaman ayırarak yönlendirmelerini ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Sayın Doç. Dr. İsmail Ermağan’a, tez izleme jürimde yer alarak yazdıklarımı okuyan, eleştiren ve yönlendirmeler yapan kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Fatih Bayram’a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ertan’a teşekkür ederim. Ayrıca eğitim ve meslek hayatım boyunca daima yanımda olan aileme de teşekkür ederim. Bu çalışmamın, bu alanda araştırma yapanlara ve bilgi sahibi olmak isteyenlere faydalı olmasını dilerim.

Nilgün Tutar

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	I
ONAY	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XI
1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	6
2. IRAK TÜRKMENLERİ.....	6
2.1. TÜRKMENLERİN TANIMI VE IRAK'A YERLEŞMELERİ	6
2.2. IRAKLI TÜRKMENLERİN IRAK'TA YERLEŞİK BULUNDUKLARI BÖLGELER	9
2.2.1. Kerkük Vilayeti	11
2.2.2. Musul (Ninova) Vilayeti.....	12
2.2.3. Bağdat Vilayeti.....	13
2.2.4. Erbil Vilayeti	13
2.2.5. Selahattin Vilayeti	14
2.2.6. Diyala Vilayeti	14
2.3. IRAKLI TÜRKMENLERİN NÜFUSU	15
2.4. IRAKLI TÜRKMENLERİN TOPLUMSAL YAPISI	17
2.5. IRAKLI TÜRKMENLERİN DİNİ İNANISLARI.....	19
2.6. IRAKLI TÜRKMENLERİNİN EĞİTİM DURUMU	22
2.7. IRAKLI TÜRKMENLERİN SİYASİ OLUŞUMLARI	25
2.7.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı	26

2.7.2. Irak Türkmen Cephesinin (ITC) Kurulması	27
2.8. IRAKLI TÜRKMENLERİN KARSİ KARSİYA KALDIĞI KATLİAMLAR	28
2.8.1. Kaçakaç Katliamı (4 Temmuz 1920)	28
2.8.2. Levy (Teyyari, Nasturi) Katliamı (4 Mayıs 1924)	28
2.8.3. Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946)	28
2.8.4. Kerkük Katliamı (14-17 Temmuz 1959)	29
2.8.5. Türkmen Liderlerin İdamı (16 Ocak 1980)	30
2.8.6. Tuzhurmatu, Tazehurmatu ve Altinköprü Katliamları (26-28 Mart 1991)	30
2.8.7. Zehra Olayı (16 Ekim 1995)	31
2.9.1. Osmanlı Döneminde	31
2.9.2. İngiliz İşgal Döneminde	32
2.9.3. Krallık Döneminde	32
2.9.4 Cumhuriyet Döneminde	33
2.9.5. 2003 Sonrası	33
2.9.6. Türkiye’deki Iraklı Türkmenlerin Basını	34
2.9.7. Radyo ve Televizyonlar	35
2.10. 2003 IRAK İŞGALİ VE SONRASI	35
2.10.1. IŞİD ve Türkmenlere Etkisi	37
BÖLÜM II	39
3. SURİYE TÜRKMENLERİ	39
3.1. TARİHTE SURİYELİ TÜRKMENLER	39
3.1.1. Selçuklular Öncesi Suriye’de Türkmen Varlığı	39
3.1.2. Selçuklular Döneminde Suriyeli Türkmenler	40
3.1.3. Memlükler Döneminde Suriyeli Türkmenler	42
3.1.4. Osmanlı Döneminde Suriyeli Türkmenler	43
3.1.5. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriyeli Türkmenler	44

3.2. SURIYE’DE TÜRKMENLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER	45
3.2.1. Şam Vilayeti	46
3.2.2. Humus Vilayeti.....	46
3.2.3. Hama Vilayeti.....	47
3.2.5. Tartus Vilayeti.....	48
3.2.6. Rakka Vilayeti.....	48
3.2.7. İdlib- Dera Vilayeti	48
3.2.8. Lazkiye (Bayır – Bucak) Vilayeti.....	49
3.2.9. Halep Vilayeti.....	49
3.3. SURIYELİ TÜRKMENLERİN NÜFUSU	50
3.4. SURIYELİ TÜRKMENLERİN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK DURUMU	53
3.5. SURIYE’DE DİNİ İNANÇLAR VE TÜRKMENLER	55
3.6. SURIYELİ TÜRKMENLERİN EĞİTİM DURUMU.....	57
3.7. SURIYELİ TÜRKMENLERİN SİYASİ DURUMU.....	58
3.7.1. ‘Suriye Türkmen Kitleleri’ Hareketi	60
3.7.2. ‘Suriye Demokratik Türkmen’ Hareketi	61
3.7.3. ‘Suriye Türkmenleri Platformu’	62
3.8 SURIYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKMENLERE ETKİSİ.....	62
BÖLÜM III	66
4. İRAN TÜRKMENLERİ	66
4.1. İRAN TÜRKLERİNİN TARİHİ	66
4.2. İRAN’DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER	66
4.2.1. Kuzeybatı Türkleri (Azerbaycan Türkleri).....	66
4.2.2. Kuzeydoğu Türkleri (Horasan ve Türkmen Türkleri)	68
4.2.3 Güney ve Merkez Türkleri (Kaşkar, Hamse ve İsfahan Türkleri)	69
4.2.4. Afşar (Avşar) Türkleri.....	70

4.2.5 Halaç Türkleri.....	71
4.2.6. Kaçar Türkleri	71
4.2.7 Karapapak Türkleri.....	71
4.2.8 Bayatlar	72
4.2.9 Kengerli Türkleri	72
4.2.10. Hamse Türkleri.....	72
4.2.11 İsfahan (Orta İran) Türkleri	72
4.2.12 Diğer Türk Toplulukları	72
4.3. İRAN'DA ETNİK, DİNİ GRUPLAR VE TÜRKLER	73
4.4. İRAN TÜRKLERİNİN NÜFUSU	75
4.5. İRAN'DAKİ TÜRK TOPLULUKLARININ SOSYAL VE EKONOMİK HAYATI	78
4.6. İRAN'DA YAŞAYAN TÜRK TOPLULUKLARININ EĞİTİM DURUMU VE TÜRKÇE KULLANIMI	79
4.7. BASIN VE MEDYA	81
4.7.1. Televizyon Kanalları	82
4.7.2. Gazete ve Dergi	82
4.8. İRAN TÜRKLERİNİN SİYASİ DURUMU	84
4.9. İRAN'DAKİ TÜRKLERİN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ	85
BÖLÜM IV	87
5. LÜBNAN TÜRKMENLERİ	87
5.1. LÜBNAN TÜRKLERİNİN TARİHİ.....	88
5.2. LÜBNAN TÜRKLERİ: COĞRAFYA, NÜFUS, KÜLTÜR, KİMLİK, EKONOMİ	90
5.2.1. Akkar Türkmenleri	91
5.2.2. Baalbek Türkmenleri	92
5.2.3. Dinniye Türkmenleri	94
5.2.4. Beyrut'ta Türk Vatandaşları (Mardinliler)	96

5.2.5. Giritli Türkler	96
5.2.6. Suriyeli Türkmenler	97
5.2.7. Çerkezler	98
5.2.8. Anadolu Kökenli Aileler ve Osmanlı Mirası.....	98
5.3. LÜBNAN TÜRKLERİNİN KİMLİK SORUNU.....	99
5.4. LÜBNAN TÜRKLERİ VE SİYASET	100
6. SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	109
EKLER: HARİTA VE TABLO LİSTESİ.....	116
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.g.e.	Adı geçen eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
CIA	Merkezî İstihbarat Teşkilatı
GAMOH	Güney Azerbaycan Ulusal Uyanış Hareketi
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IMTP	Irak Milli Türkmen Partisi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
ITC	Irak Türkmen Cephesi
ITKYC	Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PROF	Profesör
PYD	Demokratik Birlik Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TİKV	Türkmeneli İşbirliği İş birliği ve Kültür Vakfı

TKO

Türkmen Kardaşlikeşlik Ocağı

UNIFIL

United Nations Interim Force In Lebanon

1. GİRİŞ

Dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden Orta Doğu, uluslararası konjonktürde ve dünya sisteminde jeopolitik, jeostratejik ve semavi dinlerin doğduğu bir merkez olarak önem arz etmektedir. Uluslararası alanda söz sahibi olmak isteyen güçler, Ortadoğu'nun karakteristik özelliklerini bölgede ve dünyada hâkimiyet kurmak için kullanmaktadır. Hegemonik güce sahip olmak isteyen küresel aktörlerin, öncelikle bu bölgede etkili olmaya çalışması dünya siyaseti açısından Ortadoğu'nun ne kadar önem arz ettiğinin bir göstergesidir. Bu bağlamda, meydana gelen tüm karışıklıklar ve savaşlar, Orta Doğu'nun 'çatışmalar bölgesi' olarak anılmasına sebebiyet vermiştir.

Asya, Afrika ve Avrupa'nın birleştiği bir köprü olarak Ortadoğu, önemli ticaret yolları üzerinde yer almakta ve önemli su yollarına sahip bir bölge olma özelliğini taşımaktadır. Bu çerçevede, Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik değer, tarihin ilk dönemlerinden bu yana bölgeyi dünya siyasetinde söz sahibi olmak isteyen güçlerin ilk hedefi haline getirmiş ve bu durum Ortadoğu'yu dünya gündeminde üzerinde en çok tartışma ve araştırmalar yapılan bölge haline getirmiştir. Orta Doğu bölgesi aynı zamanda, küresel enerji merkezlerinden birisidir. Sahip olduğu petrol ve doğalgaz gibi zengin yeraltı kaynakları bakımından dünya enerji piyasasında önem arz eden ülkeler bu bölgede bulunmaktadır. Dünyanın enerji merkezi olarak bölgede zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan ülkelerin, küresel ekonomide üst konumda bulunması, diğer ülkeler için de bölgeyi rekabetin odağı haline getirmektedir.

Kutsal olarak kabul edilen Semavi dinlerin doğduğu ve tüm dünyaya yayıldığı bir bölge olarak Ortadoğu, dünyayı dinsel anlamda şekillendirmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Soğuk savaş sonrası düzleme baktığımızda Ortadoğu bölgesi, iç savaşlar, mezhep savaşları, bölge ülkeleri arasındaki savaşlardan dolayı uluslararası ilişkiler literatüründe 'çatışmalar bölgesi' olarak nitelendirilmektedir. Ortadoğu bölgesinin farklı dini ve etnik unsurları barındırması ve bu farklı etnik unsurların çeşitli ülkelere dağılmış olması bu çatışmaların zeminini oluşturmaktadır.

Yüzyıllar boyunca Türk hâkimiyeti altında yönetilen Ortadoğu, küresel enerji merkezlerinden biri olarak keşfedildiğinden bu yana, bölge üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen devletler tarafından şekillendirilen bir bölge olmuştur. Bu devletler, Ortadoğu'yu kendi istekleri doğrultusunda şekillendirerek, bölgeyi asırlardır süregelen bir kaosa mahkûm etmişlerdir. Tarihsel olarak bu bölgede birçok devlet kuran ve birçok devletin de ana unsurlarından biri olan Türkmenler bölgenin asli unsurlarındandır ve bölgede meydana gelen tüm karışıklardan da en çok etkilenen etnik grupların başındadır.

Bu tez, uluslararası ilişkiler bağlamında Ortadoğu coğrafyasında yaşayan Irak, İran, Suriye ve Lübnan örneklerini baz alarak, bölgedeki Türk halk gruplarının genel anlamda resmini çizmektedir. Ortadoğu Bölgesinde kurulmuş ya da bu bölgede egemen olmuş olan Osmanlı, Büyük Selçuklu, İhşidler, Tolunoğulları, Memlükler ve daha öncesinde kurulmuş olan diğer devletler döneminde ve günümüz Ortadoğu'sunda yaşayan Türk halk gruplarını - özellikle Türkmenleri - irdelemektedir

Tezin cevap aradığı soruları ise şu şekilde belirtebiliriz: Ortadoğu Bölgesinde Türkmenler yaşadıkları ülkeler için ne anlam ifade etmektedir? Türk ve Türkmenler demografik olarak farklı özellikleri taşımakta mıdır? Bu incelemeyi yaparken neler baz alınmalı? Ortadoğu'daki belirtilen ülkelerde Türkmenler nerelerde yaşamaktadır? Bu ülkelerde, Türkmenlerin tarihsel, demografik, coğrafik, ekonomik ve sosyal çerçevede en belirleyici özellikleri nelerdir? Bu ülkelerde “çoğunluk” olarak nitelendirilen insanlardan bazı konularda ayrıışan Türkmenler, böyle bir ortamda etno-kültürel kimlik ve farklılıklarını nasıl ve ne kadar koruyabilmiştir? Yakın zamanda Ortadoğu coğrafyasında yaşanan karmaşada Türkmenler olayların neresindedir ve bu durumlardan nasıl etkilenmişlerdir? Bu soruların tümüne, dört temel ana başlıktan oluşan ve her kısımda Türkmenlerin tarihsel, demografik, coğrafik, ekonomik, kültürel ve siyasal özelliklerini resmeden bölümlerde cevap aranmaktadır.

Akademik literatürde Irak, Suriye ve Lübnan Türkmenleri üzerine kısıtlı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında, Irak, Suriye, İran ve Lübnan'da yaşayan Türkmenlerin bütüncül bir şekilde genel portresini çizen akademik bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Hazırlanmış olan tezlerin büyük bir kısmı Türkmenlerin belirtilen tek bir ülkedeki toplumsal, demografik, kültürel ve siyasi durumunu incelemektedir. Öte

yandan, yazılan tezlerin büyük çoğunluğu belirli bir dönemi veya belirli bir ülkeyi incelemektedir. Selami Saygın'ın 2010 yılında yazılmış olan *Irak Türkmenleri (1918-1926)* tezi, Mazin Hasan'ın 2007 yılında yazılmış olan *Dünden Bugüne Irak Türkmenleri* tezi, Abdullah Aydın'ın 2017 yılında yazılmış olan *Kopuştan Günümüze Suriye Türkmenleri (1918-2014)* tezi, Tarık Sulocevizci'nin 2017 yılında yazmış olduğu *Suriye Türkmenlerinin Rejim Ve Muhalefet İle İlişkileri (1918 – 2017)* tezi, Ahmet Annaberdiyev'in 2006 yılında yazmış olduğu *İran Türkmenleri (1881-2001)* doktora çalışması bu alanda yazılmış olan önemli çalışmalardır.

Bu alanda yapılan akademik incelemelere rağmen, Ortadoğu'da meydana gelen güncel olayları da kapsayan ve belirtilen ülkelerde yaşayan Türkmenlerle ilgili bütüncül bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada, önemi tam olarak ortaya konamayan, Ortadoğu bölgesinde yaşayan Türkmenlerin var olma mücadelesi daha yakından ve daha bütüncül bir şekilde incelenerek Türkmenlerin varlığına dikkat çekilmek hedeflenmiştir.

Çeşitli etnik ve mezhebe sahip toplulukları içinde barındıran bir bölge olan Ortadoğu'nun tarihsel geçmişi göz önüne alındığında Türkmenlerin bölgenin asli unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Türkmenlerin Ortadoğu coğrafyasında tarihte birçok devletin kuruluşunda yer alması, Osmanlı devletinin bölgedeki nüfuzuyla Ortadoğu'daki Türkmenleri hem bölgedeki devletler açısından hem de Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemli hale getirmiştir. Bu tezde, zikredilen ülke örnekleri üzerinden Türkmenlerin tarihte ve günümüzde hangi düzlemde durduğu, ülkeler içinde ve bölgede hangi pozisyona sahip olduğu aktarılmaktadır. Türkmen halk grubunun bölgesel konumlandırılmasını incelemek yerine ülkesel pozisyonlarını araştırmak, bu halk grubunu daha yakından tanımak için daha çok önem arz etmektedir. Belirtilen bu ülkeler içinde belirli bölgelerde varlıklarını sürdüren Türkmenlerin bu ülkeler için siyasi ve sosyal açıdan önem arz ettiği söylenebilir.

Bu incelemede özellikle entegrasyon ve asimilasyon kavramları öne çıkmaktadır. Türkmenlerin, zikredilen ülkeler içinde entegrasyon ve asimilasyon konumlandırmaları karşılaştırıldığında ülkeler arası ve ülkelerin siyasi dönem aralıklarında da farklılıkları barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Asimilasyon ve entegrasyon kavramları altında, zikredilen ülkeleri incelediğimizde, Lübnan'ın ülkesel

mozaikinde, Türkmenlerin diğer ülkelere göre Lübnan toplumuna daha çok entegre olduklarını; Irak, İran ve Suriye’de Saddam, Pehlevi ve Esad gibi yönetimlerin döneminde Türkmen gruplarının ötekileştirildiği ve zamanla bağlarından kopmasıyla dönem dönem baskı ve zulümle asimile edilerek etno-kimliklerini zoraki bir şekilde korudukları ve bazı demokratik haklara sahip oldukları görülmektedir. Tarihsel dönemlerde zikredilen ülkelerin çeşitli bölgelerine, sınır boylarına yerleştirilen bu Türk halk grubu günümüzde Türkiye ile bağlarını karşılıklı olarak geliştirmek istemektedir. Türkiye Cumhuriyeti, dış siyaset politikasında ilk olarak bu halk grubu ile bağlantı kurmayı ilgili ülkelerin iç siyasetine karışma politikası olarak değerlendirirken, son dönemlerde yaşanan olaylarla birlikte Türkmenlerle bağlantı kurarak bu bölgede varlıklarını devam ettirmelerini destekleyen politikaları savunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, zikredilen ülkelerde soydaşları ile bağlantı kurarak ticari ilişkilerde bulunmakta ve Türkmenlerin kimliklerini korumak ve bağlarını güçlendirmek için TİKA, Yunus Emre Enstitüleri, dernekler ve sendikalarla iş birliği içinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan yayınlanan Türk dizi ve filmleri de Türkiye’nin faaliyetlerine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, ana kaynaklar olarak kitaplar, makaleler, akademik veriler ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. İkincil kaynak taraması içeren bu çalışma, Ortadoğu’daki dört farklı ülkeyi kapsayarak geniş bir alanda yaşayan Türkmen halk grubunu incelemeyi hedeflemesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak bu bölgelerde meydana gelen güncel olaylardan dolayı saha çalışmasının ve güncel bilgilerin kısıtlı oluşu, tezin kendi risk alanını oluşturmaktadır. Arap Baharı ve etkisinin 2015 yılına kadar olan süresi tezin zaman aralığını teşkil etmektedir. Bu çalışma içerisinde Suriye’de meydana gelen güncel olaylardan kısa bir projeksiyon olacak şekilde bilgiler verilmiştir. İkincil kaynakların kısıtlı oluşu, bu alanda yapılmış olan akademik çalışmaların azlığı ve Arapça, Farsça ve Kürtçe dilbilgisi içeren yerel kaynaklardan yararlanılamaması bu çalışmayı oluştururken karşılaşılan sorunlardandır. Bu doğrultuda, İngilizce ve Türkçe kitaplardan, internet sitelerinden, makalelerden ve akademik verilerden bu çalışmada yoğun olarak faydalanılmıştır.

Bu çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında tezin araştırma soruları ve hipotezler açıklanmıştır. İkinci bölüm, Irak Türkmenlerinin tarihi, yaşadığı alanlar, demografik, dinsel ve kültürel eğilimleri, karşılaştıkları

sıkıntılar, maruz kaldıkları katliamlar, siyasi eğilimleri, Amerika'nın Irak'ı işgali ve sonrasındaki süreçten nasıl etkilendikleri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde, Suriye Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar, demografik yapıları, dini inançları, kültürel ve siyasi eğilimleri ve ülkede meydana gelen iç karışıklığın Türkmenleri nasıl etkilediği ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise İran Türkmenlerinin tarihsel, coğrafik, demografik, sosyal, ekonomik ve siyasi eğilimleri incelenmiştir. Ayrıca Türkmenler dışında İran'da varlıklarını sürdüren diğer Türk halk gruplarından da bahsedilmiştir. Beşinci bölümde ise Lübnan Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar ve demografik, kültürel ve sosyal özellikleri irdelenmiştir.

Özetle, Türkmenlerin bölgesel konumundan ziyade ülkesel pozisyonda nerede durdukları, bu ülkelere entegre mi oldukları asimilasyona mı uğradıkları, tarihsel bağlarından dolayı Türkmenlerin bölgedeki asli unsurlarından biri olduğu tezi ve demokratik kazanımlar konusunda ne durumda oldukları, son olarak da Türkiye ile bağları irdelenmiştir.

BÖLÜM I

2. IRAK TÜRKMENLERİ

2.1. TÜRKMENLERİN TANIMI VE IRAK'A YERLEŞMELERİ

Türkmen kelimesinin kökeni ve anlamı incelendiğinde farklı kaynaklarda, farklı ifadeleri kapsadığı görülmektedir. İlim insanlarının büyük çoğunluğu Türkmenlerin Türk boylarından geldiği görüşünü kabul etmelerine rağmen, Türkmen deyiminin neyi kapsadığı konusunda tam bir görüş birliğine varamamışlardır.¹ Bazı tarihçilere göre Türkmen kelimesi, 'Türk' ve Farsça "manend" kelimelerinden oluşarak "Türk'e benzer" anlamına gelen "Türkmanend" den kaynağını almış olup, İran'da yaygın olarak bu görüşteki gibi kullanılmıştır. Tarihçi Yılmaz Öztuna, Türkmen deyiminin; Müslümanlar tarafından "İslamiyet'i kabul eden Türkleri" belirtmek amacıyla genel olarak Oğuzlar için kullanıldığını ifade etmiştir. 11. yüzyıldan itibaren Türkmen deyiminin Oğuz kelimesi ile birlikte ifade edildiğini ve bu deyim ilk olarak sadece göçebe Oğuz boyları için kullanılmış olup sonradan Oğuz boylarının tümünü kapsayacak şekilde kullanıldığını belirtmektedir.² İlim insanlarından olan Muhammet Nesr-i ve İbn-i Kesir de Türkmen deyiminin, Türk ve iman kelimelerinin zamanla birleşerek, Türklerin içinde İslamiyet'i kabul edip inanan kitleleri ifade etmek için kullanıldığını düşünmektedirler.³ Tarihçi Ebul Fida ise, Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde yaşayan Türklerin İslam'ı kabul edenlerine Türkmen denildiğini ve bu dine inanan Türkler, bölgedeki Araplar ve İslam'ı kabul etmeyen Türkler arasında tercümanlık yaptıkları için önceleri, "Tercüman" ismi ile anılmış ve Tercüman kelimesinin zamanla Türkman şeklinde ifade edildiğini ileri sürmektedir.⁴ Jean Deny'nin öne sürdüğü bir görüşe göre ise, "men", veya "man", takısı yücelik veya

¹ Aziz Kadir Samancı, *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El Irak (Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi)*, (1999), s. 18.

² Ahmet Caferoğlu, "Türkmenler", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 20, (Haziran 1964), s. 24.

³ Yılmaz Öztuna, "Türkiye Tarihi", c. 2, (İstanbul 1963), s. 10.

⁴ Caferoğlu, a.g.e., s. 24.

sonsuz çoğunluğu ifade etmekte olup, Türkmen deyiminin, asil veya safkan Türk insanını ifade etmek için kullanıldığını savunmuştur.⁵ Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divan-ü Lügat-it Türk adlı eserde Türkmen kelimesinin 11. yüzyılda ilk kez kullanıldığı bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmud, eserinde Türkmen deyimini için: “Bu saydığım bölükler, köktür. Bu kökten birtakım oymaklar çıkmıştır, onları söylemedim, sözü kısa kestim. Bu bölüklerin adları onları kurmuş olan eski dedelerimin adlarından alınmıştır.” diyerek ilk defa kullanmıştır.⁶ Iraklı Türklere Türkmen şeklinde hitap edilmesi ilk olarak Lozan Konferansı’nda İngiliz heyeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk Heyetini temsil eden İsmet İnönü, İngiliz heyetinin söylemlerine karşı çıkarak, Türkmen deyiminin ve Türk’ün aynı anlamı kapsadığını belirtmiş, Iraklı Türklere, Iraklı Türkmen denilmesinin herhangi bir gerçeği değiştirmeyeceğini ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra anavatanından koparılan Irak’ta, bölgeyi ele geçiren İngilizlerin ve daha sonra kurulan Irak hükümetinin Iraklı Türkleri, Iraklı Türkmen olarak adlandırmalarının ve bu kullanımı yaygınlaştırmak istemelerinin ana nedeni, burada yaşayan Türklerin, anavatan ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak, ayırtırmak ve ileriki dönemde Türkiye devleti ile oluşabilecek bağlarını koparmak içindir.⁷ Kendisi de Iraklı bir Türkmen olan yazar Suphi Saatçi, *"Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri"* adlı eserinde Türkmen deyiminin kullanılması konusunda şunları demiştir: “Ne var ki, 1959 yılından sonra, Irak’ta yaşayan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, soydaşlarımıza devlet tarafından resmî olarak ‘Türkmen’ denilmeye başlanmıştır.”⁸

Osmanlı döneminde Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinden oluşan bölge “Irak” olarak adlandırılırdı.⁹ Iraklı Türkmenlerin tarihsel süreci incelendiğinde, Irak’a geliş ve burayı yurt edinme amacını üç bölüme ayrılabilir. İlki, askerlerin aileleriyle beraber orduya katılmak maksadıyla gelişleridir. Bu süreçte Türk kabileler fethettikleri

⁵ Samancı, a.g.e., s. 24.

⁶ Ahmed Hamza Alpay, “Irak Türkmenlerinin Türkiye Açısından Jeostratejisi ve Türkiye’nin Stratejik Perspektifi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015), s. 22.

⁷ Soner Doğan, “Türkiye’deki Irak Türkmenleri: Sosyo-Politik Bir Analiz (1990-2015)” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018), s. 2.

⁸ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), s. 20-21.

⁹ Zekeriyâ Kurşun, *Kimlik ve Savaş: Osmanlıdan Günümüze Irak Örneği*, Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri, (İstanbul, 2005) s.229

bölgelere ikamet etmeye kalkıştıklarında, ailelerini de yanlarına almayı adet edinmişlerdir. İkincisi, yeni bir yerleşim alanı bulmak ve yurt edinmek amacıyla. Son olarak ise, Türkmen ailelerin veya kabilelerin ticari veya iktisadi amaçlarla, Irak'ta kurulmuş olan ve Irak'a yerleşmiş olan Türkmen beylikleri veya devletlerine katılmak amacıyla göç etmişlerdir.¹⁰ Fazıl Demirci ve Erşat Hürmüzlü'ye göre, Iraklı Türkmenlerin Irak'a gelmesi üç göç dalgası halinde olmuştur. İlk göç Emevi ve Abbasi'ler döneminde; ikinci göç Selçuklular döneminde ve son göç dalgası ise Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir.¹¹ Iraklı tarihçi Abdurrezzak EI-Huseni, Türkmen kabilelerinin Irak'a olan göçlerinden söz ederken şunları ifade eder:

"Günümüzde Türk ve Türkmen sözcüğü, Irak'ta Kürt bölgesini Arap bölgesinden ayıran topraklarda yerleşmiş olan insanlara verilmektedir. Bunlar Kuzey-Batı'dan Güney-Doğu'ya doğru uzanan bir hat üzerinde yayılmışlardır. Bu alan Musul'daki Telafar'dan Kerkük Vilayetindeki Erbil, Altunköprü ve Tuzhurmatu'ya ve Diyala Vilayetindeki Kızılırbat ve Mendeli'ye kadar uzanmaktadır. Zannedildiği kadarıyla bu Türkler ve Türkmenler, 1638 yılında Safevilerden Irak'ı geri alan Dördüncü Sultan Murad'ın ordusundaki güçler arasında yer almışlardır. Güneydeki Türk Eyaletleri ile Kuzey'deki Eyaletler (Vilayetler) arasındaki bağlantı hattını korumak için bunlar bu topraklarda kalmışlardır".¹²

Iraklı Türkmenlerin Irak'a gelişleri ve yerleşmeleri, tarihte farklılık gösterse de birbirini takip eden dönemlerle meydana gelmiştir. Irak'a ilk Türkmen gelişi 674 yılına kadar uzanmaktadır. Emevi Halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah Bin Ziyad'ın 20.000 kişiden oluşan ordusu, Buhara ve Beykent'te Türk prensesi Kabac Hatun'un ordusu ile karşılaşmış ve Kabac Hatun'un ordusu Ubeydullah Bin Ziyad'ın ordusuna karşı direnmiştir. Bu mücadeleden sonra Ubeydullah Bin Ziyad, ordusuyla birlikte Basra'ya geri dönmüş ve buraya yaklaşık olarak 2.000 askerini yerleştirmiştir. Böylece Iraklı Türkmenlerin Irak'a gelişleri ve yerleşmelerinin ilk adımları atılmıştır.¹³ Türkmen askerlerin nişancılık ve ok atmadaki ustalıkları meydana gelen saldırılar sırasında Arap komutanların dikkatini çekmiş ve Türkmenlerin savaşta ustalıklarından yararlanmak istemişlerdir. Özellikle Abbasi döneminde, Türkmenlerin Abbasi ordularında büyük görevlerde bulundukları

¹⁰ Samancı, a.g.e., s. 31.

¹¹ Hızır Tarık Oğuzlu, *Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq*, (2006), s. 310.

¹² Samancı, a.g.e., s. 28.

¹³ Saatçi, a.g.e., s. 20-21.

düşünülmektedir ve bu sayede Türkmenler siyasi ve askeri alanlarda etkili olmaya başlamışlardır. Halife el-Mutasım'ın Iraklı Türkmenlere büyük önem verdiği ve bu dönemde göçlerin daha da çoğaldığı düşünülmektedir.¹⁴ İkinci olarak meydana gelen Iraklı Türkmenlerin göçü, Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. Sultan Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a gelmesiyle ve Halife el-Kaim'in saltanatı Tuğrul Bey'e bırakmasıyla Irak'taki Türkmen göçü daha da artışa geçmiş ve Türkmenlerin Irak topraklarına yerleşmesi artarak devam etmiştir.¹⁵ Selçukluların hâkim olduğu bölgelerin yönetimi, zamanla Türk il beylerinin idaresine bırakılmıştır. Daha sonra bu bölgede Karakoyunlu devleti kurulmuştur. Türkmenler; Kerkük, Erbil, Musul ve çevrelerine yoğun bir şekilde bu dönemde yerleşmeye başlamışlardır. 1470 yılında Musul-Kerkük bölgesine, Akkoyunlular hâkim olmuştur. Akkoyunlulardan sonra 1508 yılında bu bölge, Safevilerin hâkimiyetine geçmiştir.¹⁶ Üçüncü göç dalgası ise, Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman 1534'te Bağdat'ı Osmanlı topraklarına kattıktan sonra, Musul ve Bağdat eyaletlerini kurarak bu bölgenin idari yönetimini üstlenmiştir. Osmanlı dönemiyle beraber Irak'a Oğuz Türk'ü akını artarak devam etmiştir.¹⁷

2.2. IRAKLI TÜRKMENLERİN IRAK'TA YERLEŞİK BULUNDUKLARI BÖLGELER

Iraklı Türkmenlerin yerleşim alanlarını incelediğimizde genellikle Osmanlı Devleti zamanında Musul Vilayeti olarak kabul edilen idari coğrafyanın sınırları içerisinde yer almakta olduğu görülmektedir. Irak Devletinin kurulmasıyla beraber vilayetlerin oluşturulmasında farklı bir düzenleme uygulanmıştır. 1992 yılı itibariyle Iraklı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı alanlar Tablo 1'de görülebilir.¹⁸

¹⁴ Alpay, a.g.e., s. 23

¹⁵ a.g.e., s. 24.

¹⁶ Mazin Hasan, "Dünden Bugüne Irak Türkmenleri", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), s. 10.

¹⁷ Alpay, a.g.e., s. 24.

¹⁸ SOITM Report, *Summary Violation of the human rights of the Iraqi Turkmen since the Establishment of the Iraqi State*, (2007), s. 3.

Tablo 1. 1992 Yılı İtibariyle Türkmenlerin Yaşadığı Vilayetler ve İlçeleri

İL/VİLAYET	İLÇELER
Musul	Merkez Musul, Hazar, Ba'aj, Sincar, Telafer, Tilkef, Hamdânîye, Şihkhan ve Akra
Kerkük	Merkez Kerkük, Dakuk/Tavuk ve Havice
Erbil	Merkez Erbil, Şaklava, Sadık ve Mahmur
Selahattin	Merkez Tikrit, Tuzhurmatu, Samerra, Beled, El-Faris, Baji, Al-Dor ve Şakrat
Diyala	Merkez Bakuba, Belderuz, Halis, Hanekin, Kifri, ve Karahan

Kaynak: Ziyat Köprülü, *Irak'ta Türk Varlığı*, (Ankara, 1996), s. 15.

Harita 1. 2015 Yılında Irak Eyaletleri

Kaynak: Michael Izady, “Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf 2000, 2006- Present)”, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/IraqProvincial_2015_1g.png [Erişim 20.05.2019].

2015 yılına ait bu harita ile 1992 yılına ait olan yukarıdaki tablo karşılaştırıldığında Irak’ta yaşayan Türkmenlerin yerleşim yerlerinde isteğe bağlı herhangi bir büyük göç olayı olmadığı görülmektedir. Türkmenlerin Irak’ta kuzey ve orta bölgede, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan şerit bir alanda yerleştikleri söylenebilir. Bu alanın değişiminde Irak’ta meydana gelen güncel olayların etkisi büyüktür fakat Türkmenlerin yerleştikleri bölgeleri terk etmeleri en son aşamada gerçekleşmiştir. Irak’ta meydana gelen olaylardan dolayı Iraklı Türkmenlerin yaşadıkları alanları inceleyebileceğimiz güncel ve güvenilir bir harita mevcut değildir.

2.2.1. Kerkük Vilayeti

Tarihte “Karhini” veya “Karhina” adıyla bilinen Kerkük, Iraklı Türkmenlerin yaşadığı önemli bölgelerden biridir.¹⁹ Karakoyunlular Devleti zamanında şehir Kerkük adıyla anılmaya başlanmıştır.²⁰ “Irak’ın minyatürü” olarak anılan Kerkük; Tavuk ve Havice, Kerkük Merkez İlçe ve Dibis ilçelerinden oluşmaktadır. Iraklı Türkmenler, Kerkük Merkez İlçe ve Dibis’te yoğun olarak yaşamaktadırlar.²¹ Kerkük Bölgesindeki Iraklı Türkmenlerin Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat boyundan oldukları bilinmektedir. Birçok tarihçi de Iraklı Türkmenlerin çoğunluğunun Oğuzların Bozok koluna mensup, Bayat boyundan oldukları konusunda hemfikirdir.²² Osmanlı hâkimiyetinin hüküm sürdüğü dönemde, bu bölgenin de içinde bulunduğu 32 sancaktan oluşan Şehrizer eyaleti kurulmuştur. Şehrizer eyaletini oluşturan sancaklardan biri olan Kerkük, daha sonra Kerkük eyalet merkezi haline gelmiştir. Iraklı Türkmenlerin Kerkük’e yerleşme tarihi ise tam olarak bilinmemektedir. Abdurrezzak El-Huseni bu konu hakkında şunları söylemektedir:

¹⁹ William R. Hay, *Two Years in Kurdistan 1918-1920*, (London: William Clowes and Sons Limited, 1921), s. 94.

²⁰ Samancı, a.g.e., s. 58.

²¹ Orsam, *Irak’ta Türkmen Varlığı*, Rapor No: 9, (Mart 2011), s. 10.

²² Ekrem Pamukçu, “Bayatlar ve Irak Bayatları”, (2014), s. 5. <http://hvbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/tkvbvd/article/download/443/434>, [Erişim: 23.04.2019].

“Irak’ta Türk ve Türkmen isimleri, Kürt bölgelerini Arap bölgelerinden ayıran topraklarda yaşayanlara verilmektedir. Bunlar, Irak’ın kuzeybatısından başlayan ve güneydoğusunda biten bölgede yaşarlar. Bu bölge Musul’un Telafer ilçesinden başlar, Erbil ve Altunköprü’den geçer, Kerkük’ü ve Tuzhurmatı’yı içine alır; nihayet Diyale’nin Kızlarbat ve Mendeli şehirlerinin sınırlarında biter. Deniliyor ki bunlar, 1638 yılında Irak’ı Safevilerden geri alan IV. Murad’ın ordusundaki askerlerdir. Güney Türk Eyaletleri ile Kuzey Türk eyaletleri arasında haberleşme kurlmaları için buraya yerleştirildikleri söylenmektedir.”²³

Cecil John Edmonds, 1919-1925 yılları arasında Kerkük’te bulunmuş ve şehrin nüfusunun 25.000 olduğunu ve burada halkın büyük çoğunluğunun Türkmenlerden oluştuğunu belirtmiştir. David McDowall da “*Modern Kürt Tarihi*” adlı eserinde “Az sayıda Kürt, 1958 gibi yakın bir tarihten bu yana daha büyük bir Türkmen nüfusa sahip olmasına rağmen, bugün bile Kerkük şehrinin kendilerinin olduğunu öne sürecektir” söylemiyle Kerkük’te yoğun olarak Türkmenlerin yaşadığını ifade etmiştir.²⁴ 2003 yılından sonra ABD’nin hazırlamış olduğu geçici anayasanın maddelerini göz önünde tutarak, Kerkük şehrinin demografik nüfus yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kürt nüfus sayısı artarken Arap ve Türkmenler ise bölgeden göçe zorlanmıştır.²⁵

2.2.2. Musul (Ninova) Vilayeti

Musul Vilayeti, Musul Merkez İlçe, Telafer, Sincar, Baac, Hamdaniye, Telkeyf, Şeyhan, Hatra ve Akre’den oluşmaktadır. Musul, Arapların çoğunlukta olduğu, Iraklı Türkmenlerin ve Kürtlerin de yoğun olarak bulundukları bir vilayettir.²⁶ Antik Ninova kentinin kalıntıları karşısında Dicle nehrinin batı kıyısında kurulu yerleşim merkezi olan Musul, Osmanlı zamanında da aynı isimle anılan vilayet merkeziydi. 1517 yılında Osmanlıların hâkimiyetine giren bölge, 1586’ya kadar bazen Bağdat’a, bazen de Şehr-i Zor’a bağlı bir sancak olarak varlığını sürdürmüştür.²⁷ Musul bölgesinde Iraklı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerler; Musul Merkez İlçesi, Telafer, Hamdaniye

²³Ahmed Hamza Alpay, “Irak Türkmenlerinin Türkiye Açısından Jeostratejisi ve Türkiye’nin Stratejik Perspektifi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015), s. 28.

²⁴ Beden, a.g.e., s. 471-475.

²⁵ Metin Kopar, *Bir Türkmen Şehri Kerkük*, Avrasya Etüdleri 36/2009-2 (113-136), s:132-133

²⁶ Orsam, *Irak’ta Türkmen Varlığı*, s. 11.

²⁷ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, (Ankara: Orsam, 2012), s. 14.

ve Telkeyf'in güneyidir.²⁸ Nüfusu yoğun olarak Türklerden oluştuğu için Telafer, Iraklı Türkmenler için çok önemlidir. Amerika'nın Irak'ı işgali, nüfus değişikliklerine yol açmış ve çoğu Iraklı Türkmen aile, Telafer'den göç etmek zorunda kalmıştır.²⁹

2.2.3. Bağdat Vilayeti

Irak ve Ortadoğu bölgesinin kalbi olarak kabul edilen Bağdat, 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevileri yenmesinden 1918'e kadar, Türklerin idaresiyle yönetilmiştir. Bağdat'ta uzun bir süre boyunca Türklerin hüküm sürmesi nedeniyle Bağdat'ta yaşayan Iraklı Türkmen ailelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Başkent Bağdat'ta Iraklı Türkmen aileleri yoğun olarak Karakol, Azamiye, Rağibe ve Hatun semtlerinde bulunmaktadır.³⁰ Bağdat'ın çoğu bölgesine yerleşmiş Iraklı Türkmen ailenin varlığına rağmen, bu bölgelerde yaşayan Türkmen ailelerinin günümüzde birçoğunun etnik kimliğini kaybedip, gittikçe Araplaşmaya başladıkları görülmektedir. Bunun alt zemininde yer alan sebeplere bakıldığında ise, Bağdat'ın başkent olması, bölgedeki dilin Arapça olması ve Saddam Hüseyin dönemindeki baskılar sıralanabilir. Iraklı Türkmen ailelere bakıldığında, bu etnik kimliğin kaybedilmesinde öncelikle Türkmenlerin dillerinin ardından kimliklerini de yitirmeye başladıkları görülmektedir.³¹

2.2.4. Erbil Vilayeti

Kuzeyden Türkiye, doğudan İran ile sınırları olan Erbil, adını Asurilerin dört tanrı adı olan "Erbaillo" adına dayanmaktadır.³² Erbil şehri, Iraklı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Irak'ın kuzey doğusundaki şehirlerden birisidir. Erbil isminin Selçuklu devleti döneminden bu yana kullanıldığı düşünülmektedir. Bölgedeki Türkmenlerce ve resmi kaynaklarda Erbil olarak geçen şehir, bölgedeki yerel Kürt halkı tarafından

²⁸ a.g.e., s. 11.

²⁹ Yusuf Kendirli, "Irak'taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi", (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2007), s. 11.

³⁰ a.g.e., s. 13.

³¹ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 13.

³² Hasan, a.g.e., s. 10.

ise “Hawleer” denilmektedir.³³ Iraklı Türkmenlerin Erbil’e gelişi Abbasiler dönemine kadar sürmektedir. 1055’te Selçuklular dönemiyle beraber bölgedeki Türkmen nüfusu giderek artmıştır. Erbil’de ki Türkmenlerin birçok farklı aksan ve lehçeleri göz önüne alındığında bölgedeki Türkmen varlığına, Emevilerden Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar farklı zamanlarda yapılan göçlerin katkı sağladığı düşünülmektedir.³⁴

Günümüzde Irak’ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin idaresinde olan Erbil, Iraklı Türkmenlerin de yoğun bir şekilde varlıklarını gösterdikleri vilayetlerden biridir. Erbil, özellikle Iraklı Türkmenlerin, şehir merkezinde yoğun bir şekilde yaşadıkları bir vilayettir. Türkmenler burada 1990’a kadar bölgedeki en kalabalık etnik gruplardan biri iken, Saddam Hüseyin’in Irak’ın kuzeyine yönelik yapmış olduğu operasyonlardan sonra buradaki Türkmen varlığı git gide azalmıştır. 1996’daki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasında çıkan çatışmalardan ve Erbil’in KDP kontrolüne geçmesinden sonra Erbil’deki Kürt nüfusun arttığı ifade edilebilir.³⁵

2.2.5. Selahattin Vilayeti

Selahattin’de, Iraklı Türkmenlerin en yoğun yaşadığı yerler; Tuzhurmatu Merkez, Amirli ve Süleyman Bey Nahiyesi sınırlarındaki köylerdir.³⁶ 1976 yılına kadar Türk varlığının olmadığı öne sürülmüş; fakat Kerkük şehrinden Tuzhurmatu ve El-Beyyat köylerinin Selahattin kentine idari olarak dahil edilmesinden sonra Türkmen varlığından söz edilmeye başlanmıştır. Selahattin şehrinde Bayat boyuna mensup Türklerin bu bölgede yaşadıkları düşünülmektedir.³⁷

2.2.6. Diyala Vilayeti

Diyala Vilayeti; Kifri, Halis, Mukdadiye, Beledruz, Bakuba ve Hanekin olmak üzere altı ilçeden oluşmaktadır. Kifri, Diyala’nın Süleymaniye ile il sınırında olmasından

³³ SOITM Report, “Summary Violation of the human rights of the Iraqi Turkmen since the Establishment of the Iraqi State”, Rep.9-A2707, (2007), s. 1.

³⁴ a.g.e., s. 11-12.

³⁵ Orsam, *Irak’ta Türkmen Varlığı*, s. 13-14.

³⁶ a.g.e., s. 12.

³⁷ Kendirli, a.g.e., s. 15.

dolayı Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin kontrolündedir. Irak hükümetinin Araplaştırma politikasının yoğun olarak yaşandığı Kifri'de de, Iraklı Türkmen ailelerinin varlığından söz etmek mümkündür. Çoğunluğu Arap nüfus olmakla birlikte Diyala, Türkmenlerin ve Kürtlerin de yoğun olarak bulunduğu bölgelerden biridir.³⁸ Diyala vilayetinin daha çok doğu ve kuzeyinde Iraklı Türkmenlerin; batı ve güneyinde ise çoğunluğu Sünni olan Arapların yaşadığı bilinmektedir. Diyala'da yaşayan Iraklı Türkmen sayısı vilayette yaşayan diğer etnik gruplara göre daha azdır. Burada yaşayan Türkmenler diğer vilayetlere göre daha fazla asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Bunda Arap nüfusun etkisi ve kültürel özellikleri etkili olmuştur. Arap nüfusunun etkisi özellikle Diyala'da yaşayan Iraklı Türkmenler arasında aşiretsel yapının büyük öneme sahip olmasından ve Iraklı Türkmenlerin konuştukları Türkmençe içinde Arapça kelimelerin çok fazla olmasından anlaşılabılır. Diyala'da yaşayan Iraklı Türkmenlerin çoğu Şii'dir. Bu nedenle Diyala bölgesi, olası bir Sünni-Şii çatışması için büyük risk taşımaktadır. Fakat Iraklı Türkmenler arasında böyle bir gerginlikten bahsetmek pek mümkün değildir. Diyala vilayetini önemli kılan iki özellik, Kürt bölgesel yönetiminin sınırlarının genişleme alanı olması nedeniyle stratejik öneme sahip olması ve Hanekin ilçesinde petrol bulunmasıdır.³⁹

2.3. IRAKLI TÜRKMENLERİN NÜFUSU

Irak yönetimlerinin asimilasyon politikaları nedeniyle Irak, Türkmenlerin nüfusunu tam olarak açıklamamıştır.⁴⁰ Saddam rejiminin Araplaştırma politikalarının sıkıntısıyla karşı karşıya kalan Iraklı Türkmenler, baskılara maruz kalmışlar ve bazı kesimler etnik kimliklerinden vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Türkmen kaynaklarına göre, Iraklı Türkmen olarak kayıt yapılan son nüfus sayımı 1957'de gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımına göre, toplam 6,3 milyonluk nüfusun 567.000'i Türkmen olarak kaydedilmiştir.⁴¹ Irak Devleti tarafından yapılan nüfus sayımlarında, özellikle de ilk sayımlardaki istatistiklerde tutarsızlıklar söz konusudur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Irak hükümetinin, kadınların nüfus sayımlarına katılmasına

³⁸ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 12

³⁹ Orsam, *Unutulmuş Türkmen Diyarı: Diyala*, Rapor No 7, (Ankara, 2009), s. 6-7.

⁴⁰ Hasan, a.g.e., s. 15.

⁴¹ İbrahim Sirkeci: "Turkmen in Iraq and International Migration of Turkmen, A report for Global Strategy Institute", (Ankara, 2005), s. 4.

karşı çıkmasıdır. Nüfus sayımlardaki tutarsızlıkların en önemli nedenlerinden bir diğeri de kırsal kesimdeki erkeklerin nüfus sayımlarına katılmayışlarıdır. 1921’de Irak nüfusu 2.500.000, 1957’de 6.339.960, 1985’te 15.317.000’dir. 1990’larda 18.078.000, 1995’te ise 20.095.000’dir. Bu yapılan 1995’teki nüfus sayımına göre nüfusun %60’ını Araplar, %20’sini Kürtler, %12’sini Türkmenler, %4’ünü Süryaniler ve geriye kalan %4’ünü de diğ er azınlık grupları oluşturmaktadır.⁴² 2000 yılı itibariyle Irak nüfusu, yaklaşık 22.675.617 civarındadır. Bu tarihte Irak’taki Türkmen varlığının en düşük rakamla 3.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlara göre Türkmenler, Irak’ın toplumsal yapısı içinde üçüncü en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Irak’ın bölgelerine göre yaklaşık Türkmen sayıları ise; Kerkük’te en az 180,000, Erbil’de 250,000, Musul’da 500,000’den fazla Telafer bölgesinde ise nüfusun 95%’ni oluşturduğunu söylemek mümkündür.⁴³ 2014’te gerçekleşen Irak seçimlerini incelediğimizde Irak nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak saptanmış ve Iraklı Türkmenlerin nüfus oranı %9-10 olarak belirtilmiştir. Bu seçim sonuçları ve önceden kayıt altına alınmış bilgiler değerlendirildiğinde, günümüzde yaklaşık olarak 3 ila 4 milyon arasında Iraklı Türkmen nüfusunun bulunduğu söylenebilir.⁴⁴ Tablo 2 ve Tablo 3’te iki farklı yabancı kaynakta farklı yıllara ait Iraklı Türkmenlerin nüfus oranları verilmiştir:

⁴² Aydın Beden, “Türk Basınına Göre Türkiye-Irak İlişkilerinde Türkmenler (1926- 2001)”, (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2011), s. 481- 485.

⁴³ CASS, “Threats to the Shia Turkmen Community of Iraq by ISIS”, *The Centre for Academic Shi’a Studies*, (2014), s. 1.

⁴⁴ Bkz: Gareth Jenkins, “Turkey and Northern Iraq: An Overview”, (2008) s:6; İbrahim Al-Shawi, “A Glimpse of Iraq”, 2006, s. 11.

Tablo 2. 2003 yılına ait Iraklı Türkmenlerin nüfus oranı

Ethnic Group	Estimated Population	Also Found In	Religion	Language
Arabs	16 to 20 million	Throughout North Africa and the Middle East, Iran	65-80 percent Shia, 20-30 percent Sunni, less than 5 percent Christian	Arabic (Iraqi dialect)
Kurds	3.6 to 4.8 million	Turkey, Iran, Syria, Armenia, Georgia, Azerbaijan	Mostly Sunni, Shia, and Yazidi minority	Kurdish
Turkomans	300,000 to 800,000	Related to other Turkic peoples in Turkey, Azerbaijan, Iran, and Turkmenistan	Primarily Sunni	South Azeri Turkish
Others	As many as 1 million	Mostly Christians, Iranians, and other groups found in the Middle East	At least 50 percent Christian; Shias, Sunnis, and members of other religions account for the balance	Mostly Arabic, some Persian and other languages

Kaynak:<https://www.loc.gov/resource/g7610.ct001095/?r=0.622,0.213,0.432,0.172,0>. Aktaran; CIA-Central Intelligence Agency, “Distribution of Ethnoreligious Groups and Major Tribes”, University of Texas Libraries, (2003).

Tablo 3. Iraklı Türkmenlerin, Farklı Yıllardaki Yabancı Kaynakta Verilen Nüfus Oranı

Population, 1947*	Population, 1985	Postulated, 2015**	Actual , 2015
4,734,000	15,270,000	34,567,943	32,000,000***
2%	2.1%	2.5%	2.7%

Kaynak: Michael Izady, “Atlas of the Islamic World and Vicinity”, (Columbia University Gulf, 2000), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iraq_Turkomans_lg.png, [Erişim 02.04.2019].

Tablo 2 ve Tablo 3’ü incelediğinde Iraklı Türkmenlerin nüfusu konusunda yabancı kaynaklar (ABD) ve yerel kaynaklar arasında büyük oranda farklılıklar olduğu görülmektedir. Yerel kaynaklara göre günümüzde Iraklı Türkmenlerin nüfusu tahmini 3-4 milyona yakınken, yabancı kaynaklarda bu oran 1 milyona yakındır.

2.4. IRAKLI TÜRKMENLERİN TOPLUMSAL YAPISI

Iraklı Türkmenlerin maruz kaldıkları baskılara rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumaya çalıştıkları söylenebilir. Irak’ta yaşayan Türkmenler etnik kimlikliğe bağlılığın yanında yaşadıkları toprağa karşı da aidiyet duygusuna sahiplerdir.

Kendilerine Kerküklü, Telaferli ya da Erbilli diyerek yaşadıkları yerlere bağlılıklarını ifade etmektedirler. Bu gruba yönelik yöneticiler tarafından kabul gören genel algı, Türkiye destekçisi oldukları yönündedir. Bu algı nedeniyle Irak toplumunda zaman zaman üvey evlat muamelesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Tüm bunlara rağmen Irak'ta yaşayan Türkmenler, Irak otoritesine bağlı kalmışlar ve Irak toplumunu oluşturan renklerden biri olma özelliklerini sürdürmüşlerdir.

Iraklı Türkmenler, özellikle Arap kültüründen etkilenmeleri sebebiyle aşiretsel yapı özelliğini taşımaktadırlar. Bu aşiretsel yapı özellikleri zaman zaman toprağa yönelik, zaman zaman da aile kökenlerine dayanmaktadır. Irak'ta Türkmen varlığının çok eski bir tarihe dayanması ve dönem dönem farklı göçlerin yaşanması nedeniyle aynı soydan gelen Türkmen aşiretlerin farklı bölgelere yerleşmiş olduğu düşünülmektedir. Irak'ın idari politikası olarak, Arapların çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde yaşayan Türkmenler, Arap aşiretlerine katılmaya zorlanmışlardır. Türkmenlerdeki aşiretsel yapı ise bölgedeki diğer Kürt ve Arap topluluklarında görülen aşiretsel yapı ile farklılıklar göstermektedir. Türkmen aşiretleri kesin çizgilerle ayrılmamıştır ve her aşiretin içerisinde Şii, Sünni, Alevi gibi farklı mezheplere bağlı kişiler bulunmaktadır. Bunun yanında, aşiretler arasında akrabalık bağları da oldukça fazladır.⁴⁵ Bu aşiretsel yapıda aile bireyleri kendi kökenlerine büyük bir onurla bağlıdırlar ve aile isimleri onların soylarındaki daha yaşlı olan bireylerden gelmektedir. Şehirlerde yaşayan Türkmen aileler, aşiretlerinden çok ailelerine bağlıdırlar. Bu da Türkmenlerin bu bölgelerde seçimlerde daha az oy almalarının bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶

Örf ve adetleri, kültürel yapıları, değer yargıları ile Türkiye Türkleriyle benzer özellikler taşıyan Iraklı Türkmenler, farklı etnik unsurlarla beraber yaşamının getirdiği birtakım farklılıkları ve yeni anlayışları da içinde barındırmaktadırlar. Tüm bunlara rağmen Iraklı Türkmenler Türkiye'den kopmamıştır ve Türkiye'den de kendilerini ayrı görmemişlerdir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Eski Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, araştırmacı Suphi Saatçi, Gazi Üniversitesi eski Rektörü Prof. Dr.

⁴⁵ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 15.

⁴⁶ Zahid Jihad Albayati ve Elham Albayati, "Turkmens of Iraq: The Third Ethnic Component of Iraq", *Centre for Policy and Research on Turkey*, c. 4, S. 2, (London, 2015), s. 5.

Ender Hasanoğlu ve Bilkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ali Doğramacı gibi Türkiye’de de önemli alanlarda uzmanlaşmış birçok Iraklı Türkmen vardır.⁴⁷ Irak’ta Körfez Savaşı ile beraber yaşanan büyük kaçışı engellemek için ilan edilen ‘*güvenli bölge*’ ye kadar Araplar, Irak’taki en büyük finansal gücün sahipleriydi. Yaşanan bu savaş ve sonrası gelişen gelişmeler Irak’ta yaşayan Türkmenler ve Kürtler arasındaki ekonomik çizgiyi değıştirdi. Türkiye’ye Habur sınır kapısının açılması ile birlikte büyük zenginlik elde eden Kürtler, petrolden de elde ettikleri kar oranlarıyla Irak’ta yükselen bir ekonomiye sahip olmaya başlarken, Iraklı Türkmenler bu gibi ekonomik faaliyetlere çok uzak olmuşlar ve ekonomik olarak büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır.⁴⁸

2.5. IRAKLI TÜRKMENLERİN DİNİ İNANIŞLARI

Iraklı Türkmenler büyük çoğunluk olarak İslam dinine inanmaktadır. Fakat bunun yanında çok az sayıda Hristiyan Türkmen’den de bahsetmek mümkündür. Müslüman olan Türkmenlerin Irak’a yerleştikleri dönemlerde zaten Müslüman oldukları, Hristiyan olan Türkmenlerin ise inandıkları dinin kimliklerini muhafaza ettikleri bilinmektedir. Eski dönemde Hristiyan Türkmenlerin nerdeyse hepsinin Kerkük Kalesinde yaşamış oldukları ve bu yüzden “*Kale Gâvurları*” ismi ile anıldıkları ifade edilmektedir. Kerkük Kalesinin boşaltılmasından sonra burada yaşayan Hristiyan Iraklı Türkmenlerin, kale etrafındaki mahallere dağıldığı ve buralarda yaşamaya devam ettikleri kabul edilir. Katolik olduğu bilinen Hristiyan Iraklı Türkmenler, Türkmençe konuşurlar ve okudukları dua kitabı olarak bilinen Taranım’ın dili de Türkçedir.⁴⁹ Irak’ta yaşayan Müslüman Iraklı Türkmenlerin çoğunluğu Sünni Müslümandır. Fakat Şii mezhebine bağlı olan Iraklı Türkmenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Şii Türkmenler daha çok Telafer, Kerkük ve çevresinde

⁴⁷ Kendirli, a.g.e., s. 76-77.

⁴⁸ SOITM Report, a.g.e., s. 9.

⁴⁹ Cecil J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar*, çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül, (İstanbul, 2003), s. 349-369.

yaşamaktadırlar.⁵⁰ Iraklı Türkmenlerin %96 gibi büyük bir oranı Müslüman olup çoğunluğu Sünni'dir. Iraklı Türkmen nüfusunun %23' ünü oluşturan Şii Türkmenlerle, Sünni Türkmenler arasında mezhep farklılığı yüzünden herhangi ciddi bir olay ya da ayrımcılık yaşanmamıştır.⁵¹ Iraklı Türkmen Şiilerin eskiden Alevi oldukları, daha sonradan Şii oldukları birçok kaynakta yer almaktadır. Hanefi mezhebine bağlı olan çoğu Sünni Iraklı Türkmenlerin yanı sıra, Erbil'deki Türkmenlerin çoğunun da Şafii mezhebine bağlı olduğu ifade edilmektedir. Irak'ta kimlik tartışması yaşayan halklardan biri olan Şebeklerin Türk kökenli oldukları iddialar arasında yer almaktadır. Türkçe'de "Şahbek" adından geldiği söylenen Şebeklerin, aslen Müslüman oldukları fakat daha sonra birçok farklı dinin öğretilerini bir araya getirerek ve farklı bir din anlayışı geliştirerek asimile oldukları söylenmektedir. Kendilerine ait bir din kitabı bulunan Şebekler daha çok Musul ve çevresinde ikamet etmektedirler. Şebek şeyhlerince okunan ve Türkçe bir isim olan "Buyruk" adı verilen kendilerine ait bir din kitapları vardır. Sünni Türkmenlerin arasında Nakşibendi, Kadiri ve Rufai tarikatlarına mensup olan Türkmen sayısının da çok olduğu ifade edilmektedir.⁵² Kürtler ve Türkmenler arasında Bektaşilik yaygındır. Türkmen Bektaşiler başta Telafer olmak üzere, Musul'da ve Kerkük'e bağlı Tavuk ilçesinde yaygın bir şekilde yaşamaktadır. Ayrıca Erbil, Süleymaniye ve Diyala da az sayıda Bektaşi Türkmen'in varlığından söz edilmektedir. Bektaşilik inancının bir kolu olan Kakailik de, Irak'ta daha çok Kürtler ve Türkmenler arasında görülmektedir.⁵³

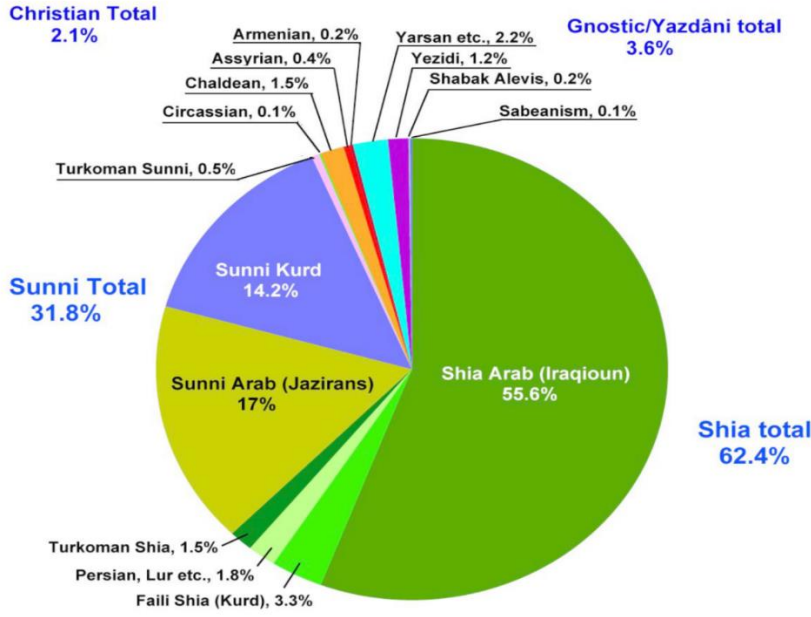
⁵⁰ Iran and The Caucasus, "Research Papers from the Caucasion Centre for Iranian Studies", c. 7, S. 1-2, (Boston, 2003), s. 283.

⁵¹ Bkz: Soner Doğan, "Türkiye'deki Irak Türkmenleri: Sosyo-Politik Bir Analiz (1990-2015)", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018), s. 26; Rabia Kocaman Aydın, *Irak Türklerinin Sosyal Hayatı*, c. 20, (Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002), s. 621-623.

⁵² Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 16.

⁵³ Orsam, *Irak'ta Bektaşilik (Türkmenler – Şebekler – Kakailer)*, Rapor No: 88, (Kasım 2011), s. 11.

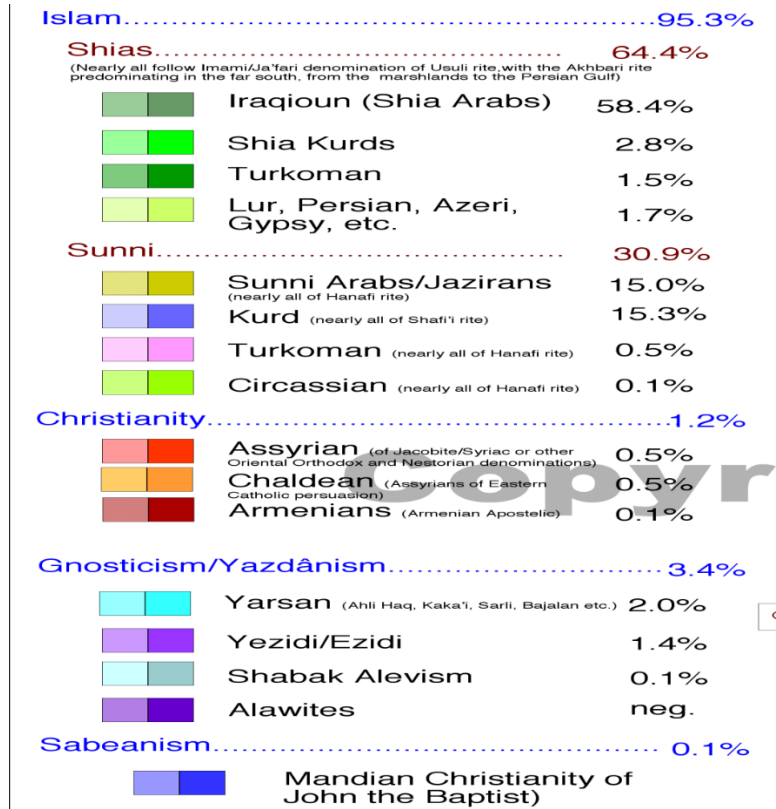
Tablo 4. 2010 yılında Irak'ta Dini ve Etnik Dağılım

Kaynak: Michael Izady, Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf 2000, 2006-present), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iraq_Religions_detailed_lg.png [Erişim 17.03.2019].

2010 yılına ait olan yukarıdaki Irak'ta dini ve etnik dağılım tablosu ve aşağıdaki 2015 yılına ait olan Irak'taki dini ve etnik dağılım tablosunu karşılaştırdığımızda Şii olan nüfusun arttığını, Sünni olan nüfusun ise sayısında azalma olduğu görülmektedir. Irak Türkmenleri ile ilgili birçok kaynakta Türkmenlerin çoğunun Sünni olduğu ve Şii Türkmenlerin daha az sayıda olduğu belirtilmesine rağmen yukarıdaki farklı yıllara ait tablolarda Şii Türkmenlerin oranı Sünni Türkmenlerden daha fazla olarak verilmiştir.

Tablo 5. 2015 Yılında Irak'ta Dini ve Etnik Dağılım

Kaynak: Michael Izady, Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf 2000, 2006-present), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iraq_Religions_detailed_lg.png [Erişim 17.03.2019].

2.6. IRAKLI TÜRKMENLERİNİN EĞİTİM DURUMU

Irak yönetiminin her döneminde baskı gören Iraklı Türkmenler, eğitim konusunda da birçok kez asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Kraliyet döneminde Anayasa'nın 14'üncü Maddesi ile Türkmenlere kendi dillerinde eğitim görme hakkı tanınmakta iken, bu yasayı uygulamada Türkmenlerin dışındaki diğer azınlık gruplara da bu fırsat sağlanmıştır. Irak'ın İngiliz mandası ile yönetildiği 1930 yılına kadar Irak hükümeti, Türkmenlerin yerleşmiş oldukları bölgelerde ilk ve orta dereceli okullarda Türk diliyle eğitim yapılmasını izin vermiştir. Ders veren öğretmenler Türk olup, ders kitapları Türkiye'den gelmekte ve Türkiye'deki ders programlarına uygun olan paralel bir müfredat uygulanmaktaydı. 1930 yılında Irak'taki manda idaresinin kalkmasıyla ve Irak'ın 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üyelik elde etmesiyle Türklerin yaşadıkları

bölgelerin hepsinde Türkmen dilinin kullanılması kabul edilmiştir. 1970'lerin başlarında, “*Irak Türklerini Araplaştırma*” politikası ile beraber Türkmenlerin eğitim aldıkları okul sayısında büyük bir düşüş yaşandı ve bu uygulamaya kısıtlamalar getirildi. 1992'ye kadar Türkmenlerin çoğu kesimi, çocuklarını Arapça eğitim veren okullara gönderirken, Irak Milli Türkmen Partisi'nin Celal Talabani liderliğindeki KYB ile Türkçe eğitim veren okullar konusunda uzlaşmaya varması ile ilk önce Erbil'de 2, Kifri'de 1 tane Türkçe eğitim veren ilkokul açılmıştır. 1996'da KDP'nin Erbil'i ele geçirdikten sonra bölgedeki Türk okullarındaki eğitimi engellemeye yönelik çalışmaları hızlanmıştır.⁵⁴ Günümüzde, 2005 Irak Anayasası'nın 4. Maddesi, Irak'ın resmi dilleri olan Arapça ve Kürtçe ile beraber; Türkmen, Süryani ve Ermenilerin çocuklarının da kendi ana dillerinde eğitim almalarını sağlayan hakları da kapsamaktadır. Bu maddeye göre, nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları durumlarda Türkmen ve Süryani dilleri, idari birimlerin de resmi dili olarak kabul edilebilir. Üstelik bu maddeye göre; her bölge ve ilde resmi dile ek olarak başka bir dil de resmi dil olarak kabul edilebilir. 2005 Anayasası'nın 145. Maddesi ile ülkedeki azınlık olarak kabul edilen Türkmen, Süryani, Keldani ve diğer grupların idari, siyasi, kültürel ve eğitim alanlarındaki hakları garanti altına alınmaktadır. 2005 Anayasası'nın bu maddeleri ile beraber, Türkmence olarak verilen eğitim yasal olarak başlamıştır. Irak'taki Türkmenler Esas ve Şumuli olmak üzere iki tür okulda eğitimlerini alabilmektedirler. Esas okullarda eğitim ana dilde verilirken, Şumuli okullarda ise eğitim Arapçadır ve sadece bir ya da iki saat Türkçe eğitimin verildiği okullardır.⁵⁵

2005 tarihine kadar Türkmen esas okullarında görev yapan öğretmenlerin maaşları Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı (TİKV) tarafından karşılanmaktaydı. Fakat daha sonra öğretmen atamaları ile maaşlarının ödenmesi Irak Eğitim Bakanlığı tarafından üstlenilmiştir. Eğitim dili olarak Türkmencenin kabul edildiği esas okullarda 4 saat Arapça dil dersi ile 2 saat din dersi Arapça olarak verilmekte ve bunun dışındaki tüm eğitim Türkmence ile yapılmakta idi. İstanbul şivesi eğitim dili olarak kabul edilmiştir.

⁵⁴ Kendirli, a.g.e., s. 64.

⁵⁵ İbrahim Anwar, “Irak'ta Türkçe Eğitiminin Dünü ve Bugünü”, *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, y. 2, S. 2, (Ankara, 2012), s. 4.

Irak'ta Türkmen okullarındaki eğitim dili konusunda tartışma son bulmuş değildir. Eğitimin Türkçe mi yoksa Türkmençe mi yapılacağı konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Irak'ın farklı bölgelerinde bulunan Türkmenler arasında konuşulan dil açısından lehçe farklılıklarının bulunması ve bu farklılıkların eğitimde zorluklar ortaya çıkarmasından dolayı, eğitim dilinde Türkmençe değil, ortak eğitim dili olarak Türkiye Türkçesi seçilmiştir. Türkmen esas okullarının kitap ihtiyacı bugüne kadar, TİKV tarafından karşılanmaktaydı fakat 2013-2014 eğitim döneminden itibaren Türkçe kitapların Irak Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanması ve dağıtılması planlanmıştır. Şumuli okulların kitapları ise Irak Eğitim Bakanlığı tarafından temin edilmektedir. 2012'de Irak Eğitim Bakanlığına bağlı Türkmen Eğitimi Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur ve illerde de Türkmen Eğitimi Müdürlüğü'ne bağlı şubeler oluşturulmuştur.

Musul, Kerkük, Selahattin, Diyala ve Bağdat'taki Türkmen okullarından sorumlu olan Türkmen Eğitimi Genel Müdürlüğünün en önemli görevi ilgili okullara yapılan öğretmen atamalarıdır. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) sınırları içerisinde bulunan Türkmen okullarındaki görev alan öğretmenler, IKBY Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır ve maaşlarını buradan almaktadırlar. IKBY Milli Eğitim Bakanlığı Türkmen okullarında yaşanan öğretmen eksikliğini çoğunlukla sözleşmeli öğretmen istihdam ederek gidermektedir. Türkmen okullarında yaşanan en önemli sorun yeterli öğretmen olmayışı ve kitap sıkıntısıdır. Irak merkezi hükümetinin az sayıda Türkmen öğretmeni ataması ve atanan bu öğretmenlerinin çoğunun Şumuli ve Arapça eğitim yapan okullara da gönderilmesi esas okullarda sürdürülmeye çalışılan eğitimde oldukça sıkıntılı bir durum oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Irak Eğitim Bakanlığı ve IKBY Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan eğitimde kullanılan kitaplar, Arapça olarak alınmakta ve TİKV'ye bağlı Türkmen Kültür Merkezi tarafından, bu kitapların her yıl Irak Eğitim Bakanlığı tarafından değiştirilen müfredata göre Türkiye'de Türkçe çevirisi yapılmaktadır. Bu nedenle Türkçe kitapların Irak'ta eğitim gören çocuklara yetiştirilmesi de uzun zaman almakta bunun sonucu olarak öğrenciler kitap eksikliği yaşamakta ve eğitimlerinden geri kalmaktadırlar. Türkmen esas okullarında ilk ve orta öğrenimini tamamlayan Türkmen öğrenciler, bu okullarda verilen Arapça dilinin yeterli olmayışından dolayı üniversite sınavlarında başarılı olamamaktadırlar. Esas okullarda eğitimini tamamlayan çoğu

Türkmen öğrencinin üniversite eğitiminde de sıkıntılarla karşılaştığı ve yeterli başarıya ulaşma konusunda zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Bu problemin nedeni ise Irak'ın resmi dilinin Arapça oluşu ve esas okullarda eğitim alan Türkmen öğrencilerin Arapçadaki eksiklikleridir.⁵⁶

2.7. IRAKLI TÜRKMENLERİN SİYASİ OLUŞUMLARI

1926 yılından 1990 yılına kadar Iraklı Türkmenler arasında herhangi bir siyasi oluşuma rastlanmamıştır. İlk olarak sosyal ve kültürel haklar elde etmeye, kendilerini korumaya ve milli varlıklarını devam ettirmeye çalışan Iraklı Türkmenler, ilk kez 1990'lı yıllarda siyasi örgütlenme için belli adımlar atmışlardır. Irak siyasetinde yer almaları ilk kez Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'taki yeni oluşum içinde yer almakla gerçekleşmiştir. Iraklı Türkmenler arasında ilk siyasi örgütlenme esasında ilk olarak, 1959 yılındaki Kerkük Katliamında öldürülen Ata Hayrullah tarafından oluşturulmaya çalışılmıştır. Irak'tan öğrenim için Türkiye'ye gelen Türkmen öğrenciler tarafından kurulan, Türkmenlerin ilk kültürel ve sosyal kuruluşu olarak kabul edilen “*Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti*” (ITKYC) siyasi alanda da etkili olmaya çalışmıştır. 1959'da resmen kurulan bu cemiyetin ilk başkanlığını Avukat Enver Yakuboğlu yürütmüştür. Kurulan cemiyetin amacı ise, Türkmenler arasında birlik ve beraberliği sağlamak, milli benliği korumak ve herhangi bir amaçla Türkiye'ye gelen Türkmenlere yardımcı olmaktır. Ankara, İzmir ve Konya illerinde de bu derneğin diğer şubeleri açılmıştır.

Irak Türkmenlerini temsil etmek ve sorunlarını dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla 1988 yılında Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) kurulmuştur. IMTP, Irak Türkmenlerini Riyad, Beyrut, Londra ve ABD'de yapılan toplantılara katılarak dünya kamuoyunda temsil etmiş ve Avrupa Parlamentosu gibi önemli alanlarda Irak Türkmenlerinin temsilcisi olmuştur. Ayrıca, Körfez krizinin yaşandığı sırada bu parti, Irak'taki Türk varlığının korunması için büyük çaba göstermiştir. IMTP'nin göstermiş

⁵⁶ Orsam, *Irak'ta Türkmen Eğitiminin Durumu*, Rapor No: 21, (Aralık 2012), s. 1-18.

olduğu faaliyetlerden sonra, bu partinin siyasi alanda tek başına bırakılmaması ve Irak Türkmenlerinin haklarının siyasi alanda daha çok temsil edilmesi için yeni partiler kurulmuştur.⁵⁷ Iraklı Türkmenlerin geçmişte kurmuş oldukları ve günümüzde hala aktif olarak siyasete devam eden partilerin toplu listesi aşağıdaki gibidir:

- Irak Türkmen Cephesi
- Türkmeneli Partisi
- Milli Türkmen Partisi
- Türkmen Milliyetçi Parti
- Türkmen Adalet Partisi
- Türkmen Karar Partisi
- Türkmen Bağımsızlar Harekâtı
- Irak İslam Türkmen Partisi
- Türkmeneli Milli Hareketi
- Türkmen Kardeşlik Partisi
- Doğu Partisi⁵⁸

2.7.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı

14 Temmuz 1959’da yaşanan Kerkük Katliamı gibi olaylar sonrasında Iraklı Türkmenlerin siyasi ve kültürel haklarını korumak için 1960’ta, Bağdat’ta Türkmen Kardeşlik Kulübü kurulmuştur. İlerleyen zamanda Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO) adını alan bu Ocağın, ilk olarak Bağdat’ta temelleri atılmış; fakat daha sonra Musul, Erbil ve Kerkük’te de şubeleri açılmıştır. Türkmen Kardeşlik Ocağı, Iraklı Türkmenlere, ilk sayısı Mayıs 1961’de yayınlanan “Kardeşlik” dergisiyle ulaşmaya çalışmıştır. Ba’as Partisi’nin Türkmenler üzerindeki baskısı, Türkmen Kardeşlik Ocağı üzerinde de görülmüştür. Kardeşlik Ocağı’nın Başkanlarından olan Emekli Albay Abdullah Abdurrahman’ın 1980’de idam edilmesi Türkmenler için yeni bir dönem

⁵⁷ Osman Emre Sen, “Irak’taki Türkmenlerin Irak Siyasetine Etkileri”, (Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006), s. 61-62.

⁵⁸ Doğan, a.g.e., s. 22-23.

başlatmıştır. Kasım 1980’de yapılan idamlara karşı tepki olarak kurulan “Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü” Türkmenlerin kabul edilen ilk siyasi organizasyonudur. 1985’te siyasi olaylardan ötürü faaliyetlerini durduran kurumun önemli isimleri şöyle sıralanabilir: İzzettin Kocava, Hasan Özmen, Dr. Aydın Beyatlı, Mehmet Reşit Tuzlu, Enver Hamid ve Bahattin Türkmen.

2.7.2. Irak Türkmen Cephesinin (ITC) Kurulması

Irak Türkmen Cephesi (ITC), 1995 yılında Türkmen partilerinin bir çatı altında bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. ITC’nin kurucu Başkanı Turhan Ketene’dir. Erbil’de olan ITC’nin genel merkezinin 2003’te yapılan 3. Türkmen Kurultayında, Kerkük’e taşınması kararlaştırılmıştır.⁵⁹ Bu Kurultayda alınan diğer önemli kararlar ise; Irak Türkmenlerini temsil edecek ve karar organı olarak görev yapacak 85 kişiden oluşan bir Türkmen Meclisi seçilmesidir. Kurultayda alınan bir diğer önemli karar ise, Türkmenlerin yaşadığı Telafer’den Mendeli’ye kadar uzanan coğrafi bölgenin “Türkmeneli” adıyla anılmasıdır.⁶⁰ 2005’te Irak’taki iki seçime de katılan ITC, 30 Ocak’taki seçimlerde 93.408 oy alınarak 3 milletvekili, 15 Aralık 2005’teki seçimlerde ise Musul’da Irak Uzlaşma Cephesiyle yaptığı koalisyon sonucu 2 milletvekili, Musul dışında tek başına katıldığı vilayetlerde ise 87.993 oy alarak 1 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. 2010 seçimlerinde ise Irakiye Listesi ile yapılan koalisyonla beraber 127.989 oyla 6 milletvekili çıkarmayı başarmış, bununla birlikte bu seçimlerde milletvekili çıkaran tek Türkmen siyasi kuruluşu olarak büyük başarı elde etmiştir. 2010 yılında kurulan Irak hükümetinde 3 bakanlık elde eden ITC, Iraklı Türkmenler için önemli başarılarla adım atmıştır.⁶¹ 2014 parlamento seçiminde 2 milletvekili çıkarmış ve diğer partilerle birlikte toplam 9 Türkmen milletvekili Mecliste yer alarak Iraklı Türkmenlerin sesi olmaya devam etmiştir.⁶² ITC’yi oluşturan partiler ise

⁵⁹ Orsam, *Irak’ta Türkmen Varlığı*, s. 27.

⁶⁰ Hasan, a.g.e., s. 67.

⁶¹ Orsam, *Irak’ta Türkmen Varlığı*, s. 27.

⁶² Cüneyt Mengü, “Irak seçimleri ve Türkmenler”, www.yenicaggazetesi.com.tr/irak-secimleri-ve-turkmenler-46218yy.htm [Erişim 06.10.2017].

şunlardır: Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen Kardeşlik Ocağı, Türkmen İslami Hareketi.⁶³

2.8. IRAKLI TÜRKMENLERİN KARŞI KARŞIYA KALDIĞI KATLİAMLAR

2.8.1. Kaçakaç Katliamı (4 Temmuz 1920)

Osmanlı İmparatorluğundan ayrıldıktan sonra İngiliz idaresine bırakılan Irak'ta, Türkmenler İngiliz yönetimini kabullenmemiş ve 4 Temmuz 1920'de Rumeysse'de halk ayaklanması başlatmışlardır. Burada başlayan isyan Irak'ın orta ve kuzey kesimine yayılmıştır. Ağustos 1920'de, Sahraban'da başlayan Türk ayaklanmasında bazı bölge sorumlusu İngiliz askerleri öldürülmüştür. Telafer'deki ayaklanmalarda ise Iraklı Türkmenler İngiliz kışlasını kuşatmışlar, birçok İngiliz askerini ve subayını öldürmüşlerdir. İngilizlerin birliklerini toplayıp ayaklanmaya karşılık vermesiyle Iraklı Türkmenler Kaçakaç Dağlarına sığınmışlardır. Kasaba halkının evleri ve tarlaları tahrip edilmiş; geride kalan Iraklı Türkmenlerin bazıları idam edilmiş, bazıları da sürgüne gönderilmiştir.⁶⁴

2.8.2. Levy (Teyyari, Nasturi) Katliamı (4 Mayıs 1924)

Nasturi Katliamı, İngiltere'nin desteğiyle oluşturulan Levi Ordusunun Kerkük'e sevk edilmesiyle gerçekleşmiştir. Iraklı Türkmenlerin yoğun bir şekilde yaşadığı Kerkük'te halka ve esnafa her fırsatta zorluk çıkaran bu orduya ait askerler, yine esnafla yaşadığı bir kavga sırasında askerlerinden birinin yaralanması sonucunda diğer askerlerin etrafa rastgele ateş etmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu olay sırasında Iraklı birçok Türkmen hayatını kaybetmiş ve Türkmenlere ait birçok ev ve işyeri yağmalanmıştır.⁶⁵

2.8.3. Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946)

Gavurbağı Katliamı "Hristiyan Bahçesi" adı verilen bir zeytin bahçesinde gerçekleşmesi nedeniyle bu isimle anılmıştır. Kerkük Petrol Şirketinde çalışan işçiler, çalışma koşullarının ve aldıkları maaşların iyileştirilmesi için şirkete başvurmuşlar fakat yöneticilerden olumlu bir karşılık alamayan işçiler haklarını korumak için yazılı

⁶³ Kendirli, a.g.e., s. 83.

⁶⁴ Kendirli, a.g.e., s. 101-103.

⁶⁵ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 19.

ve görsel basına başvurmuşlardır. Fakat şirket tarafından herhangi bir düzenlenmenin yapılmamasından dolayı çalışanlar, Temmuz 1946'da toplu halde işi bırakmıştır. Çoğunluğu Türkmenlerden oluşan işçiler, caddelerde toplanmaya başlayarak şirketi protesto etmişlerdir. Kerkük Vali Yardımcısı, şehrin güvenliğini bozdukları ve halkı zor duruma koydukları gerekçesiyle protestolara son verilmesini emretmiş ve bazı Türkmen göstericileri tutuklatmıştır. 5 Temmuz'da işçiler, Gavurbağı isimli bahçede toplanıp burada protestolarına devam etmişler ve tutukluların serbest bırakılmasını istemişlerdir. İşçilerin dağılması için meydana kuşatan polisler işçilerin meydana terk etmesi için silahlarını kullanmışlar ve bu esnada birçok Türkmen işçi yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Irak Hükümeti ise, yaşanan bu olayla ilgili sorumlu kişileri cezalandırmak yerine bu olayın üstünü kapatmıştır. Böylece bu olay, Irak tarihinde kara bir leke olarak yerini almıştır.⁶⁶

2.8.4. Kerkük Katliamı (14-17 Temmuz 1959)

14 Temmuz İhtilali'nin birinci yıldönümü kutlamalarında Kerkük'te Türkmenlere karşı büyük bir katliama girişilmiştir. Petrol bölgesi olan Kerkük'te hâkimiyet kurmaya çalışan bazı güçler, buradaki Türkmenleri etkisiz hale getirmek ve Kasım rejimine gözdağı vermek için Kraliyet rejiminin devrilmesinin birinci yıldönümünde katliam gerçekleştirmişlerdir. Geçit töreninde silahların ateşlenmesiyle başlayan olaylar üç gün üç gece sürecek olan ve tarihe Kerkük Katliamı olarak geçecek hadiselerin başlangıcı olmuştur. Pek çok Türkmen'in hayatını kaybettiği olaylardan sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve Türkmenlerin önde gelen liderlerinin evlerine baskın yapıp sözde mahkemeler kurularak idamlarına karar verilip idam edilmişlerdir.⁶⁷ Türkmenlerin en büyük liderinden biri olan Ata Hayrullah ve kardeşi Albay İhsan Hayrullah da bu katliamda öldürülmüş; birçok Iraklı Türkmen'in ev ve işyerleri kullanılamaz hale getirilmiştir. Temmuz 1959 tarihli New York Times gazetesinde bu olayla ilgili şu haber yer almıştır;

“Bağdat'ın 150 mil kuzeyinde olan Kerkük'ün çoğunluğu nispeten müreffeh Türkmenlerden oluşmaktadır. Eyleme, çeşitli silahlarla donatılmış sivil Kürtler ile legal orduyla iş birliği içerisinde olan Komünist ağırlıklı Halkın Direniş Grubu katılmıştır. Bağdat'taki diplomatik kaynaklara göre, Kerkük'te Türkmen

⁶⁶ Beden, a.g.e., s. 155-158.

⁶⁷ a.g.e., s. 231- 235.

toplumunun ileri gelenleri, evlerinden dışarı çıkarılarak öldürölmüşlerdir. Şehirde etnik tansiyon yükselmiştir. Çünkü Kürtler Komünizm yanlısırken, Türkmenler değildir”.⁶⁸

2.8.5. Türkmen Liderlerin İdamı (16 Ocak 1980)

Irak'ta iktidarı ele geçirdikten sonra, Araplaştırma politikalarını hızla yürüten Saddam Hüseyin, Türkmenler arasında yükselen milli kimlik bilincini yok etmek amacıyla dönemin önemli Iraklı Türkmenlerinden olan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın eski Genel Başkanı Emekli Albay Abdullah Abdurrahman'ı, Bağdat Üniversitesi'nden Doç. Dr. Necdet Koçak'ı ve iş adamı Adil Şerif'i 16 Ocak 1980'de idam ettirmiş ve Dr. Rıza Demirci de yapılan işkenceler sonucunda hayatını kaybetmiştir. Türkiye, Devrim Komuta Konseyi'nin Türkmen liderlerinin idam kararlarını 3 Ocak günü öğrenmiş fakat bunun sebebi konusunda net bir bilgiye ulaşamamıştır. Irak-Türkiye arasında yürütölen diplomatik ilişkilere rağmen, Irak yönetimi, idama mahkûm ettiğı beş Türkmen liderinden üçünün cezasını onaylamış ve 16 Ocak günü infaz etmiştir. Diğer iki idam mahkûmu Rıza Demirci'nin durumu ve Bahaddin Kocabay'ın akıbetinin ne olduğı hakkında ise uzun bir süre tam bir bilgiye ulaşlamamıştır. 1980 yılında Türkmenlere uygulanan bu idam kararlarına yenileri eklenmiş ve önceki idamlarla beraber 1980 yılında idam edilen Türkmenlerin sayısı 19'a ulaşmıştır.⁶⁹ Bu idam olaylarından sonra Irak'ta yaşayan Türkmenlerin ellerinden evleri ve arsaları zorla alınmış, isimlerini Arap olarak değiştirmeyen birçok Türkmen, devlet kurumlarında işe alınmamıştır. Türkmenler arasındaki milli bilinci zayıflatmak amacıyla daha keskin bir Araplaştırma politikası izlenmeye başlanmıştır.⁷⁰

2.8.6. Tuzhurmatu, Tazehurmatu ve Altınköprü Katliamları (26-28 Mart 1991)

Kürtler ve Araplar arasında tampon bir bölge oluşturan Iraklı Türkmenler, 1991'de Körfez Krizinden sonra Irak'ın kuzey ve güney bölgelerinde meydana gelen boşluklardan yararlanmak isteyen Kürt ve Şii grupların Saddam'a karşı ayaklanmaya başlamasıyla arada kalmış ve böylece birçok Türkmen hayatını kaybetmiştir. Kerkük'e hâkim olan Kürtlere karşı Saddam, ordusunu toplayarak Kerkük'e doğru ilerlemiş ve

⁶⁸ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 20.

⁶⁹ Orsam, *Irak'ta Türkmen Basını*, Rapor No: 10, (Mart 2011), s. 344-351.

⁷⁰ Orsam, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, s. 20.

ayaklanmaları bastırmak için harekete geçmiştir. Saddam'ın ordusundan kaçan Kürtler, Erbil'e ve dağlara kaçmaya başlamıştır. Yaşanan olaylarla hiçbir alakaları olmamasına rağmen Saddam ve Kürt orduları arasında kalan birçok Iraklı Türkmen, çıkan çatışmalar sonucunda hayatını kaybetmiştir.⁷¹

2.8.7. Zehra Olayı (16 Ekim 1995)

Iraklı Türkmenler, tarihte birçok kez yaşadıkları bölgelerden göçe zorlanmışlardır. Bu olaylardan biri olan Zehra olayı, Iraklı Türkmenlerin yaşadıkları sıkıntıları ortaya koyan yaşanmış büyük acılardan biridir. Bektaş Ali Feyzullah ve ailesi ikamet ettikleri Kerkük'ten göç etmeleri için sürekli tehditlere maruz kalmışlardı. 14 Ekim 1995 tarihinde Kerkük Emniyet Müdürlüğü'ne götürülen Bektaş Ali Feyzullah'a, Kerkük'ü ailesiyle birlikte terk etmesi için 24 saat süre tanınmış ve Bektaş Ali Feyzullah'ın Kızı Zehra ertesi gün onları evlerinden göçe zorlayan emniyet güçlerine karşı koymuştur. Zehra: *"Ey ahali, ben Kerkük'ün kızıyım. Bu şehirden asla göç etmeyeceğim. Bu zulüm politikasını protesto etmek, Türkmenlere bağımsızlık yolunu açmak ve Türkmen sözcüğünü yükseltmek uğruna, şimdi kendimi yakacağım. Kerkük bize kalacaktır. Katillere ve zalimlere ölüm!"* diyerek kendini diri diri yakmıştır. Bölgede yaşayan Türklerin gördüğü muamelenin bir göstergesi olan bu olaya rağmen, aile zorla Erbil'e göç ettirilmiş ve bu olay ne Türk basınında ne de dünya basınında yer bulabilmiştir.⁷²

2.9. IRAKLI TÜRKMENLER VE BASIN

Irak'ta yaşayan Türkmenler, Osmanlı döneminden günümüze kadar basınla olan ilişkilerini her zaman korumaya çalışmışlardır. Osmanlı Döneminden günümüze kadar Iraklı Türkmenlerin basınla olan ilişkileri, aşağıda görüldüğü üzere 7 dönemde incelenmiştir.

2.9.1. Osmanlı Döneminde

1911 tarihinde Kerkük'te basılan ilk gazete olan Havadis Gazetesi, dönemin Kerkük'ünün kültürel ve sosyal yaşamını ortaya koyan önemli bir yayımdır. 1918

⁷¹ a.g.e., s. 21.

⁷² Kendirli, a.g.e., s. 113.

tarihinde son gazete basılmış ve Kerkük'ün idaresini ele geçiren İngiliz yönetimi, bu gazeteyi kapatmış daha sonra matbaayı satın almış ve kendi görüşlerini açıkça sunabilecekleri Necme gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Maarif Dergisi, 1912'de Kerkük'te çıkan ilk kültürel dergi olması bakımından önemlidir. Derginin son sayısı, 1913 tarihinde çıkmıştır. Maarif dergisi kapatıldıktan sonra Kevkeb-i Maarif Dergisi ise 1915 tarihinde basılmaya başlanmıştır ve Kerkük'te çıkan ikinci kültür ve edebiyat dergisi olmuştur.

2.9.2. İngiliz İşgal Döneminde

Necme Gazetesi, 1918'de İngiliz işgalinin ardından yayımlanmıştır. Arapça olarak yayımlanan gazete ilk olarak "El Necme" adı ile basılmış fakat Kerkük'ün yoğun bir Türkmen vilayeti olduğunu gören İngilizler, Arapça dilinde belirti eki olarak kullanılan "el" ekini kullanmamışlar ve gazeteye sadece Necme ismini vererek orada yaşayan Türkmenlerle bağ kurmak için bu isimle basmaya başlamıştır. 1926'da son eki çıkan gazetenin ismi Kerkük olarak değiştirilmiş ve idaresi de dönemin Kerkük Belediyesine bırakılmıştır. İngilizlerin yönetiminde olan Necme gazetesine karşı, Irak'taki Türkmen basınının öncülerinden olan Ahmet Medeni tarafından desteklenen Tecedüd Gazetesi'nin ilk sayısı 1920'de, son eki de 1920 tarihinde basılmıştır.

2.9.3. Krallık Döneminde

46 yıl boyunca yayımlanan Kerkük Gazetesi, en uzun süre yayımlanan gazetelerden biri olarak Arapça ve Türkçe dillerinde basılmıştır. Irak Cumhurbaşkanlığı Divanının kararıyla yayımlanmasına son verilmiş, Kerkük Belediyesi gazeteyi yeniden çıkarmak istemiş ancak bu girişimler herhangi bir sonuca ulaşmamıştır. 1953'te yayımlanmaya başlanan ve 1959 tarihinde kapanan Afak Gazetesi, haftalık Türkçe ve Arapça dilleriyle yayım yapmaya başlamıştır ve 16 sayının ardından kapanmıştır. Daha sonraki dönemlerde iki haftada bir Türkçe diliyle yayımlanan, kültürel ve sosyal konulara daha çok ağırlık veren ve bağımsızlık ilan edildikten sonra Türkmenler tarafından çıkarılan ilk gazete olan İleri Gazetesi de bu dönemde yayımlanan gazetelerden biridir.

2.9.4 Cumhuriyet Döneminde

Irak'ta cumhuriyet ilan edildikten sonra, Kerkük'te Türkçe ve Arapça dilleriyle basılan haftalık gazete olan Beşir Gazetesi, Irak'ta özellikle Kerkük'te yaşayan Türkmenlerden büyük destek görmüştür. Habib Hürmüzlü, Ata Terzibaşı ve Muhammed Hacı İzzet tarafından desteklenen ve Türkçe ve Arapça olarak basılan gazete, Irak'ta basılan Türkmen gazeteleri içinde en iyi tiraja ulaşan gazetelerin başında gelmektedir. 1959 tarihinde kapatılmıştır. Kardeşlik Dergisi, 1960 tarihinde kurulan Kardeşlik Ocağı'nın katkılarıyla Bağdat'ta Mayıs 1961'de Türkçe ve Arapça dilleriyle basılmaya başlanmıştır. Şiir, hikâye, inceleme ve araştırma gibi kültürel ve sosyal konuları içinde barındırmıştır. 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra derginin yayımlanmasına son verilmiş fakat Haziran 1998 ve Ağustos 2001 tarihlerinde dergi iki sayı daha çıkartmıştır. 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra dergi tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Mayıs 1966'da ilk sayısı çıkan Irak Gazetesi, 1967'de yayım hayatına son vermiştir. Toplam 66 sayısı basılmış olan Irak Gazetesi, Türkçe ve Arapça dillerinde yayımlanmıştır.

2.9.5. 2003 Sonrası

2003 yılında meydana gelen önemli hususlardan biri Kardeşlik Dergisi'nin tekrar yayımlanmaya başlamasıdır. Temmuz 2003'te 204. sayısı ile uzun bir süreden sonra tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Bu sayı ile beraber derginin Türkçe kısmında eski Türkçe yerine yeni Türkçe kullanılmıştır. Nisan 2003'te Arapça diliyle çıkan ilk Türkmen gazetesi olan Beşir Gazetesi yayımlanmıştır. Erbil'de yayımlanan ve ITC'nin resmî gazetesi olan Türkmeneli Gazetesi Mayıs 2005 tarihinden itibaren Türkçe ve Arapça dilleriyle Kerkük'te de yayımlanmaya başlamıştır. Haftalık Arapça gazete olarak çıkan Kale Gazetesi de Iraklı Türkmenlerin 2005'ten beri yayımlanan diğer gazetelerden biridir. ITC Erbil Şubesi Kültür Müdürlüğü'nün çıkarmaya başladığı, ilk olarak Türkçe ve Arapça dilleriyle yayımlanan daha sonra da İngilizce olarak çıkan Gökbörü Dergisi ve ITC'den ayrılan Abdulkadir Bezirgen tarafından kurulan ve ayrıca Türkmen Referandum Partisi'nin de yayım grubu olan Türkmen Gazetesi, Irak'taki Türkmenlerin en önemli basın organlarından biridir. Yukarıda bahsedilen gazete ve dergilerden başka, Irak'ta yayımlanan 2003 sonrası diğer kültürel ve sosyal içerikli gazete ve dergiler şunlardır:

- Altun Köprü Gazetesi
- Karar Gazetesi
- Laali Kerkük Dergisi
- Aksu Gazetesi
- Sadık Gazetesi
- Şafak Gazetesi
- Masir Gazetesi
- Avrak Turkmanya Dergisi
- Talefer Gazetesi
- Talefer İli Dergisi
- Işık Dergisi
- Sarıkahya Dergisi
- Fenar Dergisi
- Seyüdetül Nisa Dergisi
- Yurt Dergisi
- Barış Dergisi
- Türkmeneli Edebiyat ve Sanat Dergisi

2.9.6. Türkiye’deki Iraklı Türkmenlerin Basını

Bağdat’ta 1990’da kapatılan ve Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından tekrar aynı adla yayımlanan Kardeşlik Dergisi, İstanbul’da çıkarılmaktadır. Ocak 1999 tarihinde ilk basımı yayımlanmış olan dergi; Türkçe, Arapça ve İngilizce dillerinde üç ayda bir çıkmaktadır. Dergi içerik olarak kültür, sanat, edebiyat ve toplumsal alanlardaki konuları içermektedir. Kerkük Dergisi, İstanbul’da kurulan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından 1990 yılında çıkarılmıştır ve 2007 yılında yayımına ara vermiştir. İzmir Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından çıkarılan Türkmen Gazetesi, ilk sayısını Haziran 1997’de çıkarmıştır ve gazetenin son sayısı

Temmuz 1998’de yayımlanmıştır. Bu yayımların dışında, Nisan 2002’de başyazarlığını Dr. Suphi Saatçi’nin üstlendiği ve daha sonra yerini Mehmet Tütüncü’ye bıraktığı Kerkük Vakfı tarafından desteklenen aylık edebiyat dergisi Altun Köprü, okuyucuları ile buluşmuştur. İlk sayısı Eylül 2002’de; son sayısı ise Ocak 2008’te çıkan Türkmen kadınına yönelik olarak iki ayda bir yayımlanan fikir, sanat ve kültür dergisi Türkmen Bohçası Dergisi, Irak dışında yayımlanan Türkmen Basınına ait yayımlardan biridir.

2.9.7. Radyo ve Televizyonlar

Irak Türkmenlerini, sesli ve görsel basında yazılı basın kadar aktif görmek pek mümkün değildir. Türkmenlerin ilk sesli yayını olarak, Irak Devletine bağlı Bağdat Radyosu tarafından 1959 yılında yapılan yarım saatlik yayın kabul edilebilir. 2004’te yayına başlayan Türkmeneli Televizyonu Türkçe yayın yapmakta olup bunun yanında Türkmen kültürünün korunmasına yönelik de yayınları içermekte olan Türkmen FM radyosu bulunmaktadır. 2008’de Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği’nin desteğiyle Kerkük ve çevresindeki Türkmenlere yönelik yayın için kurulan Sümer Radyosu, Iraklı Türkmenlerin sahip olduğu diğer sesli yayın organlarından biridir.⁷³

2.10. 2003 IRAK İŞGALİ VE SONRASI

Bush yönetimi, Saddam Hüseyin’in 11 Eylül 2001 saldırısından sonra saldırının El-Kaide ile ilişkileri olduğunu ve nükleer başlıklı silahlara sahip olduğunu iddia etmiş ve bu gerekçe ile 2003 yılında Irak’ı işgali etmiştir. ABD, dünyaya amaçlarının Irak’a özgürlük ve demokrasi getirmek olduğunu açıklamışsa da Irak’ta sular durulmadı ve Irak halkı -büyük sorunlarla yüzleşmek durumunda kaldı. Iraklı Türkmenler, bu dönemden ve sonrasında en çok etkilenen milletler arasındadır. Iraklı Türkmenler, tarihte maruz kaldıkları baskı ve zulümlerin bitmesini ve diğer milletlerin sahip oldukları hakların kendilerine de tanınmasını umuyorlardı. İşgalden sonraki ilk dönemlerde ortaya çıkan yeni düzende Iraklı Türkmenler elde etmeyi umdukları hakları ve yeri bu düzende elde edememişlerdir. Kürt ve Şii gruplar federal sistemin

⁷³ Orsam, *Irak’ta Türkmen Basını*.

Irak'ta oluşmasını isterken, Iraklı Türkmenler, Irak'ın bütünlüğünü savunmuştur. Irak'ta yeni düzen, Iraklı Türkmenlerin isteğinin dışında gerçekleşmiştir.⁷⁴

İşgal döneminden sonra Irak'ta geçiş dönemi izlenmiştir. Bu dönemde ekonomik ve siyasi yapılanmalar söz konusu olmuştur. İlk olarak Irak Geçici Yönetim Konseyi kurulmuştur. Bu konsey 25 üyeden meydana gelmekteydi. Bu konseyin üyeleri 13 Şii, 5 Sünni-Arap, 5 Kürt, 1 Iraklı Türkmen ve 1 Asuri-Hristiyan'dan oluşmaktaydı. Bu konseyin görevi Irak'ı seçimlere hazırlamak ve yeni anayasa ile Irak'ı yeni bir düzene hazırlamaktı. Iraklı Türkmenler, Irak'ta 3. çoğunluğu oluşturan millet olmasına rağmen bu konseyde temsiliyette haksızlığa uğrayarak ötelenmiştir.⁷⁵ 25 kişilik Irak Geçici Yönetim Konseyi, ilerleyen dönemde toplanarak 9 kişilik Başkanlık Konseyini oluşturdu. Başkanlık Komisyonu 5 Şii Arap, 2 Sünni Arap ve 2 Kürt'ten oluşuyordu.⁷⁶ 2004 yılındaki 50 kişiden oluşan Anayasa Komisyonunda 2 Iraklı Türkmen yer aldı. Bu komisyonda 2 Iraklı Türkmen yer almasına rağmen yeni anayasada Iraklı Türkmenler herhangi bir hak elde edemedi.⁷⁷ Irak Geçici Konseyi tarafından oluşturulan 33 kişilik Bakanlar Kurulu Kabinesinde, İletişim ve Teknoloji Bakanlığı Iraklı Türkmenlere verilmiştir. Bu verilen Bakanlık görevi, Iraklı Türkmenleri önemli bakanlıklardan uzak tutarak siyasi alandan uzaklaştırmak için atılmış bir adımdır. Iraklı Türkmenler giderek pasifleştirildikleri siyaset alanına 2005 yılında yapılan seçimlerde Irak Türkmenleri ITC listesinden 3, Birleşik Irak İttifak listesinden (Şii) 5, Kürt listesinden ise 4 milletvekili ile meclise girerek geri dönmüşlerdir. El-Caferi'nin başbakanlığı döneminde Iraklı Türkmenlere İmar ve iskân Bakanlığı'nda bakanlık görevi ile Genel İşler ve Belediye Hizmetleri Bakanlığı verilmiştir.⁷⁸ 2010 yılındaki genel seçimlerde de Iraklı Türkmenler, 10 milletvekili çıkararak ve oluşan Bakanlar Kurulunda 3 bakanlık elde ederek başarılarını sürdürmüştür.⁷⁹ Siyaset alanında elde

⁷⁴ Doğan, a.g.e., s. 26-27.

⁷⁵ İhsan Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası", *ÇTTAD*, c. 12, (2006 Bahar).

⁷⁶ Bilgay Duman, "Irak'ta 2014 seçimleri IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği", *ORSAM*, Rapor No:190, (Haziran 2014), s. 2273.

⁷⁷ Mahir Nakıp, "2003 Yılından Bu yana Irak Türkleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, c. 19, S. 54, (2013), s. 2259.

⁷⁸ a.g.e., s. 26.

⁷⁹ Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, c. 4, S. 41, (Ankara, 2012), s. 59.

edilen başarılar, 2012 yılında Iraklı Türkmenlerin parlamentoda 3. millet olarak kabul edilmesini getirdi. Bu Iraklı Türkmenler için önemli bir başarı ve adımdı.⁸⁰ 2014 yılında yapılan seçimlerde de Iraklı Türkmenler, siyaset alanındaki başarılarını devam ettirmiştir.⁸¹

2.10.1. IŞİD ve Türkmenlere Etkisi

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra toparlanmaya çalışan Irak'ta ve yakın bölgelerinde, 2014 yılında hâkim olmak isteyen ve kendi dini inanışlarını da buna alet eden yeni bir oluşum meydana geldi. Bu radikal oluşum, kendilerini dünyaya Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) ya da kendi deyimleri ile İslam Devleti olarak duyurdu. 2014 yılından itibaren Irak ve çevresinde etkili olan bu oluşum, Hz. Peygamberin öldüğünü, bu dünya ile bir bağlantısının olmadığını ve ondan yardım isteyenlerin müşrik olacağını ileri sürmektedir. Bunun yanında İslam dinini anlamada ve yorumlamada İslam hukukuna dayalı Şeriatın radikal bir şekilde yorumlanmasının bir sonucu olan kendi "Cihad anlayışlarını," kendi algılarıyla birleştirdikleri görülmektedir. Bu algıya göre başkasının canını, malını, namusunu kendilerine helal sayan İslam dışı bir anlayış oluşmuştur. Bu örgütün amacı ise Irak ve Suriye'nin Sünni bölgelerinde etkinlik sağlayarak bir 'İslam Devleti' kurmak ve kurduğu bu devleti genişletmektir.⁸² IŞİD'in Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde etkinlik kurması doğrudan ve dolaylı olarak bu bölgelerde yaşayan bütün toplumları etkilemektedir. Sünni ve Şii Iraklı Türkmenlerin de bu bölgelerde yoğun olarak yaşaması Iraklı Türkmenlerin hem can güvenliklerini etkilemiş hem de birçok Iraklı Türkmenin ülke içi ve ülke dışı göç etmelerine neden olmuştur. IŞİD'in kontrol ettiği bölgelerden göç etmek zorunda kalan Iraklı Türkmenler, topraklarını ve hatta savundukları topraklarda canlarını, ailelerini kaybetmişlerdir. IŞİD'in ortaya çıkması Iraklı Türkmenler için şu tehlikeleri ortaya çıkarmıştır: Türkmenlerin kendi içlerinde Sünni ve Şii bağlamında

⁸⁰ Nakıp, a.g.e., s. 2259.

⁸¹ 30 Nisan 2014'te yapılan seçimlerin sonucunda ITC'den 2 olmak üzere diğer partilerle toplam 9 Türkmen milletvekili Mecliste yer almıştır. Bu seçimlerin sonucunda Türkmenlere İnsan Hakları Bakanlığı adı altında bir Bakanlık tahsis edildi, ancak daha sonra çeşitli bahanelerle bu bakanlık iptal edildi. Irak'ta 12 Mayıs 2018 tarihinde yapılan tartışmalı parlamento seçimlerinin ardından, Iraklı Türkmenler farklı vilayet ve listelerden 10 milletvekiline sahip oldu; Bkz: Cüneyt Mengü, "Irak seçimleri ve Türkmenler", www.yenicaggazetesi.com.tr/irak-secimleri-ve-turkmenler-46218yy.htm [Erişim 06.10.2017].

⁸² Alpay, a.g.e., s. 89-90.

mezhepsel anlamda ayrışmayı belirginleştirme olasılığı⁸³ ve tehlikeli bir coğrafyanın içinde olmasından, yaşanan çoğu mücadelenin arasında kalmalarından ötürü canlarını, mallarını ve topraklarını kaybetme ve terk etmek durumunda kalmalarıdır.⁸⁴ Sonuç olarak diyebiliriz ki Iraklı Türkmenler, IŞİD'in saldırılarından ve IŞİD'e karşı yapılan operasyonlardan en çok etkilenen etnik azınlıklardan biri olmuştur.

⁸³ Ali Semin, "İşid Sonrası Irak'ta Türkmenlerin Durumu", *Ortadoğu Analiz*, c. 7, S. 69, (Temmuz-Ağustos), s. 49.

⁸⁴ Bilgay Duman, "İşid Operasyonlarının Türkmenler Üzerindeki Etkisi", *ORSAM*, S. 7, (Temmuz 2014), s. 4.

BÖLÜM II

3. SURIYE TÜRKMENLERİ

3.1. TARİHTE SURIYELİ TÜRKMENLER

Türklerin Orta Doğu'ya göçleri ilk olarak kölemen ya da ücretli asker olarak, batıdaki halife ordularına alınmalarıyla ve Kayıgılı, Kıpçaklı, Karluklu, Azgışoğlu, Yamakoğlu, daha sonradan Oğuzlar ve Tokuzoğuzlar'ın başı çektiği Türkmenlerin, Abbasiler döneminde komutanlarının liderliğinde Kuzey Suriye ve Anadolu'nun orta kesimlerine göç etmesiyle başlamıştır. Bu dönemde, Türklerin Araplarla anlaşmaları bölgede İran nüfuzunu azaltmıştır. Farklı Türk boylarının askeri, siyasi faaliyetleri ve Abbasi halifesi ile ilişkileri sayesinde Türkmenlerin bölgedeki ilerleyişleri kolaylaşmıştır.⁸⁵ Oğuz boylarının göçü Suriye'ye iki koldan gerçekleşmiştir. Bir kolu Halep, Hama, Humus ve Şam yöresine, diğer kolu ise Lazkiye ve Trablusşam yönündeki Ensariye dağlarının batısına yerleşmiştir. Tolunoğulları ile Orta Doğu'ya devam eden yoğun Türk göçü Selçukluların bölgeyi idaresine alması ile özellikle Suriye ve etrafındaki bölgelere daha çok artmıştır. Akabinde, bölgede Memlüklerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yönetimleri ile Suriye önemli bir Türkmen yerleşim merkezi haline gelmiştir.⁸⁶

3.1.1. Selçuklular Öncesi Suriye'de Türkmen Varlığı

Emevi Hanedanının sert tutumu, Arap kabileleri arasında devam eden kan davaları, siyasi çekişmeler ve bazı grupların iktidarda söz sahibi olmak istemeleri gibi nedenler hanedanlığın otoritesini zayıflatmıştır. Zayıflayan iktidar sonrası muhalif gruplar isyana başlamış ve Emevilere karşı Horasan'dan harekete geçen Ebu Müslim'e, Türkler destek olmuştur. Türklerin de yardımıyla Abbasiler, Emevileri yenerek, bölgedeki otoriteyi ele geçirmiştir. Emevilerden farklı olarak daha ılımlı bir siyasi politika izleyen Abbasiler, Türklerle yakınlık kurup bu bölgedeki Türklerin

⁸⁵ Ahmet Emin Dağ, "Halep Türkmenleri (1918-2008)", (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010).

⁸⁶ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, Rapor No: 14, (Kasım 2011), s. 6.

İslamiyet’le tanışmasına olanak sağlamıştır. Türkler, Abbasi ordusuna uzun süre hizmet ederek, devletin gücünün artmasında ve bu gücün korunmasında büyük fayda sağlamalarıyla devlet içinde önemli bir konuma gelmiştir. Abbasi halifeleri, fethedilen bölgeleri ikta olarak Türk yerleşimcilere vererek Türk nüfusunun bu bölgede artmasını sağlamıştır. Nüfusun artmasıyla bu bölgelerde düzeni tayin etmek için birçok Türkmen vali gönderilmiştir. Atanan ilk Türk vali ise Eşnas El-Türki olmuştur. Mısır’a tayin edilen Vali Tolun B. Ahmed, halife ile anlaşarak burada bağımsızlığını ilan etmiş ve Tarsus valiliğini de Tolun B. Ahmed’e vermiştir. Daha sonra ise Dımaşk, Hıms, Halep ve Hama şehirlerinde söz sahibi olmuştur. Abbasi devleti, daha sonra Tolunoğlu devletine son vererek, bu bölgelerde tekrar otorite sağlamıştır. Tolunoğlu devletinin yıkılmasından sonra Türk asıllı Mısır Valisi Muhammed B. Tugç, bağımsızlığını ilan edip; Suriye, Mısır, Filistin, Hicaz bölgesinde İhşidler devletini kurmuştur. Daha sonraki dönemde Mısırda kurulan ve diğer bölgelere de yayılan Fatımi devleti, ordularında Türklerden faydalanmıştır. Sonuç olarak; bu bölgede Emevi hükümdarı Abdülmelik ile başlayan, daha sonra Abbasi ve diğer kurulan devletlerle devam eden Türk varlığı sürekli olarak artmıştır.⁸⁷

3.1.2. Selçuklular Döneminde Suriyeli Türkmenler

Tuğrul Bey, Suriye ve Filistin’e yerleşmiş olan Türkmenlerin yerel hükümdarlarını ve Fatımileri de yenerek Anadolu’nun içlerine kadar ilerledi.⁸⁸ Bu zaferlerle bugünkü Ortadoğu bölgesinin idaresini ele geçirerek, Abbasilerden sonra bu bölgede tekrar tek bir otoritenin hükmünü sağlamış oldu. Selçuklular, bölgede hem siyasi otoriteyi hem de halifenin gücünü korumaya devam etti. Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Halep şehrini Türkmen komutanlardan Ok Oğlu Atsız’a bıraktı. Akabinde Ok Oğlu Atsız tüm Suriye’de Türk varlığının yayılmasını sağladı.⁸⁹ Ok Oğlu Atsız, Türkmen boylarını toparlayarak Şam’ı fethetmeye çalıştı fakat fetih başarısız olunca Filistin’de Fatımileri bozguna uğrattı. Ok Oğlu Atsız, yönettiği Türkmen beyliğinin merkezini Kudüs olarak ilan etti ve daha sonrasında Şam’ı tekrar kuşatarak merkezi Şam’a taşıdı. Suriye,

⁸⁷ Işıl Bostancı, “Halep Türkmenleri (Boy ve Oymaklar)”, (Fırat Üniversitesi, 1998), s. 6-13.

⁸⁸ İbrahim Gök, “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2016), s. 219.

⁸⁹ Dağ, a.g.e., s. 21-23.

Lübnan, Ürdün ve Filistin bölgesi Ok Oğlu Atsız'ın idaresinde olmuştur.⁹⁰ Melikşâh tarafından Atsız'ın yerine Suriye'ye gönderilen Tutuş, Selçukluların bu bölgede kalıcı iskân siyasetini uyguladığı için önemli bir figürdür.⁹¹ Sultan Melikşah tarafından Tutuş'a, Suriye Selçuklu Devleti'ni kurma emri verilmiş ve böylece Oğuzların Yıva Boyu ile Bayat; Avşar, Begdilli, Döğer ve Üçoklar oymakları Şam ve Halep'e yerleşmiştir.⁹² Melikşah'ın ölümünden sonra, Tutuş sultanlığını ilan ederek hakimiyet alanını genişletmek istemiş fakat beyler arasında denge kuramaması, hırsı ve savaştaki idaresizliği ile mağlup olmuş ve kısa süre sonra vefat etmiştir.⁹³ 1095 yılında Tutuş'un ölümüyle Suriye Selçuklu devletinin Halep ve Şam olarak ikiye bölünmesi bölgeyi yerleşim alanı olarak olumsuz etkilemesine rağmen, Türkmen varlığı bu dönemde de devam etmiştir. Halep kenti, "*Halep Selçuklu Melikliği*" olarak Rıdvan liderliğinde, Şam'daki emirlik ise kardeşi Dukak'ın yönetimindeydi. Cenahüddевle Hüseyin, Yağsıyan, Artukoğlu Sökmen, İlgazi, Abdüddевle Abak ve Abakoğlu Yusuf gibi bölge için önemli olan Türkmen emir ve komutanların "*Halep Selçuklu Melikliğinin*" hizmetinden ayrılmasının nedeni ise Rıdvan'ın bölge yönetimindeki başarısızlığından kaynaklanmıştır. İki kardeş arasındaki Kinnesrin savaşı, Halep emirinin lehine neticelenmiş ve bölgede siyasi otorite kadar demografik değişime de neden olmuştur. Suriye Selçukluları arasındaki bölünmüşlük ve iktidar mücadelesi Rıdvan'ı Fatımilere yaklaştırmıştır. Bu bağlamda Halep'te Şii halifeleri adına hutbe okutulmuş ve bölgede Mısır-Fatimi nüfuzu artmaya başlamıştır. Bu karışıklıklardan faydalanan Haçlılar, 1096'da Halep'i kuşatmıştır.⁹⁴ Bu karışıklıklar sırasında vefat eden Rıdvan'ın yerine oğlu Alparslan el-Ahras getirilmiş fakat Rıdvan'ın ölümü ile başlayan çöküş süreci daha da hızlanmış ve emirliğin yıkılışı kaçınılmaz olmuştur.

⁹⁰ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 7.

⁹¹ Gök, a.g.e., s. 221.

⁹² Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 7.

⁹³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, (İstanbul- 2009) s.255-256

⁹⁴ Dağ, a.g.e., s. 24-27.

3.1.3. Memlûkler Döneminde Suriyeli Türkmenler

Eyyubilerin dağılmasından sonra ordunun önemli bir kısmını oluşturan, Kıpçak Türkmenleri idareyi ele alarak Memlûk devletini kurdu. Memlûk devleti aslında, tarihte belirli dönemlerde Suriye'ye göç eden Türkmenler tarafından kurulmuştur.⁹⁵ İdaresi ve askeri gücü Türklerden oluşan Memlûkler, Suriye bölgesine yaklaşık 250 sene hâkim olmuştur. Anadolu Selçukluların, 1243 yılında Köseadağ Savaşında Moğollara yenilmesi sonrasında birçok Türkmen boyu, Halep bölgesine ve Suriye'nin kuzey bölgelerine göçe mecbur kaldı.⁹⁶ Bu göçler, Türkmenlerin sayı olarak bir araya gelmesini sağlamıştır. Sultan Baybars, Moğol ordusunu mağlup ettikten sonra zulümden, baskılardan kaçan ve kendilerine yurt arayan Türkmenleri topraklarına kabul etmiştir, daha sonra Türkmenleri kendi reislerinin idaresi altında, küçük parçalara bölerek başta Halep olmak üzere başka bölgelere de iskân ettirmiştir. Bozok ve Üçok şeklinde ayrılan Türkmenlerden Bozok kolu, Halep çevresine, Amik ovasına ve Asi ırmağı boyunca yerleşirken; Üçok'lar kolu ise Amik ovasından güneye doğru kıyı boyunca uzanan Filistin'e kadar olan bölgeye yerleşmiştir. Bu bağlamda Baybars, Türkmenlere topraktan ikta vererek Suriye'nin sınır bölgelerinde Türkmenlerden oluşan bir tampon bölge oluşturmuştur.⁹⁷ Memlûkler Devleti, yıkılışına kadar Hicaz, Mısır, Suriye, el-Cezire ve Anadolu bölgelerinde en büyük güçlerden biri olarak bu coğrafyanın şekillenmesinde ciddi pay sahibi olmuştur. Bu coğrafyada Türk karakterinin oluşumundaki payından dolayı da ayrıca büyük öneme sahiptir. Dönem boyunca Türkmenler, Memlûkler Devleti'nin en güvenilir yardımcı kuvvetleri olmuşlardır. Fakat tarihin ileriki sürecinde ise Memlûkler Devleti'nin içinde, "*et-türkman etta'at*" (*Bağlı Türkmenler*) ve "*et-türkman el-'usat*" (*İsyankâr Türkmenler*) tabirlerinin kullanılmasına sebep olan, Türkmenler arasında meydana gelen iç karışıklıklardan söz edilebilir.⁹⁸ 1516 yılında ise zamanla güçsüzleşen Memlûkları

⁹⁵ Dağ, a.g.e., s. 31.

⁹⁶ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 7.

⁹⁷ Dağ, a.g.e., s. 32-33.

⁹⁸ Altan Çetin, "Memlûkler Devrinde Oğuzlar/Türkmenlere Bir Bakış" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul, 2009) s. 23-33.

Mercidabık'ta yenen Yavuz Sultan Selim, Suriye topraklarını Osmanlı idaresine katmış ve Suriye bölgesindeki Türkmenler için yeni bir dönem başlamıştır.⁹⁹

3.1.4. Osmanlı Döneminde Suriyeli Türkmenler

Yavuz Sultan Selim, Memlük sultanı Kansu Kavri'yi Mercidabık'ta yenerek, bölgede uzun yıllar sürecek olan yeni bir hâkimiyet dönemini başlattı.¹⁰⁰ Suriye bölgesi, Osmanlı döneminde Şam (Dimaşk), Halep, Trablus (daha sonraki ismi Beyrut) ve Sayda (daha sonraki ismi Akka) olmak üzere dört eyalete ayrılarak yönetilmekteydi. 17.yüzyılın sonlarına doğru Rakka bölgesine Anadolu'dan Türkmen aşiretlerinin göç ettiği, 19. yüzyılın sonlarına doğru ise 93 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Kafkasya'dan bir grubun Kuneytra'ya, diğer bir grubun da Rakka'nın kuzeyine göç ettikleri düşünülmektedir.¹⁰¹ Osmanlı Devleti, Suriye'deki Türkmen aşiretlerini silahlı, disipline edilmiş birliklere dönüştürmekte zorlanmıştır. Türkmenler arasında yaygın olan bu konar-göçer yapıyı uzun bir süre nizama koyamayan Osmanlı Devleti için, konar-göçer Türkmen aşiretlerinden vergi toplamak kolay olmamıştır. Gerileme dönemine girdiği süreçte, 1798'de Napolyon, Mısır'ı işgal etmek ve Suriye'yi ele geçirmek için burada yaşayan Hristiyanlardan yardım istemiştir. Fakat bunun karşılığını göremeyince Müslüman Araplara ve Dürzilere bağımsızlık vaat etmiştir. Napolyon, bu hareketiyle Araplarda ilk kez bağımsızlık duygularını uyandırmak istese de bunu başaramamıştır. Fakat Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, Suriye'de devlet yönetimini de etkilemiş ve Osmanlı'nın yenilmezliği sarsılmıştır. Akabinde, Müslüman Araplar arasında da milliyetçilik duyguları gün yüzüne çıkmıştır. İngilizler Dürzilere, Fransızlar Marunîlere destek olarak bölgedeki din ayrılıklarının belirginleşmesine sebep olmuştur. Suriye'de idari yönetim olarak Meşrutiyetlerin ilan edilmesi, hilafetin Osmanlı'nın elinden alınma fikri ve bağımsızlık düşüncesini savunan birçok cemiyetin kurulması, Osmanlı devletini zora sokmuştur.¹⁰² Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşırken Osmanlı idaresine

⁹⁹ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 7.

¹⁰⁰ Dağ, a.g.e., s. 36.

¹⁰¹ a.g.e., s. 79-82.

¹⁰² Ali Bademci, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014), s. 105-121.

baş kaldıran Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal liderliğindeki Araplar, 1918'de Halep'i ele geçirmiş ve burada söz sahibi olacaklarını düşünmüştü fakat Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriye, Fransa'nın manda yönetimine bırakılmıştır.¹⁰³ Uzun yıllardır devam eden Suriye'deki Türk idaresine bu şekilde son verilmiştir.

Bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Suriye ile olan bağları Kurtuluş Savaşı sırasında da devam etti. Suriye bölgesinde uzun süredir var olan Osmanlının çekilmesi ile Suriye'deki Türkmenler milli mücadeleye başladı ve Fransa'nın manda yönetimine karşı bir araya gelen Türkmen çeteleri bu işgale karşı büyük bir direniş örneği sergiledi.¹⁰⁴

3.1.5. Suriye'de Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriyeli Türkmenler

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında gizlice yaptıkları Sykes-Picot Antlaşması gereği Suriye'deki topraklarını Fransa'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre, Fransa; Suriye ve Lübnan topraklarını mandası altına almıştır.¹⁰⁵ Bu bölgelerde, antlaşmadan sonra Fransız işgal yönetimine karşı başkaldırımlar başlamıştır. Türkmenler, azınlık olmalarına rağmen bu tepkilere ve hareketlere destek vermiştir. Fransız manda idaresi, bu başkaldırımların sonucunda birliğini devam ettirmek amacıyla Halep, İskenderun, Şam ve Alevi bölgelerinin mahalli idarelerinden oluşan bir Suriye Devletler Birliği'ni oluşturdu. Bu oluşuma daha sonra Havran Dürzi devleti de katıldı fakat kısa bir süre sonra Halep ve Şam devletleri birleşerek Suriye Federasyonu adı altında yeni bir oluşum meydana getirdi.¹⁰⁶ Farklı etnik yapıların bulunduğu bölgelerin otonom yapılara ayrılması, Araplarla diğer etnik gruplar arasında gerilimin artmasına neden oldu. Fransız işgal yönetimi bu bölgedeki siyasetini kendileri ile iş birliği yapacak azınlıklara göre belirlediği için bu gruplara siyasi ayrıcalık tanımıştı. Fransız manda döneminde, Türkmenlerin siyasi idaresi Bekmişlilerin Hacı Ali aşiretinden Kel

¹⁰³ W. L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. M. Harmancı, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), s. 182.

¹⁰⁴ S. R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987), s. 192.

¹⁰⁵ Gerald Blake ve H. Alasdair Drysdale, *The Middle East and North Africa a Political Geography*, (OUP New York, 1985), s.356.

¹⁰⁶ J. L. Miller, *The Syrian Revolt of 1925*, (International Journal of Middle East Studies, 1977), s. 80.

Muhammed tarafından yürütülüyordu. Daha sonra ise Türkmenlerin lideri Hacı Nasen oldu. Bu liderlerin varlığı, Fransa manda yönetimi ve Türkmenler arasında iletişimin yürütülmesi için gerekli görülmüştü. 1925'teki etnik unsurların da belirlendiği nüfus sayımına göre Suriye, %38,2 oranında Araplar, 18,5'lik oran ile Türk, Kürt ve Çerkezlerden oluşmaktaydı ve nüfusun %56,7'si Sünni Müslümandı. Bu nüfus sayımında Suriye'deki Türkmenlerin oranı ise %1,9 olarak belirtilmiştir.¹⁰⁷ İlerleyen dönemde ise Fransa'nın müttefikleriyle düştüğü anlaşmazlık sonucu Fransa Türkiye ile görüşmelere başlamış ve yürütülen görüşmeler sonucu Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1921 tarihli anlaşmanın 7. Maddesi Türkmenler için önemli olan, *"Suriye'deki Türkmenlerin resmi dillerinin Türkçe olması ve tüm kültürel sosyal haklarının korunmasını"* ifade eden maddeyi de içermektedir. Ankara Antlaşması, Suriye Türkmenleri konusunda Türkiye'ye garantörlük vermiştir. İlerleyen dönemlerde ise bu antlaşma sayesinde Türkiye ile Fransa arasında, Halep'ten başlayarak Antakya'ya kadar uzanan bölgenin yeniden Türkiye'ye katılma fikri tartışılmıştır. Fakat daha sonra sadece Hatay'ın ana vatana katılması kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Suriye 1941 ve 1945 yılları arasında İngiltere ve Fransa'nın yönetimi altında kalmış; 1946'da ise Suriye topraklarından çekilmişlerdir. Suriye bu tarihten sonra bağımsız bir devlet olarak tarihteki yerini almıştır. Suriye'de, tek bir bağımsız bir ulus oluşturma hedefi ve çabaları gündeme gelerek, etnik azınlıkların da bu oluşuma katılma sıkıntısını çözmeye yönelik çabalara odaklanılmıştır. Bu yeni bağımsızlığa kavuşan devlet, birlik oluşturmak ve varlığını sürdürmek için yerel bağlılığı ve geleneksel kurumları yok etme politikasını yürütme kararı almıştır. Bu politikadan en çok etkilenen etnik azınlıklardan biri ise Türkmenler olmuştur.¹⁰⁹

3.2. SURİYE'DE TÜRKMENLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER

Suriyeli Türkmenler tarihte Şam, Halep, Humus, Lazkiye, Hama, Kuneytra, Tartus, Rakka, Idlib ve Dera vilayetlerine yerleşmiştir.¹¹⁰ Bu coğrafi dağılımda Türkmenlerin

¹⁰⁷ Dağ, a.g.e., s. 79-82.

¹⁰⁸ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 9.

¹⁰⁹ Dağ, a.g.e., s. 83-86.

¹¹⁰ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 9.

geniş bir alana yayılmasında tarih boyunca iki husus önemli olmuştur. Bunlardan birincisi Suriyeli Türkmenlerin, Anadolu'dan Hicaz'a giden yol boyunca yerleşmiş olmaları; ikincisi ise Suriye coğrafyasında belirli dönemlerde karışıklığa neden olan farklı etnik, mezhepsel, siyasal toplulukların arasına yerleştirilmiş olmalarıdır. Birinci husustaki yerleşimin amacı hac ve ticaret yolunu güven altına almak iken, ikinci husustaki yerleşimin amacı, Suriye coğrafyasında toplumsal huzuru ve ülke genelinde siyasi otoriteyi sağlamak ve güçlendirmek olmuştur.¹¹¹ Suriye'de Türkmenlerin yerleşim alanlarını tek tek incelersek:

3.2.1. Şam Vilayeti

Şam'da Suriyeli Türkmen varlığı, üç ayrı geçmişe dayanmaktadır. Birincisi Osmanlı döneminde Şam'a yerleşmiş Türkmen aileler, ikincisi Golan Tepelerinin İsrail tarafından işgal edilmesinden sonra bölgeyi terk ederek Şam'a yerleşmek zorunda kalan Türkmenler, son olarak da Türkiye'de, Cumhuriyet devrimlerinin hayata geçirildiği dönemde Türkiye'den Suriye'ye yerleşen Türkmenlerdir. Son kısımda bahsedilen Türkmenlerin bu bölgeye yerleşmesinin sebebi ise yapılan devrimlerden memnun kalmamış olmalarıdır. Günümüzde ise, Şam'ın çevresindeki köy ve kasabalara yerleşen Türkmenler, etnik kimliklerini korumayı başarırken, şehir merkezinde yaşayan Türkmenler daha çok asimile olmuş ve Araplaşmışlardır.¹¹²

3.2.2. Humus Vilayeti

“Humus'ta kim derse ben Türkmen değilim aslında o Humuslu değildir.” Humus'ta yaygın olarak kullanılan atasözünün de vurgulamış olduğu gibi Humus tarih boyunca Suriyeli Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Uzun zamandır bu bölgede var olan Türkmenler, 11. yüzyılda meydana gelen ve büyük bir yıkıma neden olan deprem sonrasında kentin tekrar inşa edilmesinde Türkmenlere önemli bir misyon yüklenmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde bu bölgeye yerleşen ve varlıklarını devam ettirmiş olan Türkmenlerin bir kısmı günümüzde asimile olarak Araplaşmıştır.¹¹³ Humus'ta aşağıda adı geçen yerleşim yerlerinde Türkmenler yoğun olarak

¹¹¹ Orsam, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu*, Orsam Tutanakları, No: 35, (Eylül 2014), s. 84.

¹¹² Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 9.

¹¹³ a.g.e., s. 12.

yaşamaktadır: Musahola, Döğerliye, Hürbinafse, Tıllıf, Tisnin, Gırnata, Akrep, Hubub el-Rah, el-Muhtariye, Eldar, Kebirye, Termela, Bayada, Haldiye, Sükkere, Babıamr, Huberettin, Kafraya, Maskançi, Cideyde, Sabuniye, el-Manzul, Şariaa, Bab-el-Zeyd, Nizariye, Havik, Hadidad, el-Kabira, Elder, El-kata, el Kasap, Sinisli, Dasniye, Aktrat, Semalil, Kaleburç, Hürmül, Beytnatır ,Beytaslan, Bedada, Husn, Ayn Dabış, Mitras ,Zara, Dalkalah, Halat ve Hasraciye.¹¹⁴

3.2.3. Hama Vilayeti

Hama şehrinde ve köylerinde önemli oranda Suriyeli Türkmen'in yaşadığı kabul edilmektedir. Aslında Hama vilayetindeki Suriyeli Türkmen varlığı, Humus Türkmenlerinin bir uzantısıdır. Hama kentinin merkezindeki Türkmen ailelerin çoğu Araplaşmıştır fakat köylerinde etnik kökenini koruyan ve bu bilinci taşıyan Türkmenler de vardır.¹¹⁵

3.2.4. Golan (Kuneytra) Türkmenleri

Golan Tepeleri, tarihte Müslümanlar ile Haçlılar arasında meydana gelen savaşlarda cephe görevini üstlenmiş ve yerleşimin Selçuklu döneminde başlamış olduğu bir bölgedir. Golan Tepelerinin verimli arazileri ve su kaynakları barındırması bu bölgeye yerleşimin yoğun olmasının ana nedenleridir. Golan Tepeleri, Suriye'nin güney batısında yer almaktadır ve bölge halkı çoğunlukla, Türkmenler, Araplar ve Çerkezlerden oluşmaktadır. Türkmen köyü sayısı ise Golan bölgesinde 20'yi bulmaktadır. 1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı ile İsrail işgaline giren bölgede halk, göçe zorlanmıştır. Bu dönemde göç eden Suriyeli Türkmen sayısı 40 bin civarındadır. Buradan göçe zorlanan Suriyeli Türkmenlerin bir kısmı Şam'ın merkezine ve kırsal bölgelerine; diğer bir kısım Türkmen de, Humus ve Halep illerine göç etmek durumunda kalmıştır.¹¹⁶ Bu bölgede yaşayan Suriyeli Türkmenler, Antep ağzına benzeyen bir Türkçe konuşmaktadır. 93 Harbi sonrası, Kafkasya'nın Dağıstan ve Karaçay bölgelerinden gelen Türkmenler de bu bölgeye yerleşmiştir. Fakat 1967 Arap-İsrail savaşından ötürü burada yaşayan halkın çoğu, yaşadıkları bölgeleri terk

¹¹⁴ Bademci, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, s. 191.

¹¹⁵ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 14.

¹¹⁶ a.g.e., s. 14-15.

etmiştir.¹¹⁷ Bu bölgede Türkmenler genel olarak dağlık alanlarda ve Şeria Vadisinde yaşamaktadır. Konar-göçer bir hayat tarzına sahip olan Türkmenler, hayvancılık ve ziraat yoluyla geçimini sağlamaktadır. Bayat asıllı ve ‘Şambayadı’ olarak bilinen Alevi Türkmenlerin bu bölgedeki varlığı dikkat çekmektedir. Türkmenlerin Golan bölgesindeki yerleşim alanlarının ve köylerinin adları şunlardır: Mugayr, Olayka, Kefernaffah, Hüseyinyet, Kadiriye, Razaniye, el-Türkmen, Ayinayşe, Dubayya, el-Sümsüm, Maaran, el-Sindiyane, Ahmediye, Hafır, İleyka, Mıgayir.¹¹⁸

3.2.5. Tartus Vilayeti

Osmanlı döneminde bölgeye yerleşen Suriyeli Türkmenler, genellikle vilayetin kırsal kesimine yerleşmiştir.¹¹⁹

3.2.6. Rakka Vilayeti

Rakka veya Budak adıyla da bilinen bölgeye Osmanlı döneminde birçok Türkmen yerleştirilmiştir. 1679 yılında, Sivas, Yozgat ve Kahramanmaraş bölgelerinden çok sayıda Türkmen boyu da bu bölgeye yerleştirilmiştir. Rakka ili sınırlarından Türkiye sınırını kapsayan bu bölgede, birçok Türkmen yerleşimi bulunmaktadır. Bu yerleşim merkezleri, Ceylanpınar, Akdoğan ve Şenyurt ilçelerinin karşısına denk gelmektedir. Buraya yerleşen Türkmenler, Dulkadiroğluları Devletini kuran Türkmen beylerinin torunlarıdır.¹²⁰ Rakka bölgesi genel olarak Arap bölgesi olarak bilinmektedir ve Rakka bölgesindeki Suriyeli Türkmenlerin yerleşim alanlarının dağılık olması nedeniyle buradaki Türkmen yerleşim alanlarını detaylı olarak incelemek zorlaşmıştır.¹²¹

3.2.7. İdlib- Dera Vilayeti

Reyhanlı Türkmenlerinin uzantısı olan İdlib Türkmenleri, yoğun olarak Cisir ve Şugur ilçesinde, şehir merkezinde ve kırsal kesimde yaşamaktadır. Dera bölgesindeki Suriyeli Türkmenler, Osmanlı döneminde Hac yolunun güvenliğini sağlamak

¹¹⁷ M. Fatih Kirişçioğlu, “Suriye’de İç Savaş Sürerken Suriye Türkmenleri”, *21. Yı. Türkiye Enstitüsü*, Rapor No:1, (2013), s. 18.

¹¹⁸ Bademci, *Suriye’de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, s. 196-197.

¹¹⁹ Orsam, *Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 15.

¹²⁰ a.g.e., s. 15.

¹²¹ Bademci, *Suriye’de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, s. 193.

amacıyla bu bölgeye yerleştirilmiştir. Bu bölgeye yerleştirilen Türkmenlerin devamı Ürdün'ün de bazı bölgelerine yerleştirilmiştir. Dera bölgesinde varlıklarını sürdüren Suriyeli Türkmenlerin çoğu ise günümüzde asimile olarak Araplaşmışlardır.¹²²

3.2.8. Lazkiye (Bayır – Bucak) Vilayeti

Bayır-Bucak bölgesi, Hatay sınırlarından Lazkiye sınırlarına ulaşan ve Amanos Dağları'nın devamı olan bölgedir. Hatay'ın Yayladağı ilçesi de dahil olmak üzere Lazkiye'ye kadar uzanan bölgede, Bayır-Bucak Türkmenleri bulunmaktadır. Karamanoğlu Türkmenlerinden olup, Osmanlı döneminde İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinden getirilip bu bölgeye yerleştirilen Bayır-Bucak Türkmenleri, Lazkiye şehir merkezindeki Ali Cemmell Haresi (Türkmen Mahallesi) olmak üzere Basit, Bayır, Kesap nahiye ve köylerinde yaşamaktadır.¹²³ Bu bölgede toplam, 265'e yakın Türk köyü bulunmaktadır ve nüfus bakımından, Suriye'de Türk nüfusun en fazla olduğu iki bölgeden biridir.¹²⁴ Suriye'de Türkmenler denildiği zaman akla gelen Bayır-Bucak Türkmenleri, arı bir şekilde Türkiye dışında Türkçe konuşarak dillerini ve kültürlerini korumayı başarmıştır. Bayır-Bucak Türkmenleri, hayvancılıkla ve çiftçilikle uğraşırken, Lazkiye'nin kıyı şeridinde yakın olanlar ise balıkçılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Bu bölgede Suriyeli Türkmenler dışında ağırlıklı olarak Nusayri Araplar yaşamaktadır.¹²⁵

3.2.9. Halep Vilayeti

Türkiye'nin güney sınırları ile Rakka ve civarını da içine alan Kuzey bölgeye Halep Bölgesi denir. Halep Bölgesi, Osmanlı idaresi döneminde, Antep, Urfa ve Hatay gibi Türk nüfus bölgelerinin idare merkeziydi.¹²⁶ Suriye'nin kuzeyindeki en önemli kent olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz ile İran arasındaki yolların kesişim noktası olduğundan dolayı ticaret kervanlarının uğrak bölgesiydi ve Osmanlı döneminde kervan kenti olarak kabul edilirdi. Bu özelliğinden dolayı da Halep bölgesi,

¹²² Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 16.

¹²³ a.g.e., s. 13.

¹²⁴ Abdi Noyan Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları" *USAK*, c. 2, S. 8, (2007), s. 112.

¹²⁵ Bademci, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, s. 233.

¹²⁶ Kirişcioğlu, a.g.e., s. 12.

tarikh boyunca çok sayıda devlet ya da imparatorluk hâkimiyetinde olan önemli bölgelerin başında gelmiştir.¹²⁷ Selçukluların Halep'e girmesiyle Suriye'ye ilk Türkmen göçü başlamıştır. Halep şehrinin tarih boyunca sınırları ve hâkimiyeti değişiklik göstermesine rağmen tarihin belirli dönemlerinde buraya yerleşen Halep Türkmenleri varlığını ve kimliğini korumayı başarmıştır. Fakat Halep Türkmenleri olarak nitelendireceğimiz Türkmen boylarının yaşadıkları yerleşim alanlarının tarih boyunca çok büyük değişikliklere uğramamış olmasından dolayı Halep Türkmen'i olarak isimlendirilen ve buraya yerleşen boylara yeni eklemeler yapılamamıştır.¹²⁸ Tarihten günümüze kadar önemli bir Türkmen yerleşim merkezi olan Halep, Türk mimarisinin ve sanat eserinin izlerini taşıyan birçok esere de ev sahipliği yapmaktadır. Halep bölgesi demografik ve kültürel yapı bakımından özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesine ait izleri taşımaktadır.¹²⁹

3.3. SURIYELİ TÜRKMENLERİN NÜFUSU

Suriyeli Türkmenler, geniş bir coğrafyaya dağılmalarına rağmen özellikle Türkiye sınırına yakın olan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Nüfusları tam olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni ise Suriye'deki yönetimin herkesi Suriyeli Arap olarak kabul etmesi ve etnik azınlıkların varlığını yok saymasıdır.¹³⁰ Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin (ORSAM) değişik kaynaklardan elde etmiş olduğu bilgiler ve yapmış olduğu saha çalışması sonucu ulaşılmış olduğu verilere göre Suriyeli Türkmenlerin toplam nüfusu 3,5 milyon civarındadır. Fakat Suriyeli Türkmenlerin sayısı hakkında net bir rakam söylemek zordur. Belirtilen bu nüfusun içinde ki bir kısım Suriyeli Türkmen, asimile olarak Araplaşmıştır. Bu Araplaşan Türkmenler hem Arapça konuşmaktadır hem de Türkmen olduklarının bilincinde değildir. Geri kalan önemli bir kısmı ise, Türkçe bilmemelerine rağmen Türkmen olduğunun bilincindedir. 1,5 milyon civarında Suriyeli Türkmen ise, Türkçe konuşmaktadır ve Türkmen olduğunun farkındadır. Suriye'nin şehir kısmında yaşayan Türkmenler Araplaşırken, kırsal kesimde yaşayan

¹²⁷ Orsam, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, (Ekim 2012), s. 21.

¹²⁸ Dağ, a.g.e., s. 2-4.

¹²⁹ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 10.

¹³⁰ Özkaya, a.g.e., s. 111-112.

Türkmenler, etnik bilincini korumayı başarmıştır.¹³¹ Suriye Devleti, dönem dönem Suriyeli Türkmenlere karşı asimilasyon politikaları uygulamış ve etnik kimliklerini unutturmaya çalışmıştır. Üstelik Suriye Devleti, Suriyeli Türkmenlerin net sayıları hakkında yukarıda belirtildiği gibi güvenilir ciddi bir çalışma yapmamıştır ve tarihten günümüze kadar da Suriyeli Türkmenlerin gerçek sayılarını saklayarak, nüfusu olduğundan daha düşük göstermeye çalışmıştır. Suriye’deki güncel olaylardan önce Suriye nüfusu 23 milyon civarındayken, Suriyeli Türkmenlerin sayısı yaklaşık olarak 3,5 milyon (Türkçe konuşmayan ve asimile olan Araplaşmış Türkmenler de dâhil) civarındadır. Buna göre bu oran yaklaşık %15’e tekabül etmektedir. Suriye’nin vilayetlerindeki Suriyeli Türkmen oranı ise şu şekildedir: Halep’te %35, Hama-Humus’ta %20, Lazkiye (Bayır Bucak’ta) %20, Golan ve Şam’da %15, Rakka’da %3 ve Tartus, Deraa ve diğer vilayetlerde %7’dir.¹³² Suriye’de büyük oranda Türkçeyi ve Türkmen kimliğini unutan büyük bir nüfus olmasına rağmen; diğer bir taraftan Halep Türkmenleri ile özellikle Lazkiye civarında yaşayan Bayır-Bucak Türkmenleri, Türkçeyi ve Türkmen kültürünü korumak ve yaşatma konusunda çaba sarf etmektedir.¹³³ Suriye Türkmenleri nüfusunun vilayetlere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 6. 2011 Yılına Ait Suriye Türkmenlerinin Vilayetlere Göre Nüfus Dağılımı (Bu rakamlara Türkçe konuşmayan ve Araplaşmış Türkmenler de dâhildir.)

Şam	460.000
Halep	975.000
Hama	350.000
Humus	835.000
Lazkiye	385.000
Tartus	50.000

¹³¹ Orsam, *Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 16-17.

¹³² Orsam, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu*, s. 84-85.

¹³³ Hüseyin Raşit Yılmaz, “Türkiye’nin Türkmen Politikası ve Suriye Türkmenleri”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, (Ekim 2012), s. 2.

Rakka	120.000
Idlib	25.000
Dera	75.000
Kuneytra	50.000
Diğer Bölgeler	175.000
TOPLAM	3.500.000

Kaynak: Orsam, *Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, Rapor No: 14, (Kasım 2011).

CIA kaynaklarına göre ise günümüz Suriye nüfusu şu şekildedir:

Tablo 7. 2017 yılı tahmini Suriye nüfusu ve etnik oranları

Population	19,454,263 (July 2017 est.) (July 2018 est.)
Arab	50%,
Alawite	15%
Kurd	10%
Levantine	10%,
Other	15% (includes Druze, Ismaili, Imami, Nusairi, Assyrian, Turkoman, Armenian)

Kaynak: CIA, “The World Factbook, Middle East: Syria”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [Erişim 01.02.2019].

Tablo 8. 2010 Yılına Ait Suriye'deki Etnik ve Dini Nüfusun Oranları

	Arabs (Sunni Muslims).....	59.1%
	Alawites (Arabic speaking).....	11.8%
	Levantines (Arabic speaking Christians of various denominations).....	9.3%
	Kurds.....	9%
	Druze (Arabic speaking).....	3.2%
	Ismailis (Arabic speaking Sevener Shias).....	2.1%
	Nusairis (Arabic speaking).....	1.3%
	Imamis/Ja'faris (Twelver Shias nearly all Arabic speaking).....	1.1%
	Assyrians (incl. Chaldean, Jacobite Syriacs etc.)	1.1%
	Armenians	0.8%
	Turkomans of Afshar, Bāyat, Ayrım, Bigdilu, Baharlu, Buchak-Ojaq, Bayir and groupings (Turkic speaking Alevis, few Sunnis)	0.7%
	Circassians, Kabardas, Chechens	0.5%
	Aramaeans	0.04%

Kaynak: Michael Izady, Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf, (2000, 2006-present), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_summary_lg.png [Erişim 01.02.2019].

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde yabancı dildeki kaynaklarla (ABD) Türkçe kaynaklar arasında verilen Suriyeli Türkmen nüfusunun oldukça farklı olduğu görülmektedir. Türkçe kaynaklarda Suriyeli Türkmen nüfusu daha fazla iken yabancı kaynaklarda verilen oran, yerel kaynaklara göre oldukça azdır. Güncel olaylardan dolayı güvenilir net bir sayım yapılamadığı için ne Suriye nüfusu ne de Suriyeli Türkmen nüfusu hakkında net bir şekilde konuşmak mümkün değildir.

3.4. SURİYELİ TÜRKMENLERİN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK DURUMU

Suriyeli Türkmenler geçmişten günümüze kadar baskı ve zulümlere maruz kalmıştır. Bu baskıların nedeni ise, Suriye'de yaşayan Türkmenlerin ekonomik bakımdan fakir, eğitim seviyesi bakımından da alt seviyelerde tutularak sosyal ve ekonomik alanlarda büyümelerine engel olunmasıdır. Tüm bu baskılara ve zorluklara rağmen büyük gruplar ve topluluklar halinde yaşayan Suriyeli Türkmenler, büyük oranda milli

kimliklerini korumayı başarmış ve varlıklarını devam ettirmiştir.¹³⁴ Suriyeli Türkmenlerin ekonomik düzeyi çoğunlukla alt ve orta sınıfta yer alırken, refah düzeyleri çok da iyi olmayan işçi ailelerden oluşmaktadır. Suriyeli Türkmenler, sektör olarak çoğunlukla ayakkabı, tarım ve hayvancılık sektöründe çalışmaktadır. Halep bölgesinde yaşayan Türkmenlerin çoğunlukla meşgul oldukları ekonomik alan ise tarım ve ayakkabıcılık sektörüdür. Lazkiye ve Tartus civarında yaşayan Türkmenler narenciye ve ormancılık ile meşgul olarak geçimlerini sağlarken, Hama ve Humus'ta yaşayan Türkmenler hayvancılık ve tarımla uğraşarak geçimlerini sağlamaktadır. Şam'da yaşayan Türkmenler geçimlerini çeşitli alanlarda memurluk yaparak ve serbest meslekle uğraşarak; sağlarken Rakka ve Dera'da ise Türkmenler geçimini tarımdan sağlamaktadır. Suriye'nin önemli şehirlerinde yaşayan Suriyeli Türkmenler çoğunlukla küçük imalat atölyelerinde işçi olarak çalışmakta ve iş yoğunluğuna göre çalıştıkları için düzenli ve sürekli bir işleri yoktur. Suriye'nin şehirlerinde sayıları az da olsa memur, bankacı veya özel firmalarda çalışan ve bölgedeki diğer Türkmenlere göre daha iyi koşullara sahip olan eğitilmiş Suriyeli Türkmenler de vardır. Bunun yanında Suriye'deki bazı Türkmenler ise ticaretle uğraşarak daha üst sınıflarda olmayı başarmıştır. Suriye'deki Türkmenler arasından ayrılan bu Türkmen ileri gelenlerinin çoğu, Suriye'de verimli arazilere sahiplerdir ve ekonomik açıdan orta-üst sınıfta bulunmaktadır.¹³⁵ Suriyeli Türkmenler genel itibariyle milli kimliklerini korumayı başarmış olsalar da daha küçük topluluk olarak yaşadıkları bölgelerde çoğu Türkmen, Arap çoğunluğun olduğu yerlerde Araplaşma eğilimi göstermişler ve milli kimliklerini korumak konusunda başarısız olmuştur.¹³⁶ Şehirlerde yaşayan Suriyeli Türkmenler ise birkaç nesil milli kimliklerini korumayı başarmış olsalar da Türkçeyi kullanmayarak unuttukları ve bunu öğrenmeye de gayretli olmadıkları görülmektedir. Suriyeli Türkmenleri büyük oranda Araplaşmaya zorlayan sebepler, Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgede hâkim olan Fransızların, Arapları Türk düşmanlığı konusunda etkilemesi ve bölgede yaşayan Türkmenlerin, Arap çoğunluğun olduğu yerlerde yaşamlarını devam ettirebilmek için Türkmen kimliğini gizleyerek yaşamaları ve

¹³⁴ Kirişçioğlu, a.g.e., s. 10.

¹³⁵ Orsam, *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*, s. 17-18.

¹³⁶ C.H. Bleaney, "Suriye'nin Türk Halkları", ed. M. Bainbridge, çev. M. Harmancı, *Dünyada Türkler* (1995), s. 203.

zamanla da Araplardan etkilenecek asıllarını unutmalarıdır. Diğer etkenler ise şöyle sıralanabilir: Suriye hükümetlerinin dönem dönem yürüttükleri sosyal ve idari alandaki baskılar, Arapçanın konuşma dili oluşu, Türk okullarının veya Türkçe öğreten kurumların sınırlı oluşu, milli bilinci korumak ve yeniden oluşturmak için yeterli sayıda görsel ve yazılı basının olmayışı ve olan kurumların da büyük bir baskı altında tutulması ve geniş kitlelere ulaşılmasının engellenmesidir.¹³⁷ Suriyeli Türkmenler arasında aşiretsel bir yapı vardır ve Türkmen aileler kendi aşiretinden birinin yardımına gerektiğinde koşarken başka bir aşiretten olan Türkmen kişilere karşı dayanışma ve yardımlaşma konusunda daha temkinlilerdir. Suriyeli Türkmen aileler bağlı oldukları aşiretin yazılı olmayan birtakım geleneklerine bağlılıkta itaatkârlardır. Suriye’deki Türkmenlerin kadın hakları konusunda ilerleme ve kazanımlardan çok etkilenmedikleri hala ataerkil toplumun özelliklerini taşımakta oldukları görülmektedir. Suriye’deki Türkmen gençler, genellikle Batı’nın kültür unsurları benimsemek yerine daha çok Türkiye’den etkilenmektedir.¹³⁸

3.5. SURIYE’DE DİNİ İNANÇLAR VE TÜRKMENLER

Ortadoğu coğrafyasında, insanların bağlılıklarını veya ayrılıklarını belirleyen en önemli unsurlardan biri inandıkları dini inançlar olmuştur. Suriye yaklaşık 23 milyon nüfusuyla, oldukça geniş bir çerçevede dini inanca sahip olan bir toplumdan oluşmaktadır. Suriye’de nüfusun %74’ünü Sünni Müslümanlar, %12’sini Nusayriler, %3’ünü Dürziler, %11’ini ise değişik Hristiyan mezheplerine ve diğer dini gruplara inanan kişiler oluşturmaktadır. Nüfusun yaklaşık %12’sini oluşturan Nusayriler, Suriye’de idari yönetimde söz sahibi olan dini kesimdir. Suriye’de Lâzkîye ve Cebel-i Duruz olarak bilinen el-Süveyda bölgesinde nüfusun %87,6’sı Dürzîlerden oluşmaktadır. Rum Ortodoks ve diğer Hristiyan halk da bu bölgelerde yoğun olarak yaşamaktadır. İsmailîlerin büyük bir bölümü ise Selemiyye ve Masyaf civarında; yoğun olarak Nusayriler ve Dürzîler ile beraber toplu olarak yaşamaktadır.¹³⁹

¹³⁷ Kirişçioğlu, a.g.e., s. 10.

¹³⁸ Dağ, a.g.e., s. 109-110.

¹³⁹ Ahmet Bağlıoğlu, “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”, *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, c. 2, S. 2, (2013), s. 495-506.

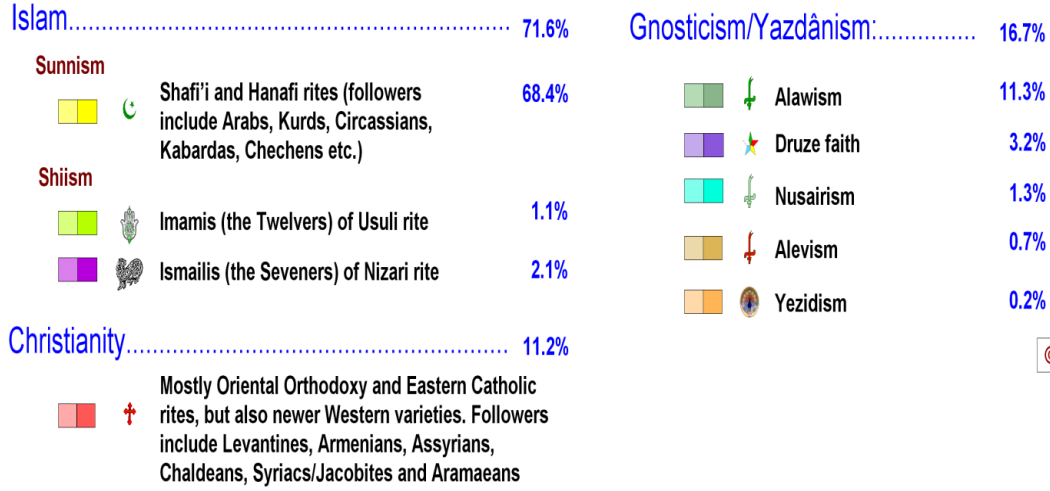
Suriye'deki Arapların %70'i Sünni mezhebine, diğerleri Alevi, İsmaili ve Şii mezheplerine mensup olmakla beraber Hristiyan olan Araplar ise çoğunlukla Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesi'ne bağlıdır. Suriye'deki etnik dil konuşan en büyük azınlık olan Kürtler ise çoğunlukla Sünni'dir ve yine sayıları az da olsa Alevi, Yezidi ve Hristiyan olan Kürtler de vardır. Tarihin eski zamanlardan beri Suriye bölgesinde varlığını sürdüren Ermeniler, çoğunlukla Ermeni Ortodoks Kilisesine (diğer adıyla Gregoryen Kilise), bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesine bağlıdır. Hristiyanlığın yayıldığı ilk dönemlerde bu dini kabul eden Mezopotamyalılar (Arami ve Asurîler), Süryani ve Süryanilik adı altında yeni bir oluşum göstermiştir. Tarih içinde başta Doğu ve Batı Süryani Kilisesi olmak üzere çeşitli parçalara ayrılan Süryaniler, Nasturi, Yakubi ve Keldani Kiliselerine mensuptur. Dini yapı açısından Suriye'de, nüfusun çoğunluğu Hanefi mezhebine bağlı Sünni Müslümandır, fakat bunun yanında Şiilik de yaygındır. Şiilikte Zeydilik, İmamiye (İsna Aşeriyye) ve İsmaililik olmak üzere üç ana kolu vardır ve Suriye'de en çok İsmaililik yaygındır. Diğer yaygın olan inançlardan biri de İslamiyet içindeki farklı akımlardan biri olarak görülen ve kendilerine özgü bir inanç sistemine sahip olan Nusayriliktir. Nusayrilik, Suriye'deki siyasal sistemin üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Suriye'de görülen inançlardan bir diğeri de Suriye Yahudi Cemaatidir. Yahudiler genel olarak Halep, Şam ve Kamışlı civarında yaşamaktadır ve birçok Yahudi, İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra, İsrail'e göç etmiştir. Kapalı bir inanç sistemi olan Yezidilik, az da olsa görülen diğer inançlardan biridir. Kürtlerin bir kısmı da Yezidi'dir. Yezidiler, daha çok yerleşim olarak Cezire'den doğuda Cebel Sancar Tepelerine ve Halep'in kuzey batısından Afrin'e doğru uzanan bölgelerde varlıklarını sürdürmektedir.¹⁴⁰ Suriyeli Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu (%90) Sünni Müslümandır. Fakat az da olsa Alevi olan birkaç Türkmen köyünün varlığı da bilinmektedir. Suriye'deki Türkmenlerin dönem dönem baskıya, zulümlere maruz

¹⁴⁰ Yasin Atlıoğlu, "Suriye'nin Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları -Avrupa Birliği ve Türkiye", *TASAM: Stratejik Öngörü*, (İstanbul, 2004).

kalmalarından ve dağınık bir coğrafyada yerleşim sürmelerinden dolayı diğer halklardan etkilenmeleri, Türkmenlerin inançlarını da etkilemiştir.¹⁴¹

Tablo 9. 2010 Yılı Suriye’deki Dini Oluşumlar ve Oranları

Kaynak: Michael Izady, Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf, (2000, 2006-present), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Religion_Detailed_lg.png [Erişim 01.02.2019].

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Suriye birçok etnik ve dini oluşumlara ev sahipliği yapan bir ülkedir. Suriyeli Türkmenler ise kendi etnik oluşumunda bu çoğunluktan ayrılmaktadır. Suriyeli Türkmenlerin çoğunluğu Sünni Müslümandır. Diğer taraftan Suriyeli Türkmenlerin içinde de sayı olarak az da olsa diğer mezheplere ve farklı inanışlara sahip olanlar bulunmaktadır.

3.6. SURIYELİ TÜRKMENLERİN EĞİTİM DURUMU

Suriye’de genel nüfus içinde okuma yazma bilenlerin oranı %85 iken, Suriyeli Türkmenler arasında bu oran biraz daha düşük olmakla birlikte yaklaşık olarak aynı orana yakındır. Suriye’deki genel nüfusta olduğu gibi Türkmenler arasında da eğitim düzeyi ve okuryazarlık oranı yaş ortalamasının artmasıyla düşmektedir. Birçok Suriyeli Türkmen aile, toplumsal algı ve ekonomik gerekçelerden dolayı çocuklarını

¹⁴¹Emre Kartal, “Suriye’nin Rotası ve Türkmenler”, https://www.academia.edu/4593946/Suriyenin_Rotas%C4%B1_ve_T%C3%BCrkmenler [Erişim: 15.04.2019].

bir zanaata vermek ya da aile işinde çalıştırmayı mantıklı olarak kabul ederken, diğer taraftan eğitim imkânları iyi olmayan aileler ise mecburi olarak çocuklarına yeterli eğitimi sağlayamamaktadır. Eğitim konusundaki en temel problem ise dil problemidir. Eğitim çağına gelen bir Suriyeli Türkmen ailenin çocuğu, o zamana kadar Türkçe konuşulan bir ortamda olduğu için temel eğitim dilinin Arapça olmasından dolayı temel eğitimde bile zorlanmakta ve beklenen başarıyı gösterememektedir. Lise döneminde ise Suriyeli Türkmen aileler, çocuklarını eğitimine devam ettirmek yerine bir zanaat öğrenmeye ve erken yaşlarda iş hayatına yöneltmektedir. Suriye’de eğitim sorunlarının başında gelen problemlerden biri de kız çocuklarının eğitim hakkından yeteri kadar faydalanamamasıdır. Üniversite düzeyindeki Türkmen öğrenciler ise çoğunlukla sözel alanda eğitim almaktadır. Sayısal bölümler ile mühendislik ve tıp gibi alanlarda okuyan Türkmen öğrenci oranı azdır ve bunun en önemli sebebi dil konusunda zorlanan Türkmen öğrencilerin sayısal derslere devam etmekte ve başarı göstermekte zorlanmalarıdır. Suriyeli Türkmenlerin eğitim konusunda başlıca problemlerinden biri de kızlarının eğitim hakkından yeteri kadar faydalanamamalarıdır. Genç yaşta evlenen ya da aileleri tarafından belli bir dönemden sonra okula gönderilmeyen ve eğitimlerine devam edemeyen Türkmen kızları konusunda son yıllarda gelişmeler olmasına rağmen bu konu hala Türkmenlerin eğitim konusunda iyileştirmesi gereken konuların başında gelmektedir.¹⁴² Türkmenlerin eğitim seviyesinin beklenen seviyede olmayışı, Suriye’deki Türkmenlerin ekonomik alandaki gelirlerini de etkilemektedir. Türkmenlerin kazandıkları paralarını yatırıma dönüştürme konusunda yeterli eğitime sahip olmayışları ekonomik açıdan büyük yatırımcıların çıkmasını önlemiş ve bundan ötürü ekonomik alanda güçlü bir Türkmen çizgisi Suriye’de yakalanamamıştır.¹⁴³

3.7. SURİYELİ TÜRKMENLERİN SİYASİ DURUMU

Suriyeli Türkmenlerin, Birinci Dünya Savaşından sonra özellikle Türkiye olmak üzere Türk dünyası ile bağları koparılmaya çalışılmıştır. Suriye’de yaşayan Türkmenler de

¹⁴² Dağ, a.g.e., s. 114-116.

¹⁴³ a.g.e., s. 113.

Türkiye ile siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerini arttırmak için tarihte büyük adımlar atmamıştır. Atatürk döneminde, Hatay ve Halep önem arz etmiş olsa da yapılan antlaşmalarla bu coğrafyada yaşayan Türkmenlerin geleceği hakkında ve hakları konusunda belli bir güvence alınamamış ve bu konu ile ilgili herhangi bir antlaşma yapılmamıştır. Zaman zaman idari, ekonomik ve sosyal baskı ve zorlamalara maruz kalan Suriye Türkmenlerinin siyasi faaliyetleri engellenmiş, mevcut partilere alınmamış ve parti kurmak gibi hakları da ellerinden alınmıştır. Suriye Türkmenlerinin örgütlenmesine, siyasi alanda ilerlemesine izin verilmemiş ve kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. 1963 sosyalist darbeden sonra Batı-Doğu bloğunda karşı taraflar olan Türkiye ve Suriye'nin durumundan en zarar gören kesim Suriyeli Türkmenler olmuştur.¹⁴⁴ Suriye'de uzun yıllardır idari yönetimde tek parti iktidarının hüküm sürmesi, Suriye'de toplumsal kesimin örgütlenmesine olanak sağlanmasını engellemiştir. Mart 2011 tarihinde, Suriye'de başlayan olaylarla otorite boşluğu meydana gelmiş ve iktidar alanından dışlanan kesimler kısa sürede örgütlenmeye başlamıştır. Suriye'de iktidar mücadelesini kazanmak için başlayan ayaklanmadan aylar sonra; bu mücadele, siyasal ve sivil alandan askeri alana ilerlemiş ve günümüzde tüm dünyanın şahit olduğu olayların zemini hazırlanmış oldu. Bu siyasi alandan askeri alana kayan iktidar mücadelesinin sonucu olarak hiyerarşik bir yapıya sahip olmayan, düzensiz ve birbirinden bağımsız hareket eden, kontrol ettikleri alan bulundukları semt ya da köy ile sınırlı olan birçok dağınık askeri gruplar ortaya çıkmıştır. Çok kısa bir sürede bu karışıklık tüm Suriye coğrafyasını kaplamış; rejim ile muhalefet arasında yürütülen bu mücadele silahlı gruplar üzerinden güç sağlamak olarak yön değiştirmiştir. Bu doğrultuda Suriyeli Türkmenler de uzun yıllardan sonra örgütlenme imkânı bulmuştur. Türkiye'de örgütlenen bu gruplar, Suriye içindeki kendi askeri grupları ile kurduğu bağla haklarını koruma ve oluşumun içinde var olmaya çalışmıştır. Esad yönetiminde iken herhangi bir örgütlenme imkânına sahip olmayışlarından ötürü Suriyeli Türkmenler, bu dönemde toplumunu yönlendirebilecek bir örgüt veya liderin kadro eksikliğini yaşamıştır.

Suriyeli Türkmenler açısından bakıldığında, ilk olarak 2011'de Suriye'de olayların patlak vermesinden sonra Türkiye'ye yerleşen Avukat Ali Öztürkmen'in kurduğu

¹⁴⁴ Orsam, *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu*, a.g.e., s. 85-86.

Suriye Türkmen Hareketi öncü olarak kabul edilebilir. Sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütlenen hareket, Türkmenlerin '*Türkmen*' adı ile sokağa inmesi yönünde çaba sarf etmiş ve Suriye Ulusal Konseyi'nin oluşmasında ilk adım olan Haziran 2011'de Antalya'da gerçekleşen "*Suriye İçin Değişim*" konferansında bir araya gelmiştir. Suriye muhalefeti toplantılarına katılarak "*Türkmen*" adının bu belgelerde geçmesi ve Türkmenlerin bu süreç ve sonrasında haklarını korumak için mücadele etmesi önemlidir. İlerleyen süreçte Suriye Ulusal Konseyi'nin kurulması ve bu Konsey'de Türkmenlere yer verilmemesiyle Suriyeli Türkmenler de kendi etnik hakları çerçevesinde mücadele yürütme ihtiyacı hissetmiştir. Bu gelişmelerden sonra önde gelen Suriyeli Türkmenlerin girişimleri ile çoğunluğu Türkiye'de bulunan 180 Suriyeli Türkmen bir araya geldi. Türkmenlerin haklarını savunma konusunda karar alınarak "*Suriye Türkmenler Birliği*" adıyla bir dernek kurulmasına karar verildi. Derneğin başkanlığı ise uzun zamandır Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmen Bekir Atacan oldu. 2011 yılının Kasım ayında bu oluşum, Ali Öztürkmen'in Suriye Türkmen Hareketi ile birleşmiş ve siyasi bir harekete dönüşmüştür. "*Suriye Türkmen Kitle*" olarak belirlenen bu yeni oluşumun ilk Genel Başkanı Bekir Atacan ve Genel Başkan Yardımcısı da Ali Öztürkmen olmuştur. Atacan ve Öztürkmen, Kitle'den Ocak 2012'de ayrılmış ve Suriye Demokratik Türkmen Hareketi'nin kurulmasına önderlik etmiştir. Tüm bunların sonucu olarak, Suriye Türkmenleri için faaliyet gösteren "*Suriye Türkmen Kitle*" ve "*Suriye Demokratik Türkmen Hareketi*" adı altında iki siyasal hareket ortaya çıkmıştır.

3.7.1. 'Suriye Türkmen Kitle' Hareketi

Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmenlerin bir araya gelerek oluşturdukları, Suriye'de meydana gelen olaylar neticesinde Suriye'deki muhalefet içinde Suriyeli Türkmenlerin kendi haklarını elde etmesi ve korunması için mücadele veren örgütlenmedir. Suriye Türkmen Kitle, Şubat 2012'de resmi olarak kurulmuş ve Kitle adıyla tanınan bu hareketin liderliğini de Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmen olan Yusuf Molla üstlenmiştir. Kitle'ye göre Suriye Türkmenlerinin en büyük dezavantajı Suriye Türkmenlerinin geniş bir coğrafyada yerleşmiş olmalarının tek bir bölgede toplanmayı, birlikte hareket etmeyi güçleştirmesidir. Diğer savunduğu en önemli görüş ise Esad sonrası, bölgesel federasyon yerine, Suriye'nin vatandaşlık esasını savunan

bir yaklaşımla yönetilmesi gerekliliğini savunmasıdır. Genel amacı ise, Suriye’de Türkmenlerin, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel haklar elde etmesi ve bu hakları korumayı savunmaktır. Suriye’nin bölünmesinden çok, güçlü bir merkezi otoriteye sahip olan ve demokratik bir anlayışla desteklenmiş ve bunu yasalarla da güvenceye almış bir Suriye devletini desteklemektedir. Suriye’de daha çok Lazkiye ve Bayır-Bucak merkezli olan Kitle, Suriye içinde daha çok etkili olmak amacıyla Suriye’deki sınır bölgelerinde irtibat büroları kurmuştur. Suriye’deki Türkmen bölgeleri ile yakın irtibatı sağlamak için Yayladağı, Akçakale ve Gaziantep’te ofisler açmışlardır. Yayladağı Ofisi Lazkiye Türkmenlerine, Gaziantep ofisi Halep Türkmenlerine ve Akçakale ofisi Rakka Türkmenlerine yönelik faaliyetleri desteklemek ve irtibat sağlamak için kurulmuştur. Suriye Türkmen Kitle, Bayır-Bucak bölgesindeki Türkmen askeri birlikleri ile yakın ilişkiler yürütmektedir. “*Türkmen Dağı Bölüğü*” ile de irtibat içindedir. Suriye Türkmen Kitle, ilerleyen zamanda Suriye içinde seçime gitmeyi ve partinin lider ve yönetimini seçmeyi planlamaktadır. Delegeler her Türkmen bölgesinin nüfusları ile orantılı sayıda seçilmektedir. Bu orana göre de en fazla delege Halep-Rakka bölgesinden daha sonrasında sırasıyla, Lazkiye-Tartus, Humus ve Şam’dan seçilmesini planlamaktadır. Bunun amacı aslında, Suriye Türkmen Kitle, partileşmesini sağlamak ve partiyi tabana, halka yaymaktır.

3.7.2. ‘Suriye Demokratik Türkmen’ Hareketi

Suriye Demokratik Türkmen Hareketi, Suriyeli Türkmenlerin haklarını korumak ve onları temsil etmek için kurulan ikinci siyasal harekettir. Suriye’de olayların başlamasından sonra Suriyeli Türkmenlerin örgütlenme eksiğini gidermek ve haklarını korumak için oluşturulmuştur. Mart 2012 tarihinde İstanbul’da Suriye Türkmen Demokratik Hareketi’nin kuruluşu ilan edilmiştir. Suriye Türkmen Kitle,den ayrılan bazı isimler ve Türkiye’de yaşayan Suriyeli Türkmenler tarafından kurulmuştur. Suriye Demokratik Türkmen Hareketi’nin Genel Başkanlığı’nı uzun süre Abdülkerim Ağa yürütmüştür. Aralık 2012 tarihinde gerçekleşen Suriye Türkmenleri Platformunun ilk toplantısında, Suriyeli Türkmenlerin tek çatı altında birleşme kararından sonra Suriye Türkmen Demokratik Hareketi’nin önde gelen isimleri, Suriye Türkmen Kitle, ile birleşme kararını bildirmiştir. Bazı parti önde gelenleri istifa etmiş olmasına rağmen partide kalan diğer isimler aynı parti çatısı altında devam etmiştir. Demokratik

Türkmen Hareketi, yeni yönetim yapısıyla beraber siyasal, sivil ve askeri faaliyetlerinin büyük çoğunu Halep merkezli gerçekleştiren bir hareket olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Suriye Demokratik Türkmen Hareketi, sürdürmüş olduğu Türkiye ve Suriye’deki diplomasi çabalarının bir sonucu olarak Suriye Ulusal Konseyinde 16, Suriye Ulusal Koalisyonunda da üç Türkmen temsilcinin görev almasında büyük bir paya ve öneme sahiptir. Suriye Demokratik Türkmen Hareketi’nin hedefleri arasında, Suriye’de kurulacak hükümet içinde yer almak ve birliğin sağlanmış olduğu bölgelerde yerel yönetimlerde özellikle Halep ve çevresinde söz sahibi olmak yer almaktadır. Suriye genelinde farklı coğrafyalarda yaşayan Suriyeli Türkmenlerin söz konusu bir bölünme gerçekleşirse büyük zarar göreceği bu yüzden de Suriye’nin birlik ve bütünlüğünü korumaktan yana olmalarının Suriyeli Türkmenler için en iyi yol olduğunu savunmaktadır. Bunun yanında Suriye’yi oluşturan farklı etnik topluluklara hem kültürel hem siyasal hem de vatandaşlık haklarının verilmesini ve Suriye’de demokratik bir devletin kurulmasını desteklemektedir. Suriye coğrafyasındaki Türkmen askeri birliklerle ilişkisi sınırlıdır. Daha çok Halep bölgesi ve çevresindeki askeri birliklerle birlikte hareket etmektedir.

3.7.3. ‘Suriye Türkmenleri Platformu’

2012 yılı içinde ortaya çıkan bu fikir için ilk toplantıya 42 katılımcı katılmış ve 5 kişilik bir komite oluşturulmasına karar verilmiştir. Suriye Türkmen Platformunun amacı ilk olarak özellikle, Türkiye ve dünya kamuoyunda Suriyeli Türkmenler konusunda gündem oluşturmaktır. Ticari ve ekonomik alanda önemli bir konuma sahip olan Suriyeli Türkmenlerin de dâhil olduğu bu platform ağırlıklı olarak sivil bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Suriye Türkmenleri Platformu partiler üstü bir kuruluş olarak Türkmen Meclisi kurulması fikrini desteklemektedir.¹⁴⁵

3.8 SURIYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKMENLERE ETKİSİ

Suriye’nin Dera kentinde başlayan “*reform ve özgürlük*” talepli barışçıl gösteriler, Esad Rejimi tarafından sert bir şekilde bastırılmaya çalışılmıştır. Mart 2011’de ülkeye yayılan gösterileri durdurmak için Esad rejimi, bazı reformlar yaptığı gibi, bazılarının

¹⁴⁵ Oytun Orhan, “Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri Yapılanma”, *Ortadoğu Analiz*, c. 5, S. 51, (Mart 2013), s. 95-102.

yapılacağını duyurmuştur. Esad rejiminin ülkeye yayılan protestoları durdurmak için göstericilere karşı silah kullanması Suriye’yi iç savaşa sürüklemiştir. 2011 yılından bu yana Suriye halkı hem psikolojik hem de fiziki olarak tüm dünyanın gözü önünde büyük ve ağır bedeller ödemektedir. Suriye’de yaşanmakta olan insanlık dramından kurtulmak isteyen Suriye halkı başka ülkelere göç etmiştir. Suriyeli sığınmacılar; en çok Türkiye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkelerinde bulunmaktadır.¹⁴⁶ Ağustos 2017 itibarıyla AFAD’ın resmi kayıtlarına göre, barınma merkezlerindeki Suriyeli sayısı 233.064’tür.¹⁴⁷ Suriye sınırındaki iller ve büyük şehirler dahil olmak üzere Türkiye genelinde yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısı 4 milyonu aşmıştır.¹⁴⁸

Suriyeli Türkmenler, Suriye’de rejime karşı gerçekleştirilen protesto gösterileri sonrasında silahlı direniş hareketlerinde rejimin karşısında yer almıştır. Esad rejimi dönemlerinde ağır baskılar altında yaşayan ve sivil toplum örgütlenmelerine dahi izin verilmeyen Suriyeli Türkmenler, başlayan ve gelişen olaylarla birlikte siyasi, askeri ve sivil faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, ilk olarak barışçıl gösterilerin ve devamında askeri muhalif grupların içerisinde yer alan Suriyeli Türkmenler, Türkiye’de teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Bu noktada, 2011 yılında Suriye Demokratik Türkmen Hareketi ile Suriye Türkmen Kitle partisi, 2012’nin sonlarına doğru Suriye Türkmen Platformu oluşmuştur. Aralık 2012’de İstanbul’da 1.200 delege ile bir araya gelerek Suriyeli Türkmenlerin geleceği konuşulmuş ve Mart 2013’te Ankara’da Suriye’nin tüm bölgelerinden gelen 400 delegenin oyu ile Suriye Türkmen Meclisi kurulmuştur. Sırasıyla Semir Hafız, Faiz Amro, Abdurrahman Mustafa ve Dr. Emin Bozoğlu, Suriye Türkmen Meclisi başkanlığını yürütmüştür. 10-11 Şubat 2018’de gerçekleştirilen 4. Genel Kurul sonucunda Dr. Muhammed Vecih Cuma, Suriye Türkmen Meclisi Başkanlığına seçilmiştir. Dr. Muhammed Vecih Cuma, Suriye Türkmen Milli Hareket Partisi’nin kurucu başkanlığını yapmış ve Suriye Geçici

¹⁴⁶ Miray Vurmay Güzel, “Zorunlu Göç/Sürgün Sürecinde Suriye Türkmen Milli Kimliği”, *Türk Yurdu Dergisi*, y. 106, S. 361, (Eylül 2017), s. 3-4.

¹⁴⁷ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “08 Ağustos 2017 İtibarıyla Barınma Merkezlerindeki Suriyeli Sayısı: 233.064”, https://www.afad.gov.tr/upload/node/2374/files/barinma_merkezlerindeki_son_durum+6.pdf [Erişim 11.03.2019].

¹⁴⁸ “BM: Suriyeli sığınmacı sayısı 4 milyonu aştı”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-suriyeli-siginmaci-sayisi-4-milyonu-asti-29501008> [Erişim 11.03.2019].

Hükümeti’nde Sağlık Bakanlığı görevinde de bulunmuştur. Suriye Türkmen Meclisi, Vecih Cuma ile birlikte daha çok Suriye merkezli bir siyaset izlemek için Çobanbey kasabasında bir ofis açmıştır. Böylece Suriye Türkmen Meclisi’nin Hatay/Yayladağı, Gaziantep, Osmaniye, Ankara, İstanbul ve Halep/Çobanbey’de temsilcilikleri bulunmaktadır. Suriye ağırlıklı politika yürüten Meclis, Fırat Kalkanı bölgesinde beş sivil toplum kuruluşu, üç kültür merkezi ve on dört Türkçe dil kursu açmış ve ülke dışına göç eden Türkmenlerin güvenli bölgelere geri dönmeleri için çalışmıştır.¹⁴⁹

Suriye’deki topraklarını ülke içi ve ülke dışı aktörlere karşı savunmak için silahlanma yoluna giden Suriyeli Türkmenler, rejime karşı Özgür Suriye Ordusu’na (ÖSO) destek olmuştur.¹⁵⁰ Bulundukları bölgeleri korumak için kurulan bu yerel askeri grupların bazıları ilerleyen dönemlerde varlığını koruyamamıştır ve bazıları da diğer muhalif unsurlarla birleşmiştir. Türkmenlerin çoğunluk teşkil ettiği ve liderlik yaptığı önemli askeri muhalif gruplar şunlardır: Sultan Murat Tümeni, El Hamza Tümeni, Muntasır Billah Tugayı, Fatih Sultan Mehmet Tugayı, Abdülhamid Han Tugayı, 2. Sahil Tümeni ve Diriliş Osmanlı Tugayı.¹⁵¹ Sultan Murat ve Hamza Tümenleri, sayı ve kapasite bakımından diğerlerinden daha büyüktür. Abdülhamid Han Tugayı, 2. Sahil Tümeni ve Diriliş Osmanlı Tugayı; faaliyetlerini Türkmendağı bölgesinde devam ettirirken, diğer gruplar Zeytin Dalı ve Fırat Kalkanı bölgelerinde aktiftir. Türkiye ile birlikte icra edilen Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtlarına bu gruplar destek olmuştur. Suriyeli muhalif örgütlenmelerle de bağlantılı olan bu gruplar, Türkiye ile beraber hareket etmektedir.

Halep’e bağlı Çobanbey kasabasında gerçekleştirilen kongre ile Suriye Türkmenleri ilk kez demokratik bir seçimle, farklı sancakların kullanılmasındansa ortak bir sancak belirlemiştir. Suriye’nin farklı bölgelerini temsil eden delegelerin bir araya gelmesi, Türkmen toplumunun birlik ve beraberliğinin bütünleşmesi için önemli bir adımdır. Suriyeli Türkmenlerin ve siyasi, askeri yapılanmaların en öncelikli beklentileri

¹⁴⁹ Can Acun ve Kutluhan Görücü, “Suriye Krizinde Göz Ardı Edilen Aktör: Türkmenler”, *SETA Perspektif*, S. 224, (Aralık 2018), s. 1-3.

¹⁵⁰ Celalettin Yavuz, “Suriye İç Savaşında Sıkışan Suriye Türkmenleri”, http://devlet.com.tr/makaleler/y3-suriye_ic_savasinda_sikisan_suriye_turkmenleri.html [Erişim 15.03.2019].

¹⁵¹ Can Acun ve Kutluhan Görücü, a.g.e., s. 2-3.

Suriye'deki kaos ortamının bitmesi ve göç eden Türkmenlerin topraklarına geri dönerek huzur içinde yaşamasıdır. Akabinde hukuki statü kazanarak haklarının korunması ve Suriye siyasetinde söz sahibi olmasıdır.¹⁵²

¹⁵² Can Acun ve Kutluhan Görücü, a.g.e., s. 3-4.

BÖLÜM III

4. İRAN TÜRKMENLERİ

4.1. İRAN TÜRKLERİNİN TARİHİ

İran’da Türk varlığının, “Kırmızı” ve “Ak Hun” gruplarının bu bölgeye yerleşmeleriyle gerçekleştiği kabul edilmektedir. Kafkasya ve Amu-derya üzerinden, İran’a gelen ve buraya yerleşen Türk toplulukları uzun yıllar boyunca İran’da varlıklarını korumayı başarmıştır. Gazneliler ile Selçuklular arasındaki Dandanakan Savaşı’nda, Selçukluların bölgeyi ele geçirmesinin ardından İran toprakları göç için tamamen Türklere açılmış ve böylece Türklerin uzun yıllar boyunca egemen olacakları dönem başlamıştır. İran tarihinde Selçuklulardan sonra İlhanlılar, Celayirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Afşarlar ve Kaçarlar yönetimde bulunmuştur. 1925 yılında İran’da Pehlevi hanedanlığının iktidara gelmesiyle Farşlar yönetimi ele geçirmeyi başarmıştır. Akabinde Fars milliyetçisi söylemler daha da güçlenerek Türk toplulukları üzerinde sistemli bir asimilasyon politikasına ve baskıya dönüşmüştür.¹⁵³

4.2. İRAN’DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

İran’da Türkmenler özellikle şu bölgelerde yoğun olarak yaşamaktadır:

4.2.1. Kuzeybatı Türkleri (Azerbaycan Türkleri)

Merkezi Tebriz olan, Tahran’ın doğusundan başlayarak, güneyde Büyük Çöl’ün (Deşt-i Kebir’in) batı sınırından Kum’a; Tefriş, Melayir, Nihavend ve Hemedan’ın batısından kuzey-batıda Bicar, Miyandap, Nağabey, Mehabat’a; Türk-İran sınırının kesiştiği noktadan Türkiye sınırı boyunca Nahcivan, Ermenistan ve Azerbaycan sınırı boyunca Hazar kıyısına ulaşan ve güneyde de Talış, Halhal, Rudbar, Kazvin’den

¹⁵³ Türel Yılmaz Şahin, İran’da Unutulmuş Bir Toplum: Türkmen Sahra Türkmenleri, *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, s. 203-204, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu2%20makale/turel_yilmaz.pdf, [Erişim 10.02.2019].

Tahran'a ulaşan bu bölge, 'Güney Azerbaycan', ya da 'Kuzeybatı Türk Yurtları' olarak adlandırılmaktadır. Geniş bir alanı kaplayan bu bölge, İran'da varlıklarını devam ettiren Türklerin en büyük merkezi ve en yoğun yerleşim alanıdır. Bölgede yaklaşık olarak İran Türklerinin dörtte üçü yani 20 milyon kadar İran Türk'ünün yaşadığı düşünülmektedir. Bölgedeki İran Türk'ünün çoğu Tebriz'de ve başkent Tahran'da yoğun olarak yaşamaktadır. Tahran'da yaşayan İran Türk'ü nüfusu diğer şehirlere göre azımsanmayacak kadar çoktur.¹⁵⁴ Bu bölgede yoğun olarak yaşayan Azerbaycan Türklerinin yanı sıra, Afşar, Bayat, Begdili, Bayındır, Kıpçak, Halaç, Tekeli, Şamlı, Usanlı, İspirili, Karagözlü, Buçarlı, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Rumlu, Ustacalu, gibi belli başlı Türk boyları da bu bölgede yaşamaktadır. İran'ın resmi haritasında bu bölge Azerbaycan bölgesi olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁵ Bu bölgenin önemli şehirleri ise şunlardır: Makü, Culfa, Merend, Şebüster, Tebriz, Germi, Keleyber, Erdebil, Serab, Halhal, Miyane, Zencan, Sultaniye, Kazvin, Kerec, Save, Kum, Tefriş, Hemedan, Melayer, Nihavend, Bicar, Nağadey, Urmiye, Salmas, Hoy ve Meşkinşehr.¹⁵⁶ Güney Azerbaycan bölgesi, II. Dünya savaşı sırasında bağımsızlığını ilan etmiş fakat İngiliz, Rus ve İran etkilerinden dolayı bu girişimlerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Erdebil'de Safevi devletini kuran ve Tebriz'i kendine başkent seçen Şah İsmail, Hatayî ya da Şah Hatayi mahlasıyla Azerbaycan Türkçesinde pek çok şiirler yazmıştır. Şah İsmail'in hükümdarlığı döneminde İran'da Türkçe resmi dil ilan edilerek sarayda Türk dilinde şiirler söylenmiştir. Şah İsmail, Türkçe şiirler yazarak Azerbaycan Türkçesinin gelişmesinde önemli katkıda bulunmuştur.

Rusya ve İran arasında yapılan 1829 Türkmençay anlaşmasıyla Azerbaycan coğrafyası ikiye ayrılmıştır. Kuzey bölgeleri Rusya Federasyonu'na eklenmiş fakat büyük bölümü İran sınırları içerisinde kalmaya devam etmiştir. Güney Azerbaycan bölgesi daha sonra Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan ve Hemedan illerine ayrılmıştır. Güney Azerbaycan Türkleri günümüzde ise şu illerde yaşamaktadır: Tebriz, Urmiye, Erdebil, Zencan, Kazvin, Marağa, Hoy, Maku, Sulduz, Goşaçay, Miyane, Astara, Culfa, Merend, Halhal, Sovukbulak, Hemedan, Bicar, Gurve,

¹⁵⁴ Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, (İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2011), s. 70-74.

¹⁵⁵ Nabi Kobotarian, İran Türkleri, s. 6, <https://docplayer.biz.tr/44475452-Iran-turkleri-nabi-kobotarian.html> [Erişim 02.02.2019].

¹⁵⁶ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 70-74.

Tikantepe. Ünlü tarihçi Jean Paul Roux, İran'daki Azerbaycan Türklerinin varlığı hakkında şunları söylemektedir:

“Azerbaycan Türkleri, genelde bölgenin başkenti Tebriz’de ve aynı etnik gruptan gelip aynı dili konuştukları Azerbaycan Cumhuriyeti’yle sınırı olan bölgede yaşarlar. Dörtte biri kadarı da yoğun biçimde gruplaştıkları ve bu nedenle de Azerî [Azerbaycan] kentlerinde biri sayılan Tahran’da yaşamaktadırlar.”¹⁵⁷

4.2.2. Kuzeydoğu Türkleri (Horasan ve Türkmen Türkleri)

Halkın çoğunluğunun ‘Horasan’, ‘Türkmen Sahra’ ve ‘Kuzey Doğu Türk Yurtları’ olarak da adlandırdığı bu bölge, Hazar denizinin doğu ucunda bulunan Bendere Türkmen’den doğuya doğru Türkmenistan sınırı boyunca devam eden ve Afganistan sınırını takip ederek güneye doğru yay çizen Daşlıburun, Çat, Derbend, Deregez, Kelat Nadiri, Serahs, Salihabad, Taybad’dan Büyük Çöl’ün kenarına inen ve oradan batıya dönerek gölün kıyısına takip ederek Bircand, Firdevs, Kaşmir, Sebzevar, Abbasabad, Şahrud, Damğan’dan kuzeye yönelerek Gorgan’a varan bölgedir. İran’da, en büyük Türk nüfusuna sahip olan bölgelerden biridir.¹⁵⁸ Bu bölgede yaşayan Türkler, Horasan Türkleri ve Türkmenlerdir.¹⁵⁹ Horasan Türkleri; Afşar, Bayat, Celayir, Çağatay, Ecirli, Geraylı, Karagözlü, Karşıkuzey, Kazak, Kengerli, Timurtaş, Ustacalu gibi Türk boylarının birleşmelerinden oluşmuştur. Horasan Türklerinin nüfusu yaklaşık olarak 3 milyon kadardır. İran’da Azerbaycan ve Kaşkay Türklerinden sonra en fazla nüfusa sahip olan Türk topluluğu Türkmenler olup, Türkmen Sahra olarak adlandırılan bu coğrafyada Horasan Türkleri adıyla varlığını sürdürmektedir. Türkmen Sahra Türkmenleri, Selçuklu döneminde Anadolu’ya ve Orta Doğu’ya gelen Oğuz boylarından Salur, İmur ve Dodurga boylarının devamıdır. Bugün ise Türkmen Sahra Türkmenleri, Gölken, Yomut ve Teke boylarından varlıklarına devam etmektedir.¹⁶⁰ Bazı kaynaklara göre burada yaşayan Türkmen nüfusları şu şekildedir: Aliriza Sarrafi, “*İran Türkleri’nin Etnografyası ve Türk Folklorunun Araştırılmasındaki Sorunlar*”

¹⁵⁷ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdenize*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004), s. 462.

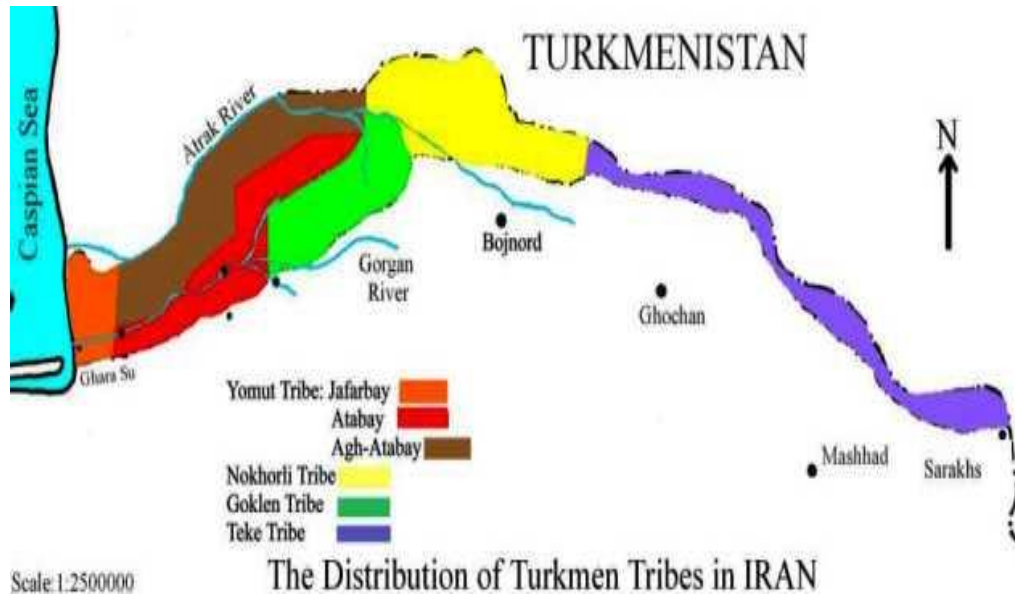
¹⁵⁸ Vahid Rashidvash, “Turkmen Status within Iranian Ethnic Identity (Cultural, Geographical, Political)”, *Research on Humanities and Social Sciences*, c. 3, S. 22, (2013), s. 89.

¹⁵⁹ Aliriza Sarrafi, *İran Türklerinin etnografyası ve Türk folklorunun araştırılmasındaki sorunlar*, Uluslararası Halk Edebiyatı Kurultayı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2955, Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:335, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi:72, (Ankara: 2002), s. 643.

¹⁶⁰ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 79-84.

adlı çalışmasında Türkmen nüfusunun 700-800 bin (2000 yılı), Abdurrahman Deveci ve Davut Turan ise bu bölgede yaşayan Türklerin nüfusunu iki milyon olarak vermektedir.¹⁶¹ Türkmen Sahra Türklerinin başlıca yerleşim alanları ise Gümüş Tepe, Bender Türkmen, Simin Şehir, Ak Kale, Anbar Olum, İnce Burun, Hütten Küren, Negin Şehir, Kümbeti Kavus, Kelale, Merave Tepe, Deregez, Bocnurd ve Cergelan'dır.¹⁶²

Harita 2. Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin boyları ve yaşadıkları alan

Kaynak: http://www.turkmens.com/Photoes/IranTurkmens/Iran_tribes_100.jpg [Erişim 01.02.2019].

Türkmen Sahra bölgesi, İran Türkmenlerinin asırlardır yaşadıkları ve Türkmen bölgesi olarak anılan önemli bir yerleşim alanıdır. İran kaynaklarında “Deşt-e Gorgan” diye adlandırılan bu bölgeye Türkmenler “Türkmen Sahra” olarak adlandırmaktadır. Türkmen Sahra Türkleri, eski Oğuz boylarından oluşmakta olup çoğunluğu Sünni’dir.

4.2.3 Güney ve Merkez Türkleri (Kaşkay, Hamse ve İsfahan Türkleri)

Güney Azerbaycan’dan sonra hem coğrafi bakımdan hem de nüfus bakımından ikinci büyük Türk grubu ve bölgesi Kaşkay Eli’dir. Kaşkay Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları ‘Güney Merkez Türk Yurtları’, İran’ın güney batısından Basra Körfezi boyunca uzanan Zagros Dağları ile bu dağların oluşturdukları platolar ve yaylalar

¹⁶¹ Kobotarian, a.g.e., s. 8.

¹⁶² Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, a.g.e., s. 81.

sınırındadır. Bölgenin merkezi ise Firuzabad olup, Şiraz ve Kazerun diğer önemli kentleridir.¹⁶³Kazerun bölgesindeki Türk varlığına, Firdevs'in eserinde de karşılaşılmaktadır. Eserinde, bölgede Mecusilerin önderlik ettiği ve halkı kışkırttığı isyanın, bir Türk'ün önderliği ile son bulduğu ifade edilmektedir. Fakat yine bu eserde geçen Türk kelimesi, Osmanlı şairlerinden biri olan Bursalı Şevki Paşa tarafından “*ehl-i İslam'dan bir kimse*” olarak çevirmiştir.¹⁶⁴İranlı tarihçi Said Nefisi, Şah İsmail veya Şah Abbas tarafından Kaşkayların İran'ın güney illerine göçe zorlandıklarını ifade etmektedir. İran tarihinde Kaşkay Türkleri, Rıza Şah aleyhine ayaklanmaları ve Tahran'a karşı duruşları ile bilinmektedir. Rıza Şah, ayaklanmaları durdurduktan sonra katliamlara başlamıştır. Kaşkaylar, birbirlerine olan bağlılıkları ve planlı çalışan bir teşkilat olarak bilinmelerinin yanı sıra, geleneksel Türk idare teşkilatını devam ettiren bir Türk topluluğu olarak bilinirler.¹⁶⁵ Günümüzde Kaşkay Türkleri, İran'ın güney ve güney batısındaki yedi eyaleti (ostanı) kapsayan bir alana yerleşmiştir. Buşehr Ostani, Bender Lenge Ostani, Behbahan Ostani, Ramhormoz Ostani, Brucen Ostani, Semiram ve Kamşe Ostani ve Fars Ostani Kaşkay Türklerinin yerleşik oldukları alanlardır.¹⁶⁶

4.2.4. Afşar (Avşar) Türkleri

İran Türkleri arasında en kalabalık Türk gruplarından biri olan Afşarlar, Oğuz boylarından biridir. Anavatanı Türkistan olan Afşarların bir kısmı, Selçuklular döneminde Anadolu'ya yerleşmiştir. Bir kısım Afşar topluluğu ise Moğol akını sırasında Azerbaycan'a yerleşmiştir. Şah İsmail döneminde ise bir kısım Afşar Türkü, sınırları korumak amacıyla Horasan eyaletine yerleştirilmiştir.¹⁶⁷ İran'ın tarihinde Afşarlar, Afşar Türklerinden olan Nadir Şah Afşar vesilesiyle öneme sahip olmuştur. Nadir Şah Afşar, Safevi hanedanını bertaraf ederek tahta çıkan son Türk olması ile İran tarihinde öneme sahiptir. Nadir Şah Afşar, İran'daki Türkleri sınırları ve ülkeyi korumak için geniş bir coğrafyaya dağınık olarak yerleştirmiştir. Bundan dolayı

¹⁶³ a.g.e., s. 74-75.

¹⁶⁴Şevki Çelebi, *Ebu İshak İbrahim Kazeruni'nin Menakıbı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:76, s. 35.

¹⁶⁵ Kobotarian, a.g.e., s. 8-9.

¹⁶⁶ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 78-79.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 85.

Afşarlar, İran’da geniş ve dağınık olarak yerleşim sürerler. İran coğrafyasında Afşarlar genellikle şu bölgelerde varlıklarını devam ettirmektedir: Urmiye gölünün kuzey batısında, Hamse eyaletinin güneyinde, Hemedan ve Kirmanşah’ın dağlık bölgelerinde, Nişabur ve Sebzevar arasındaki bölgede dağınık ve düzensiz bir şekilde varlıklarını devam ettirmektedir.¹⁶⁸

4.2.5 Halaç Türkleri

En eski Türk boylarından olan Halaç Türkleri, Şu Destanı ve Oğuz Kağan Destanında adı geçen Türk topluluğudur. Halaçlar, günümüzde İran’da Tahran’ın güney-batısındaki Kum ile Komican, Erak ile Save, Aştiyan ile Tefreş arasındaki ‘Halacistan’ ve ‘Ferehan’ bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bunun dışında İran’ın diğer önemli kentlerinde de Halaç Türkünün varlığından söz edilebilir.

4.2.6. Kaçar Türkleri

Kaçarlar, 1794’ten 1920-1925’e kadar İran’da hüküm sürmüş Türk topluluğudur. İran tarihinde çok etkili olan Kaçarlar, Safeviler’den sonra İran’da en uzun idari yönetime sahip olan Türk boyu olmuştur. Nüfus bakımından çok fazla sayıları olmasa da günümüzde İran’da, Gurgan’ın Şovar-Şaku ve Mazenderan eyaletinin Hear-Cebir bölgesinde yaşamaktadır. Horasani, İslamlu, Karayabat, Karagözlü, Karia, Karakaoyunlu, Soluklu ve Teymurtaş da İran coğrafyasında yaşayan Kaçar Türk boylarıdır.¹⁶⁹

4.2.7 Karapapak Türkleri

Siyah kuzu derisinden kalpak giydikleri için Karakalpak (Karapapak) olarak adlandırılan Karapapaklar, İran’ın kuzeybatısında Azerbaycan Türkleri içinde, orta İran’da Komican bölgesinde, günümüzde Nekede olarak bilinen Sulduz’da yoğun olarak yaşamaktadır. Begim Gala, Çiyane, El Melik, Ezimhanlı, Uşnu, Tezegala, Taligan, Gözayran, Hasanlı, Şongar, Mehmandar, Mirava ve Rahdehne diğer yerleşim alanlarından bazılarıdır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Kobotarian, a.g.e., s. 9-10.

¹⁶⁹ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 92.

¹⁷⁰ Mehmet Metin Ören, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, (Mars Matbaası), s. 11.

4.2.8 Bayatlar

Oğuz hanlarının Bozok boyuna mensup olan Bayatlar, İran'ın Hemedan ile Save arasındaki dağlık bölgede varlıklarını sürdürmektedir. Afşar, Halaç, Şahseven Türkleri ile bir arada yaşayan Bayatların yerleşim alanı Bayadistan adı ile anılmaktadır.¹⁷¹

4.2.9 Kengerli Türkleri

Kengerli Türkleri; İran'ın kuzey batısında bulunan Azerbaycan bölgesinde, Tebriz, Urmiye, Erdebil, Sulduz (Neğede), Koşaçay (Miyandab) Eher gibi büyük kentlerin yanı sıra Tahran çevresinde Veramin ve Kum kentlerinde yaşamaktadır.¹⁷²

4.2.10. Hamse Türkleri

Hamse isminden dolayı, bölge Hamse Türkleri bölgesi olarak anılmaktadır. Farsça'da Hamse 'beş' anlamına gelmekte olup beş Türk boyunun birlikte olup kaynaşmasından dolayı bu adla adlandırılmaktadır. Bu Türk boyları ise şunlardır: Şahsevenler, Afşarlar, Usanlı, Mugatdem, Bayat. Bölge İran kaynaklarında ise Tebriz'in güneydoğusunda, Tebriz şehrine bitişik Zencan eyaleti içinde olan Zencan şehridir.¹⁷³

4.2.11 İsfahan (Orta İran) Türkleri

Bayat Türklerinden olup, İsfahan'ın Feridun ve Çadğan bölgesinde ve Irak'ın güneyinde bulunan Henduder bölgesinde yaşamaktadırlar.¹⁷⁴

4.2.12 Diğer Türk Toplulukları

Gülistan vilayetinin bazı şehir ve köylerinde yaşayan Kazaklar, Gurgan'ın Şovar-Şaku ve Mazenderan eyaletinin Hear-Cebir bölgesinde birçok boyları ile yaşayan Kaçar Türkleri, Kum-Save bölgesinde bulunan bazı boyları ile Şahsevenler, İran coğrafyasında yaşayan diğer Türk topluluklarından bazılarıdır.¹⁷⁵

¹⁷¹Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 91.

¹⁷² Kobotarian, a.g.e, s. 11-12.

¹⁷³ "Hamse Türklerinde Halk Kültürü", http://turkoloji.cu.edu.tr/halkbilim/kalafat_hamse.pdf [Erişim 02.03.2019].

¹⁷⁴ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 95.

¹⁷⁵ a.g.e., s. 84-93.

4.3. İRAN'DA ETNİK, DİNİ GRUPLAR VE TÜRKLER

İran, birbirinden farklı etnik ve dini unsurlardan meydana gelen ülkelerden biridir. Aryalıların, Babillerin ve Sümerlerin İran'a yerleşmeleri ile başlayan etnik karışım, Büyük İskender'in İran seferinden sonra ordusundaki bazı grupların İran'da kalmaları ve akabinde Müslümanların İran'da hüküm sürmesinden sonra buraya yerleşen Arapların, Cengiz Han'ın saldırıları sonucu buraya göç eden Moğolların, Tatarların ve Türk Toplulukların yüzyıllarca süregelen karışımının sonucu olarak günümüzde İran'da birçok farklı etnik grup oluşmuştur. Fars, Azeri, Kürt, Lor, Beluç, Bahtiyari, Talaş, Türkmen, Kaşgay, Şahseven, Araplar ve diğer küçük gruplar günümüzde İran'da yaşayan etnik gruplardır. Devletin resmi dini olan İslam dışında, İran'da resmen azınlık olarak kabul edilip anayasal haklara sahip olan dinler; Hristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük'tür. İran Anayasası'nın 19. ve 20. maddelerinde dini ve etnik gruplar arasında ayrımcılık yapılamayacağı yasalarla korumaya alınmıştır. Bu maddeler ise şöyledir:

“Madde 19: İran'daki bütün insanlar, hangi kökene ve etnik gruba bağlı olurlarsa olsunlar aynı haklara sahiptirler ve renk, ırk, dil ve eğilimleri bir ayrıcalık sağlamaz.

Madde 20: Ülkenin bütün vatandaşları eşit olarak kanunun koruması altındadırlar ve İslami kriterlere uygun; dini, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahiptirler. İran'ın resmi mezhebi olan Caferilik dışındaki İslam mezheplerinin sahip oldukları haklar ise madde 12'de şu şekilde belirtilmiştir:

Madde 12: İran'ın resmi dini İslam ve resmi mezhebi On iki İmam Caferiliğidir. Bu madde hiçbir surette ve hiçbir zaman değiştirilemez. Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli ve Zeydi gibi diğer mezhepler tam bir hürmete sahiptirler. Bu mezhep mensupları ibadetlerini yaparlarken kendi hukuklarına tabidirler. Bu mezhepler, dini eğitimi devam ettirmede, evlilik, boşanma, miras gibi şahıs ve aile hukukunda ve ilgili davaların mahkemelerde açılmasında resmi bir statüye sahiptirler. Bu mezheplerden birinin mensuplarının çoğunlukta olduğu bir bölgede, yerel mevzuat, meclislerin hukuksal sınırları içinde kalmak ve diğer mezhep mensuplarının haklarını korumak şartıyla o mezhebe göre yapılır.”¹⁷⁶

İran'da Sünniler, Sistan-Belucistan, Kürdistan ve Gülistan bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadır.¹⁷⁷ İran'da yaşayan Türk topluluklarının dini inanışlarını tek tek ele alırsak: Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin çoğunluğu Sünni mezhebinin Hanefi koluna mensuptur. Bundan dolayı diğer etnik gruplara kıyasla İran

¹⁷⁶ Abdullah Yegin, “İran Siyasetini Anlama Kılavuzu”, SETA, (Haziran 2013), s. 69-72.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 69-72.

yönetimi tarafından daha fazla baskılara maruz kalmıştır. Türkmenler ile İran rejimi arasındaki ilişki, Sünni olmaları ve 1979-80’de Türkmenlerin yaşadığı Türkmen Sahra bölgesinde İran hükümetine karşı başlatılan ayaklanma nedeniyle bozulmuştur. Bu olaylardan sonra dinî ve millî inançlarını özgür bir şekilde yaşamalarına izin verilmemiştir. Bu çerçevede, Türkmenlerin Sünni olması onların İranlılık kimliğinden ayrılmasına katkı sağlayarak Türkmenlik bilincinin, İranlılık bilincinden önde gelmesine yardımcı olmuştur. İran’ın ortasındaki Şiraz şehri ve güney kesimini de içine alan “Vilayet-i Kaşkaî” adı verilen bir idari bölgede varlıklarını sürdüren Kaşkay Türkleri, çoğunlukla Caferî mezhebine mensuplardır.¹⁷⁸ Halaç Türkleri, Ak-hunlar döneminde veya Karahanlılar döneminde İslamiyet’in Sünni mezhebine mensup bir Türk topluluğuyken, günümüzde ise Halaç Türkleri tamamen Şii mezhebine mensuptur. Sünnilikten Şiiliğe geçiş dönemi kesin olarak bilinmemektedir. Bu noktada Halaç Türkleri günümüzde yoğun olarak yaşadıkları bölgeye yerleştikleri dönemde bölgede yaygın olan din İslamiyet (Şii mezhebi) idi. Bu nedenle Halaç Türklerinin buradaki halktan etkilenmiş olabilecekleri düşünülmektedir.¹⁷⁹ Ali Kafkasyalı, “*İran Coğrafyasında Türkler*” adlı kitabında, Güney Azerbaycan bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin çoğunluğunun Müslüman olup On İki İmamlı Şii mezhebine mensup olduklarını fakat Urmiye, Sulduz, Halhal, Heştper etrafında Sünni (Şafî veya Hanefî) Müslümanların olduğundan bahsetmektedir.¹⁸⁰ Sonuç olarak, İran Türklerinin tamamına yakını Müslüman olup çoğunluğu Şii mezhebine mensuptur. Fakat sayıları az da olsa Sünni mezhebine bağlı Türk grupları vardır. Özellikle Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin Sünni-Hanefî mezhebine mensup oldukları ve İran’da yaşayan farklı Türk toplulukları arasında mezhep ayrıcalığı olmadığı, Sünni ve Şiiilerle huzur içinde yaşayarak ibadetlerini yapabildikleri görülmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Davut Turan, “İran’da Türk Muhalefeti”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, S. 28, (Nisan 2011), s. 66-67.

¹⁷⁹ Belal Hatami Khajeh, “İran’da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı”, Hacettepe Üniversitesi, 2013), s. 149-150.

¹⁸⁰ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 74.

¹⁸¹ Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri Ansiklopedisi*, (İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010), s. 111.

Tablo 10. 2011 yılına ait İran'daki dini nüfus oranları

Muslim (official): 99.4% (Shia 90-95%, Sunni 5-10%)
Other (includes Zoroastrian, Jewish, and Christian): 0.3%,
Unspecified (2011 est.) :0.4%

Kaynak: CIA, The World Factbook, Middle East: Iran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> [Erişim 12.02.2019].

İran, farklı etnik ve dini nüfustan oluşan bir ülkedir. Ülkenin büyük çoğunluğu Müslümandır. Farslıların ve Azerbaycan Türklerinin neredeyse tamamı Şii'dir. İran'da yaşayan Sünnilerin büyük çoğunluğunu ise Türkmen Sahra ve diğer bölgelerde yaşayan Türk toplulukları oluşturmaktadır.

4.4. İRAN TÜRKLERİNİN NÜFUSU

Günümüzde İran'ın nüfusu, yaklaşık 84 milyon olarak kabul edilirken İran'daki Türkmen nüfusu kaynaklara göre değişkenlik göstermektedir.¹⁸² İran yönetimi tarafından etnik eksenli nüfus sayımı yapılmamıştır. Bu nedenle İran'ın gerçek demografik haritasına ulaşılmamıştır. Dolayısıyla İran Türklerinin nüfusu genellikle tahmini olarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu noktada, yapılan araştırmalarda Türk nüfusu, %16 ile %40 arasında büyük fark göstermektedir.¹⁸³ Yapılan en son resmi nüfus sayımına göre ise (1996 yılı Ekim ayında) İran'ın nüfusu, 59,5 milyon olarak açıklanmıştır. 1998'de yapılan Belediye Meclis seçimlerinde nüfusun 61.839.435 olduğu ifade edilmiştir. Etnik yapıyı oluşturan iki önemli unsur olan Farslar ve Azeri Türkleri nüfusun yüzde 75'ini oluşturup geri kalan yüzde 25'lik kesimi ise, Azerilerin dışındaki çeşitli sayıda Türk toplulukları (Türkmenler, Kaşkaylar, Afşarlar, Hamseler, Halaçlar, Boyar Ahmet, Karagözlü, Agaçeriler vb.), Araplar, Kürtler, Beluciler, Hristiyanlar, Yahudiler ve diğerleri oluşturmaktadır. Fakat Dünya Bankası ülke

¹⁸² CIA, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> [Erişim 01.03.2019].

¹⁸³ Babek Şahit, "İran Türklüğünün Kasım 2015 Ayaklanması", *Türk Yurdu Dergisi*, y. 104, S. 340, (Aralık 2015).

profilleri veri tabanına göre, İran'ın nüfusu 66,1 milyon olup, bunun yüzde 42'sini Türkler oluşturmaktadır.¹⁸⁴ İran'da yaşayan Türk grupların nüfusları tek tek ele alındığında İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin İran toplam nüfusunun yüzde 40'ını oluşturduğu ve bunun da dünyadaki Azeri nüfusunun yüzde 75'ini oluşturduğu söylenebilir. Fakat CIA World Factbook'e göre, nüfusun yüzde 24'ünü oluştururken bu rakam 16 milyona karşılık gelmektedir. BM İnsan Hakları Raporuna göre ise, Azerbaycan Türklerinin sayısı yaklaşık 30 milyon olarak verilmektedir.¹⁸⁵ Ali Kafkasyalı ise “*İran Coğrafyasında Türkler*” adlı kitabında İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin yaklaşık 20 milyon kadarının ‘Güney Azerbaycan’ bölgesinde yaşadığını ve diğer bölgelerde de belli oranda Azerbaycan Türkünün yaşadığını ifade etmektedir. Kaşkay Türklerinin nüfusu ise yine aynı eserde 3-3,5 milyon olarak verilmiştir ve yoğun olarak Güney ve Merkez Türk Yurtları denilen bölgede yaşadıkları ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin nüfusu 1997 yılında Rafael Blaga, Türkmenlerin 500.000 kişi olduklarını, Mustafa Balbay ise İran Türkmenlerinin nüfusunun 2 milyonun üzerinde olduğunu ifade etmektedir. Ekim 1998, itibariyle Türkmenlerin en yoğun yaşadıkları Gülistan Ostanında 1.472.441 Türkmen'in yaşadığı düşünülmektedir. Gülistan Ostanı dışında diğer kentlerde de Türkmenlerin yaşadıkları kabul edilirse bu sayı günümüzde daha da çok artmaktadır.¹⁸⁷ Ali Kafkasyalı ise Türkmen Sahra bölgesindeki Türkmen sayısının iki milyonun üzerinde olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Şahin, a.g.e., s. 203.

¹⁸⁵ Ebru Aydın ve Cemalettin Taşken, “İran'daki Azerbaycan Türkleri ve Uygulanan Politikalar”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Rapor No:3 (Ankara, 2016), s. 14.

¹⁸⁶ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 70-75.

¹⁸⁷ Ahmet Annaberdiyev, “İran Türkmenleri (1881- 1979)” (Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi, 2006), s. 43-44.

¹⁸⁸ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 83.

Tablo 11. 2014 yılına ait İran'daki etnik dağılım oranları

Persian	55.2%
Azeri	14.0
Kurd	7.3
Gilak	3.4
Mazandarani	3.1
Tourk (Afshar, Gara'ili, Baharlu, Qajar, Qaragozlu, Ayrum, Ojaq (Qarapapaq), Turcoman etc.)	2.5
Baluch	2.4
LUR (incl. Koh Gelo, Boir Ahmad and Mamassani)	2.3
Arab	1.7
Bakhtiari	1.6
Qashqa'i	1.2
Raji/Razi	1.2
Tat	1.1
Turkmen	1.0
Talish	0.8
Others (Hormuzis, Armenians, Assyro-Chaldeans, Hazara, Char Aymaq, Brahui, Galish, Georgians, Mandians, Gypsy, Khalaj, Swahilis, Somalis, etc.)	1.2

Kaynak: Michael Izady, Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf 2000, 2006-present), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iran_Ethnic_lg.png [Erişim 12.04.2019].

İran, farklı etnik unsurları içinde barındıran bir ülkedir. 2014 yılına ait yukarıdaki tabloya bakıldığında Türkçe kaynaklarla yabancı dildeki (ABD) kaynaklar arasında verilen nüfus oranlarının birbirinden farklı olduğu görölmektedir. 2014 yılında İran nüfusu yaklaşık 78 milyon, Azerbaycan Türklerinin nüfusu yaklaşık olarak 12 milyon, Türk topluluklarının (Afşar, Kaşkay...) nüfusu 2 milyon ve Türkmenlerin nüfusu yaklaşık olarak 800,00 olarak verilmiştir.

Halaç Türklerinin sayısı ise, UNESCO tarafından 2000 yılında 42,100 kişi olarak; Halaç Türklerini araştıranlardan Ali Asger Cemrasi tarafından ise yaklaşık 60,000 olarak ifade etmektedir. İran'da 2006'da yapılan nüfus sayımı bilgilerinden yola çıkılarak günümüzde İran'da tahminen 66,000 ve üzerinde Halaç Türkü'nün yaşadığı söylenebilir.¹⁸⁹ Ali Kafkasyalı ise kitabında Halaç Türklerinin nüfusunun yapılan tahminlerle beraber 100,000 üzerinde olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Khajeh, a.g.e., s. 76-79.

¹⁹⁰ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 88.

4.5. İRAN'DAKİ TÜRK TOPLULUKLARININ SOSYAL VE EKONOMİK HAYATI

Türkmen Sahra bölgesinde varlıklarını sürdüren İran Türkmenlerinin geçim kaynağı; tarım, hayvancılık, dokumacılık ve balıkçılıktır. Coğrafi açıdan Türkmen Sahra bölgesi, İran'ın kuzey doğusunda; batıda Hazar Denizi, kuzeyde Türkmenistan Cumhuriyeti, doğuda Bocnurd ve Deregez, güneyde ise Kuzey Elburz Dağları ile kaplı olan bir bölgedir. Bu yüzden güneyi kuzeyine göre daha çok yağış aldığı için güney kısmı tarım için kuzeyine göre daha elverişlidir. Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenler, güneyde tarım olarak daha çok pamuk, arpa, buğday, kavun, karpuz, mercimek, kolza gibi ürünleri ekmektedir. Türkmen Sahra'da geçmiş yıllarda sürekli pamuk ekilmesinden dolayı bu bölge Beyaz Altın Bölgesi idi fakat günümüzde yağışların azalması ve kuraklığın artmasından dolayı üretim geçmiş yıllara nazaran çok azalmıştır. Hayvancılıkla da ilgilenen Sahra Türkmenleri; at, inek, koyun, keçi ve deve gibi bölgedeki büyük ve küçükbaş hayvancılık faaliyetlerini yürütmektedirler. Gümbet'in kuzeyindeki yarı kuru bir iklime sahip çöl olan kısımda daha çok deve beslenirken, diğer hayvanlar Türkmen Sahra'nın her kısmında beslenmektedir. İran'daki Türkler özellikle de Türkmen Sahra bölgesindeki Türkmenler, Türkmen atı ve halısı ile tanınırlar. Türkmen halıları genellikle geometrik motifli ve kırmızı renkli olmaktadır ve İran'ın çoğu bölgesinde bu halıları görmek mümkündür. Şehirlerde açılan büyük fabrikalar ve onların Türkmen motiflerini kullanarak ürettikleri halıları daha ucuz olarak pazara sürmeleri, Türkmenlerin halıcılık sektöründe büyük zarara uğramasına neden olmuştur. Günümüzde İran'da küçük fabrikalar kurarak bu sektörle uğraşan Türkmenlerin sayısı az da olsa hala devam etmektedir. Türkmen Sahra'da Hazar Denizine yakın olan Bender Türkmen ve Kümüş Tepe şehirlerinin en önemli ekonomik kaynağı balıkçılıktır. Türkmenler arasında 'Karator' diye adlandırılan büyük balık firmaları haricinde çoğu kişi Hazar Denizinde balık avlamak için izne sahip değildir. Bu nedenle sahil korumaları ve burada balıkçılık yapmak isteyen kişiler arasında sık sık sorunlar yaşanmaktadır. Türkmen Sahra bölgesi sanayi bakımından İran'ın en gelişmemiş bölgeleri arasındadır ve işsizlik oranı da diğer bölgelere göre daha yüksektir. Bu bölgede yaşayan Türkmenlerin işsizlik sorunlarına çözüm olarak ise Türkmen Sahra demir yolunun Türkmenistan demir yoluna bağlanması, serbest ticari ve turistik bölgenin oluşturulması, Hocasnefes'te ticari limanın yapılması ve Kümüş

Tepe'nin kuzeyinde Neftilce'de petrol tesisleri kurulması gibi planlar bulunmaktadır.¹⁹¹

Halaç Türklerinin yaşadığı bölgelerde genel olarak ekonomik yapının bitkisel üretim ve hayvancılığa dayalı olduğu ve insanların da geçimlerini bu şekilde sağladıkları görülmektedir. Halaç Türklerinin yaşadığı bölge, doğudan Kum şehri, Tuz Gölü (Aran gölü) ve Kebir çölü, batıdan Hemedan şehri ve Zagros dağları, güneyde yarı dağlı Erak ve Homeyn şehirleri, kuzeyde ise Save şehri ve Alborz dağlarıyla çevrelenmiştir ve bölgenin batısında kışlar soğuk, yazlar ise kuru ve hafifken doğusunda ise tuz gölü ve çöl ikliminin etkisiyle yarı çöl ve yarı kurudur. Halaç Türkmenlerinin yaşadığı coğrafyada genel olarak kuru ve soğuk iklim hüküm sürmektedir. Bölgede yeterince akarsu kaynaklarının olmayışı tarımı olumsuz etkilemektedir. Halaç Türkleri tarıma gereken suyu genelde su kemerlerinden elde etmektedirler. Su kemerlerinde su olduğu zamanlar, yarı kuru iklime uygun tarım ve bağcılıkla uğraşan Halaç Türkleri, bölgenin güney kesimlerinde daha çok tahıl (buğday, arpa, mercimek, nohut...) yetiştirilirken kuzeyinde meyve ve kuruyemiş (nar, üzüm, ceviz, badem...) yetiştirmektedir. Halaç Türklerinin diğer geçim kaynağı ise hayvancılıktır. Göçebe hayattan yerleşik düzene geçen Halaç Türkleri, sanayileşen hayvancılıkla beraber bu sektörlerde de çalışmaktadır. Halaç köylerinde ek gelir olarak genellikle halı, Cecim (yün kumaşı) ve iplik dokuma yaygındır.¹⁹²

4.6. İRAN'DA YAŞAYAN TÜRK TOPLULUKLARININ EĞİTİM DURUMU VE TÜRKÇE KULLANIMI

İran'da günümüzde eğitim; ilkokul beş sene, ortaokul üç sene, lise üç sene ve üniversite öncesi hazırlık dönemi bir sene olmakla beraber lisans eğitimi normal şartlarda dört sene, yüksek lisans iki sene ve doktora en az üç sene sürmektedir. Öğrenciler üstelik iki yıllık meslek yüksekokullarını da tercih edebilmektedir. Öğretim dili yasal olarak bütün okullarda Farsçadır ve zorunlu olarak bazı okullarda yabancı

¹⁹¹ Abdurrahman Deveci, "İran Türkmenleri: Türkmensahra", Ortadoğu Analiz, c. 1, S. 10, (Ekim 2009) s. 57-58.

¹⁹² Khajeh, a.g.e., s. 118-130.

dil olarak Arapça ve İngilizce dilleri de öğretilmektedir.¹⁹³ İran’da varlıklarını sürdüren Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden biri olan Türkmen Sahra bölgesinde günümüzde neredeyse okulsuz köy görmek mümkün değildir. Köylerde ilkokul, dehistanlarında ise ortaokul ve liseler bulunmaktadır ve burada yaşayan halk, erkek ve kız çocuklarını hiçbir engelle karşılaşmadan okutabilmektedir. Türkmen Sahra bölgesinde Bender Türkmen ve Gumbet şehirlerinde devlete bağlı ve özel üniversiteler bulunmaktadır. Bu bölgede yaşayan Türkmen gençleri, isterlerse bu şehirlerde ya da Tahran, Meşhed, Şiraz, İsfahan gibi İran’ın diğer büyük şehirlerinde eğitimlerine devam edebilirler. İran Anayasası’nın 15. maddesine göre İran vatandaşları anadilde eğitim hakkına sahip olmalarına rağmen, bu madde İran’ın hiçbir bölgesinde uygulanmamaktadır. Türkmen çocukları Türkmenceyi ebeveynlerinden ve çevrelerindeki diğer Türkmenlerden öğrenmektedir. Bu eğitimin yetersizliği nedeniyle de Türkmen İran’ın ana dili olan Farsça karşısında günden güne zayıflamaktadır. İran’da Mahmud Ahmedinejad döneminde milli azınlık dillerinin üniversitelerde sınırlı bir şekilde okutulmasını içeren bir karar alınmış ve yine bu kararda, Anayasa’nın 15. maddesi esas alınarak, üniversitedeki öğrencilere azınlık dillerinde iki kredilik seçmeli ders alınmasına müsaade edilmiştir. Azeri, Türkmen, Kürt ve Beluç dillerini kapsayan bu kararlar üniversite öğrencileri bu yasadan yararlanmaya başlamıştır.¹⁹⁴ İran’da yaşayan Halaç Türklerinin eğitim durumu incelendiğinde, köylerde yaşayan Halaç ailelerinde ebeveynlerin eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu, eğitilmiş ebeveynlerin de yalnızca okuryazar oldukları ve yüksek düzeyde bir eğitime sahip olmadıkları görülmektedir. İran’da yaşayan diğer azınlıklar gibi Halaç Türkleri de dillerini çevrelerinden ve ailelerinden öğrenmektedir. Fakat eğitim hayatında dil olarak Farsçayı kullanan bu gençler kendi dillerini unutmakta ve bu dilin günlük hayatlarındaki kullanımları da oldukça sınırlıdır.

İran, çeşitli dillerin konuşulduğu ve değişik kültür alanlarının mevcut olduğu geniş bir coğrafyaya sahiptir.¹⁹⁵ İran’da birbirinden farklı Türk boyları geçmişten günümüze kadar varlıklarını sürdürmektedir. Aşağıdaki tabloda İran’da konuşulan Türk lehçeleri

¹⁹³ Khajeh, a.g.e., s. 118-130.

¹⁹⁴ Deveci, a.g.e., s. 54-56.

¹⁹⁵ Khajeh, a.g.e., s. 134.

ve yaklaşık olarak nüfus oranları verilmektedir. Farklı Türk lehçelerinin konuşulduğu bir ülke olan İran, Türk dilinin zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Tablo 12. İran’da konuşulan Türk lehçeleri (2011)

Lehçeler	Rakamlar ve Bölgeler	Oranlar
Azerbaycan Türkçesi	23.500.000 Doğu ve Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Hemedan, Kazvin ve Tahran Eyaletleri	%37
Kaşkay Türkçesi	1.500.000 Fars Eyaleti	%2.8
Türkmen Türkçesi	2.000.000 Gülistan ve Mazenderan Eyaleti	%3.17
Horasan Türkçesi	400.000 Horasan Eyaleti ve Becnurt, Guçan	%1.13
Halaç Türkçesi	17.000 Erak Eyaletinin kuzey Batısı	%0.06
Kazak Türkçesi	3.000 Gorgan Eyaleti	%0.07

Kaynak: Davut Turan, “İran’da Türk Muhalefeti”, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, S. 28, (Nisan 2011), s. 61.

4.7. BASIN VE MEDYA

İran’da devletin medya ve kitle iletişim araçlarını ciddi bir şekilde denetlediğini ve kontrol ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle günümüzde internet erişimine, uydu yayınlarının izlenmesinin ve uydu çanaklarının kullanımı konusunda engeller devam etmektedir. Tüm bu engellemelere rağmen birçok evde uydu anteni olup İran halkı daha çok yurtdışından yayın yapan televizyon kanallarını izlemeye devam etmektedir. İran’da Türk dizileri yayınlanmakta ve yurt dışından yayın yapan Türk kanalları İran halkı tarafından yoğun bir şekilde takip edilmektedir. İran’da yayın yapan tüm kanallar direkt olarak dini lidere bağlı olan İran Radyo ve Televizyon Kurumu’na bağlıdır ve bu kanalların dışında özel televizyon kanalı yoktur. İran’da basın organları ise daha

kontrol edilebilir bir iletim aracı olduğu için daha çok baskı altındadır. Birçok gazete yasalara aykırı yayın yaptığı gerekçesiyle geçici ya da sürekli kapatma cezası almaktadır. Buna çözüm olarak ise gazeteler ya da dergiler başka bir isimle tekrar yayınlanmaya devam etmektedir.

4.7.1. Televizyon Kanalları

İran’da, ulusal yayın yapan kanalların yanı sıra her eyaletin resmi olarak yayın yapmakta olduğu kanallar da bulunmaktadır. Bunların dışında ise yurt dışına yönelik yayınlar yapan bazı uydu kanalları da mevcuttur. Avrupa’da yaşayan İranlılara yönelik Farsça yayın yapan Cam-ı Cem 1, Amerika’da yaşayan İranlılara yönelik Farsça yayın yapan Cam-ı Cem 2, Fransızca, Azeri Türkçesi ve Boşnakça yayın yapan Seher 1, İngilizce, Kürtçe ve Urduca yayın yapan Seher 2 ve 24 saat İngilizce yayın yapan haber kanalı Press TV bunlardan bazılarıdır.¹⁹⁶

Günümüzde İran’ın tüm vilayetlerinde, vilayet radyosu bulunmaktadır. Fakat sadece Erdebil, Tebriz, Urmie ve Zencan radyolarında Türkçe yayına izin verilmektedir. Televizyon olarak ise Gülistan Vilayeti’nin merkezi Gurgan’da yayın yapan radyo ve televizyonlarda Türkmen Türkçesi ile yapılan yayınlara diğer vilayetlere göre daha çok izin verilmektedir. Radyo’da günde sekiz saat, televizyonda ise iki saat Türkmence yayın yapılmaktadır. 2001 yılında yapılan istatistiklere göre, İran’da yayın yapan radyo programlarında %90,66’lık dilimi Farsça; geriye kalan kısım ise diğer etnik grupların dilinde yapılan yayınları kapsamaktadır. 2001 yılında yapılan istatistiklere göre, televizyon yayınlarının %95,86’lık kısmında Farsça, diğer geri kalanda kısımda ise diğer dillerle yapılan yayınlar mevcuttur. İran’da devletin de bir politikası olarak Farsçadan başka dillere medyada çok fazla yer verilmemiştir.¹⁹⁷

4.7.2. Gazete ve Dergi

İran’da Türk basını tarih boyunca çeşitli engellerle karşılaşmış ve basın gelişmek için uygun ortamı bulamamıştır. 1811’de Tebriz’de, Azerbaycan valisi Şehzade Abbas Mirza tarafından İran’ın ilk matbaası kurulmuş ve bu matbaada ilk olarak Fuzuli’nin eserleri basılmıştır. İran’da Türk basını 1925 yılına kadar Türk hakan ve hanları

¹⁹⁶ Yegin, a.g.e., s. 75-76.

¹⁹⁷ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 134.

tarafından, 1925 yılından sonra da Fars yöneticileri tarafından çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Türk Kaçar Şahlarından Nasreddin Şah'ın, Tahran ve Tebriz'de yayımlanan gazetelerin yazarlarından 18'ini öldürmesi ve bu olaydan etkilenerek Tebriz'in hürriyetçi yazarlarının İstanbul'a kaçarak burada "Ehter" (Yıldız) adlı gazeteyi çıkarmaları, çıkarılan bu gazetenin 1895'e kadar yayımlanmaya devam etmesiyle olaylar başlamıştır. Şah tarafından Osmanlı Devleti'nden Ehter gazetesinin yönetici ve yazarlarının istenmesi ve bu yazarların öldürülmesi tarihteki Türk asıllı yöneticiler tarafından yapılan baskı ve zulümlerden birini oluşturmaktadır. Pehlevi yönetimi ise belli bir döneme kadar Türk matbaalarına izin vermemesine rağmen ülke dışında yaşayan bazı İran Türkleri, bu dönemde birkaç gazete yayımlamayı başarmıştır.¹⁹⁸ Pehlevi yönetiminin son zamanlarında, basında sansürün kalkmasıyla birlikte çok fazla olmamasına rağmen Azerbaycan Türkçesi ile hazırlanan gazete ve dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. "Yıldız" bu dönemde yayımlanmaya başlayan ilk Türkçe gazetedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş zamanında yayına başlayan "Yıldız" gazetesi büyük baskı sayısı yapmasına rağmen 10. sayıdan sonra kapatılmak zorunda kalmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yayın hayatına başlayan "Varlık" dergisinin kurucusu Dr. Cevad Heyet, başyazarı ise Dr. Hamid Nutki'dir. 1979'dan bu yana Farsça-Türkçe olarak yayımlanmaya devam eden bu dergi İran Türkleri ve İran Türkçesi için oldukça önemli bir eserdir. "Yoldaş", "İnkılap Yolunda", "Yeni Yol" dergileri ise İran'da yayın hayatına başlamış fakat birkaç sayı yayımlandıktan sonra kapatılmış dergilerdir.¹⁹⁹ Türkmen Sahra Türkmenlerinin, 'Sahra' adını verdikleri ilk gazetesi 1998'de basın hayatına başlamıştır. Bu gazete genellikle Horasan ve Gülistan velayetlerinde dağıtılmaktadır. Yazılarının %90'ı İran Türkleri ile ilgili olan "Sahra" gazetesi, 8 sayfadan oluşmaktadır ve Farsça-Türkmence olarak hazırlanmaktadır. 1998'de özellikle Türkmen kültür ve edebiyatına önem veren ve bununla ilgili yazıları yayımlayan "Yaprak" dergisi çıkmıştır. Türkmen Sahra bölgesinin bu iki dergisi de Reform döneminde, Hatemi'nin İran Cumhurbaşkanı olduğu yıllarda yayımlanmaya başlanmıştır. Farsça-Türkmence olarak iki dilde yayınlanmakta olan bir başka dergi

¹⁹⁸ Ali Kafkasyalı, "İran Türklerinin Güncel Kültürel Meseleleri", s. 3, http://www.alikafkasyali.com/fileupload/ks792947/file/iran_turklerinin_guncel_kulturel_meseleleri.pdf [Erişim 27.03.2019].

¹⁹⁹ Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, s. 128-129.

“Fıragi”, Yaprak dergisi gibi kültür ve edebiyat konularının yanı sıra tarih ile ilgili konulara önem veren bir dergi olarak 2000 yılında ilk defa basılmıştır. Türkmen Sahra’da, aktif olarak çalışan ve sürekli basım yapan üç yayınevi bulunmaktadır. Gabus, Telayi, Fıragi bu yayınevlerinin isimleridir. Gabus, daha çok Türkmen klasik yazar ve şairlerin eserlerini yayımlarken, Telayi yayın evinin bastığı eserler genelde dini konular üzerinedir.²⁰⁰

4.8. İRAN TÜRKLERİNİN SİYASİ DURUMU

İran’da yaşayan ve farklı toplumlardan oluşan azınlık halk, istek ve beklentilerini yasal yollardan hükümete duyurmak için milletvekili olarak meclise girmeyi çözüm olarak kabul etmiştir. İran Anayasası’nın 115. Maddesinde sadece Şii mezhebinden gelen kişiler cumhurbaşkanı olarak görev yapabilirken, Sünni olan kişiler ise bakan ya da vali gibi görevlerde bulunabilmektedir. Türkmen Sahra’nın seçim bölgeleri, her bir veya iki Türkmen şehrinin bir veya iki Fars şehri ile bir seçim bölgesine dahil edilerek oluşturulmaktadır. Bu yöntemle bu bölgeden çıkacak olan Türkmen milletvekili sayısını az tutmak hedeflenmiştir. Türkmen Sahra bölgesinde bir Türkmenin meclise girebilmesini büyük oranda sağlayan tek şehir Gumbet’tir. Kelale bölgesinde ise bazı seçimlerde Türkmen milletvekili seçimi kazanabilmektedir. Bocnurd ve Ak Kale’de ise şimdiye kadar herhangi bir Türkmen aday milletvekili seçilememiştir. İran’da mezhep, millet kimliğinin bile önüne geçerek seçim döneminde Şii Şii’ye, Sünni Sünni’ye oy vermektedir. Örneğin Gumbet şehrinde yaşayan çoğunluğu Şii olan Azeri Türkleri, seçim dönemlerinde genellikle Fars adaylara oy verirken, Sünni olan Kazaklar ise Sünni Türkmen adaylara oy vermektedir. Her şehrin kendi sınırları içinde yapılmasından dolayı Belediye seçimleri, Türkmenler açısından daha olumlu geçmektedir. Türkmen Sahra bölgesinde Türkmenler, İran yönetiminde haklarını, isteklerini duyurabilecek herhangi bir siyasi yasal örgüt veya partiye sahip değildir. Günümüzde çoğu Türkmen gençleri genelde İran’daki reformcu partiler ile iş birliği yaparak yönetimde seslerini duyurmaya çalışmaktadır.²⁰¹

²⁰⁰ Deveci, a.g.e., s. 56.

²⁰¹ a.g.e., s. 58-59.

4.9. İRAN'DAKİ TÜRKLERİN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ

1920'de İran'da yaşayan Türkmenler bağımsızlık mücadelesi ortaya koymaya çalıştı ve 1924 tarihinde İran'dan koparak bağımsız 'Türkmen Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Osman Ahund, bağımsızlığını ilan eden Türkmen Cumhuriyeti'nin başına getirilerek, bir çeşit parlamento niteliğinde görev yapması için 'Aksakal Meclisi' oluşturuldu. Bağımsızlık için mücadele veren Türkmenler, o dönemde Esterabad Eyaleti içinde olan Türkmen Sahra bölgesinin bağımsızlığını elde etmek istiyordu. Bu bölge, batıdan doğuya Hazar Denizinden Bocnurd'a ve güneyden kuzeye Esterabad'tan Türkmenistan'a kadar olan kısımdı. İran'a karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelelerinde, Türkiye'den özellikle askeri alanda yardım istemiş olan Türkmen yönetimi, Türkiye'den Türk subaylarını ülkeye davet etti. Türkmenler, bağımsızlıklarını korumak ve güçlerini artırmak için çabalarken, Tahran'da Rıza Han, İngiltere'nin desteğiyle İran tahtına geçmek için hazırlıklar yapmaktaydı. 1925 yılının Haziran ayında Türkmenler ve hükümet arasındaki mücadelede, Türkmenler asker ve teçhizat olarak üstün olan hükümet karşısında yenik düşerek Sahra'nın içlerine doğru çekildi. Türkmenler mücadeleye devam etmesine rağmen, günden güne Türkmen direnişi güç kaybederek hükümet karşında bağımsızlığını kaybetti. Böylece Rıza Han'ın iktidara geldiği ve Pehlevi Hanedanlığının hüküm sürdüğü bu dönemde İran'da yaşayan Türkmenler ve Türk toplulukları için yeni bir dönem başlamış oldu.²⁰²

Güney Azerbaycan bölgesinde ise, geçmişten günümüze gerçekleştirilen üç önemli ayaklanma ise şunlardır: İlk olarak Azerbaycan Türkü ve aktivist Şeyh Muhammed Khiyabani'nin başlatmış olduğu ayaklanmadır. Bu ayaklanmayı destekleyen aktivistler, adem-i merkeziyetçiliği desteklemekteydi. İran Hükümeti, bu hareketin Kuzey Azerbaycan gibi bağımsızlığa doğru gideceğini düşünerek bu ayaklanmaya sert bir şekilde müdahale etti ve ayaklanmayı destekleyen birçok kişi çıkan çatışmalarda hayatını kaybetti. İkinci ayaklanma ise Pishevari'nin İran Hükümetinden Sovyet tarzı komünizm uygulaması ve bağımsızlık ve self determinasyon hakkını talep etmesiydi. Bu ayaklanma Güney Azerbaycan Türkleri tarafından çok fazla desteklenmedi. Bunun en önemli nedeni, Rusya'ya karşı duyulan güvensizlikti. Öte yandan Rusya tarafından yönetilen bir devletten ziyade İran içerisinde özerkliği tercih ediyorlardı. Üçüncü

²⁰² Şahin, a.g.e., s. 205-206.

ayaklanma ise İran İslam Devriminde meydana geldi. Azerbaycan Türkleri, bu ayaklanma sonucu Tebriz ve Tahran’da önemli bir ekonomik pozisyon elde etmelerine rağmen Güney’deki bazı Azerbaycan Türkleri kurulan bu yeni düzeni kabul etmek istemedi ve Ayetullah Hamaney’in aslında onları desteklemediklerini bu olay sırasında anlamış oldu. Diğer önemli olaylardan bazıları ise protestolardır. Basında çıkan Türklerle ilgili bir karikatürün yarattığı rahatsızlık sonucu 2006 Mayıs ayında yoğun olarak Güney Azerbaycan bölgesinde bu karikatürün ortaya çıkardığı rahatsızlığı ifade etmek için gösteriler düzenlendi. Bu tepkilere sessiz kalan Tahran yönetiminin durumu görmezden gelmesiyle olaylar ayaklanmalara yol açtı. Devletin bu durum karşısında geç gelen tutumu, ayaklanmaları durdurmaya yetmedi. Ayaklanan halk, Azerbaycan Türkçesi’nin resmi dil olması, eğitim ve medyada kullanımının serbest bırakılması, kültürel aktiviteler, ticari birlik, STK ve siyasi partilerin kurulmasında serbestlik getirilmesi gibi İran Hükümetinden talepte bulundu. İran Hükümeti bu protestolara sert bir şekilde müdahale ederek birçok kişinin tutuklanmasına, yaralanmasına ve hayatını kaybetmesine sebep oldu. Buna benzer diğer bir olay ise son olarak 2015 Kasım ayında İran devlet televizyonunda ‘Fitile’ adlı komedi programında Azerbaycan Türklerine hakaret edilmesi ve Azerbaycan Türklerinin yoğunlukta yaşadığı bazı bölgelerde bu olayı kınayan protestolar düzenlenmesidir. Güney Azerbaycan Türkleri için önemli olan ve Çehreganlı’nın liderlik ettiği “*GAMOH*” amaçlarının Azerbaycan Türklerinin haklarına saygı gösterilen federatif bir İran olduğunu ve bunun için mücadele ettiklerini bildirmiştir. 1990’lı yılların başında Azerbaycan Türkü olan siyasiler tarafından organize edilen ve lideri Piruz Dilençi olan Güney Azerbaycan Milli Kurtuluş Hareketi’nin ana amacı olarak, Güney Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasını göstermiştir. Bu iki hareket de Güney Azerbaycan Türklerinin haklarını kazanması ve korunması için çalışması yönünden ayrıca önemlidir.²⁰³

²⁰³ Aydın ve Taşken, a.g.e., s. 21-22.

BÖLÜM IV

5. LÜBNAN TÜRKMENLERİ

Birçok dinin ve medeniyetin kesişim noktası olan Lübnan, geçmişten günümüze kadar bu çeşitliliği koruyarak birçok kültüre ev sahipliği yapmaktadır. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı topraklarına kattığı, Osmanlıdaki adıyla "Cebel-i Lübnan," 1920'de Fransız manda yöntemi ile yöneltilmeye başlandı.²⁰⁴ 1943'te ise bağımsızlığına kavuşan Lübnan, günümüzde tarihi, etnik ve dini yapısından ötürü kırılgan ve karmaşık bir siyasi yapıya ve dünya siyasetine sahiptir. İran'dan ve ülkesindeki Şiilerden destek alan Hizbullah, Filistin-İsrail meselesi ve Suriye gibi konular Lübnan'ın dış politikasına etki etmektedir. Diğer taraftan heterojen bir yapıya sahip olan ve bu dengeyi korumaya çalışan Lübnan'da, mezhepsel yapı ve bunun getirdiği sorunlar ise iç siyasete yön vermektedir. Lübnan'da yaşayan Türkler toplumda kendilerini etnik köken bakımından tanımlamak yerine, dini yönden Sünni Müslüman gruba ait olarak görmektedir. Bu bölümde Lübnan Türkleri hakkında sınırlı sayıda bulunan bilimsel araştırmalar ışığında Lübnan Türklerinin tarihi, siyasi, demografik ve sosyal yapısı incelenmektedir.²⁰⁵

Günümüzdeki nüfusu yaklaşık 6,2 milyon olan Lübnan, farklı etnik grupları içinde barındıran ülkelerden birisidir. Araplar nüfusun yüzde 95'ini, Ermeniler yüzde 4'ünü ve diğer gruplar da nüfusun yüzde 1'ni oluşturmaktadır. Arapça, ülkenin resmi dili olarak kabul edilirken; ülkede ayrıca Fransızca, İngilizce, Ermenice de konuşulmaktadır. Geniş etnik kültürü içinde barındıran Lübnan'da birçok farklı dine inanan kişiler birlikte yaşamaya devam etmektedir. Müslümanlar nüfusun yüzde 54'ünü (%27 Sünni, %27 Şii), Hristiyanlar yüzde 40,5'ini (%21 Maruni Katolik, %8 Ortodoks, %5 Katolik, %6.5 diğer Hristiyanlar), Dürziler de nüfusun yüzde 5.6'sını oluşturmaktadır.²⁰⁶

²⁰⁴ William Harris, *Lebanon: A History 600-2011*, (New York: Oxford Press, 2012), s. 29-146.

²⁰⁵ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası*, Rapor No: 199, (Haziran 2015), s. 9-10.

²⁰⁶ CIA, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>, [Erişim 01.03.2019].

5.1. LÜBNAN TÜRKLERİNİN TARİHİ

Lübnan Türklerinin tarihi konusunda elde edilen bilgilere öncelikle Lübnan’da yaşayan Lübnan Türklerinin anlattıklarından ve Lübnan’da “*United Nations Interim Force In Lebanon*” (UNIFIL)’da yer alan Türk yetkililerin görüşlerinden yararlanılarak ulaşılmıştır. Elde edilen bu bilgiler çerçevesinde Lübnan Türklerinin tarihi daha kapsamlı araştırılmış ve bu konuda ORSAM araştırmalarında üç farklı olaydan bahsetmiştir:

Lübnan Türklerinin Lübnan’da varlığı konusunda ilk olarak kabul edilen görüşe, Lübnan’da yaşamış olan Türkmen köylerinin ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilerek ulaşılmıştır. Bu bilgilere göre; Lübnan’daki Türkler, Yavuz Sultan Selim tarafından 1516 yılında Mısır seferi sırasında ordu ile getirilmiş, fethedilen bu topraklara Halep’ten itibaren belirli aralıklarla yerleştirilmiş ve günümüze kadar da varlıklarını bu topraklarda korumayı başarmıştır. İkinci kabul edilen görüş ise; Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi öncesinde Osmanlı askerlerinin lojistik, dinlenme ve güvenlik ihtiyacını sağlamak amacıyla bu bölgeye bazı Türkmenleri yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti, bu bölgede Türk varlığı oluşturarak, sefer dönüşü ve sonraki seferler sırasında Türkmen köylerinin birer lojistik durağı olarak kullanılmasını, istihbarat elde etmeyi ve olası saldırılara karşı güvenli bölge oluşturmayı amaçlamıştır.²⁰⁷ Charles Winslow, Lübnan üzerine yaptığı çalışmada ve ulaştığı bilgiler çerçevesinde, Lübnan Türklerinin Lübnan’da varlığı konusunda şunları belirtmiştir:

“Lübnan Dağı’na hâkim olan Memlûklar 12. Yüzyılda Kisrivan’dan Trablusşam’a kadar olan alanı kendi içinde bölgelere ayırdıktan sonra bazı stratejik bölgelere Türkmen ailelerini yerleştirmiştir. Ancak, 1382 yılında Çerkez kökenli Berkuk Beyin son Türk hanedanını devirmesiyle birlikte Mısır’da kurulan Çerkez yönetimi ile Lübnan’daki Türkmen aileler arasındaki ilişki kesilmiştir. 1440’lı yıllarda Türkmen Beyleri Kisrivan’ı yönetmiştir.”²⁰⁸

Charles Winslow, çalışmasında ayrıca Memlûklerin, 1306 yılında Beyrut’un kuzeyinde kalan bölgenin kontrolünü sağlamaya yardımcı olmak için Türkmen Assaf

²⁰⁷ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan’da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası*, Rapor No: 199, (Haziran 2015), s. 9-10.

²⁰⁸ Charles Winslow, *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*, (London and New York: Routledge, 1996), s. 15.

ailesini bölgeye yerleştirdiğini, bu Türkmen ailesinin ve diğer Türkmen ailelerin etnik olarak Türk ve Sünni mezhebinden olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹

“*A House of Many Mansions*” isimli kitabın yazarı Lübnanlı tarihçi Kemal Salibi, kitabında 1306 yılından 16. yüzyıla kadar Kisrivan bölgesini Türkmenlerin yönettiğini ifade etmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak yukarıda bahsedilen son görüş, Lübnan’daki Türk varlığını, diğer görüşlerden daha kapsamlı ve daha bilimsel olarak ortaya koymasından dolayı; Osmanlı Devletinin Yavuz Sultan Selim’den daha da önce bu topraklara var olduğu kabul edilmektedir.²¹⁰ Başka bir kaynakta ise Lübnan’daki Türk varlığı şu şekilde ifade edilmiştir: 9.yüzyılın son çeyreğinde tarihinde ilk kez bir Türk devleti olan Tolunoğulları’nın hâkimiyetine geçen Lübnan, sırasıyla İhşidiler’in daha sonra Fatımilerin hâkimiyetine geçti. Selçuklu hâkimiyeti kısa sürmesine rağmen bu dönemde yaklaşık 15 bin Türk bu bölgeye yerleştirildi. Selâhaddin Eyyubi’nin 1189’da Kudüs’ü fethetmesinden sonra Lübnan’ın sahil kesimi hariç bölgenin büyük bir kısmı, Türk hanedanı Eyyubilerin eline geçti. Memlûk döneminde Lübnan’da var olan Haçlı hâkimiyetine son verilerek 14. yüzyılın başlarında bu bölgeye bazı Türk aşiretleri yerleştirildi. Böylece Lübnan’daki Türkmen varlığı arttırılmış oldu. Daha sonra bölge, Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.²¹¹

Türkiye tarafından Lübnan’da yaşayan Türkmenlerin varlığına yıllar sonra ulaşılması ise bir olay üzerine olmuştur. 1989 yılında, Kavaşra köyünden Halit Esad, Lübnan ordusunda askerlik görevini yaparken subayı tarafından Türkçe konuştuğunun fark edilmesi üzerine Halit Esad Türk Büyükelçiliğine götürülmüştür. Bunun üzerine ilk ilişkilerin temeli atılmıştır Daha sonra Lübnan’daki Türk Büyükelçiliği ve Türkiye,

²⁰⁹ Charles Winslow, *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*, (London and New York: Routledge, 1996), s. 15.

²¹⁰ Kamal Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, I. B. Tauris, (Londra: 2005), s. 103.

²¹¹ Murat Karadeniz, “Lübnan’da Unutulan Türkler”, <http://www.islamveihsan.com/lubnanda-unutulan-turkler.html> [Erişim 16.04.2019].

Lübnan'da yaşayan Türkmenlerin varlığı konusunda buradaki alan çalışmalarını genişletmiştir.²¹²

Harita 3. Lübnan Haritası

Kaynak: <https://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/lebanon.pdf> [Erişim 03.03.2019].

5.2. LÜBNAN TÜRKLERİ: COĞRAFYA, NÜFUS, KÜLTÜR, KİMLİK, EKONOMİ

Günümüzde Lübnan'da varlığını devam ettiren Türkleri 8 ayrı başlık altında sınıflandırabiliriz: Akkar Türkmenleri, Baalbek Türkmenleri, Dınniye Türkmenleri, Girit Türkleri, Lübnan'da Yaşayan Türk Vatandaşları (Mardinliler), Suriyeli Türkler, Çerkezler, Anadolu kökenli aileler ve Osmanlı mirası.

²¹² “Lübnan’ın ‘unutulan’ Türkleri”, <https://www.timeturk.com/tr/2013/04/22/lubnan-in-unutulan-turkleri.html> [Erişim 16.04.2019].

5.2.1. Akkar Türkmenleri

Lübnan'ın kuzey vilayeti sınırları içinde yer alan Akkar bölgesinde bilinen iki tane Türkmen köyü vardır. Bu köylerin ismi Kavaşra ve Aydamun köyleridir.

Kavaşra Köyünde yaşayan orta yaş ve üzerindeki kesim Türkçeyi çok bilmemesine rağmen iyi bir şekilde konuşabilmektedir. Türkmen kimliğinin az da olsa korunmasının nedeni ise halkın tamamın Türkmen olmasıdır. Bu köyde yaşayan halkın büyük çoğunluğun mezhebi Sünni'dir. Köyde yaşayan halk, geçimini büyük oranda tarımla sağlamaktadır. Buğday, arpa, üzüm, zeytin üretimi yapmaktadırlar. Köyün genç kesimi ise genellikle Beyrut gibi daha büyük vilayetlere yerleşmişlerdir fakat köy ile irtibatını kesmeyen bu genç kesim, geride kalan ve tarım ile uğraşmalarının dışında farklı alanlarla uğraşarak geçimini sağlamaktadır. Köydeki eğitim seviyesi düşük olmasına rağmen eğitim hizmetleri konusunda iyi olanaklara sahiptir. Burada yaşayan halk, kendilerini Sünni Lübnanlı olarak ifade etmektedir.

Türkiye tarafından Lübnanlı Türklere tanınan burstan faydalanan Kavaşra köyünden bazı genç kesim olduğu için, köyde Türkiye'yi yakından tanıyan ve iyi derecede Türkçe konuşabilen küçük de olsa bir kesim bulunmaktadır. Genel olarak düşünüldüğünde ise Türkiye ile ilişkileri sadece kısmidir. Türkiye, bu köyle yakından ilgilenmiş, buraya bir köy okulu açılmış ve eğitim olanaklarını desteklemiştir. Bunun yanında köyün su ihtiyacını karşılamak için su şebekesi projesi yürütülmüştür. Köyün gençlerine ayrıca Türkiye'de üniversite eğitimi alabilmesi için her yıl belirli bir burs olanağı da sağlanmaktadır. Beyrut Büyükşehirliği'nin girişimi ve desteğiyle Türkiye tarafından da desteklenen Türkçe öğrenimini arttırmak için köyde yaşayan halka, Türkçe konuşan öğretmenlerle Türkçelerini geliştirme fırsatı da sağlanmaktadır.

Aydamun Köyü, Kavaşra köyüne göre daha heterojen ve karışık bir yapı göstermektedir. Köydeki halkın %75'i Türkmen iken geriye kalan halk Hristiyan Arap'tır. Türkmenlerin çoğunluğu Sünni mezhebine mensup iken Hristiyan halkın %80'i Rum Ortodoks, %20'si de Maruni'dir. Aydamun Türkmenlerinin Araplarla iç içe yaşamasından dolayı halk arasında Türkçe bilen kişi çok azdır. Köydeki eğitim seviyesi oldukça ileri seviyededir. Eğitimin Arapça olması ve halkın Araplarla birlikte iç içe yaşamasından dolayı Türkçe bilen ve milli benlilerini koruyabilen kesim oldukça azdır. Tarım ile geçimini sağlamakta olan halk, köyde bulunan devlete ait ilkokul,

ortaokul, lise ve özel okullarda eğitimlerine devam etmektedir. Köy halkının, Türkiye hakkındaki bilgileri oldukça kısıtlıdır. Türkiye'nin sağlamış olduğu burs ile Türk üniversitelerinde okumuş gençler köyde mevcuttur ve daha çok bu gençler Türkçeyi iyi bir derecede konuşabilmektedir. Büyükelçiliğin sağlamış olduğu imkânlarla Türkiye'den gelen Türkçe öğretmeni Aydamunlu Türkmenlere Türkçe öğrenimi konusunda destek olmaktadır.²¹³

Tablo. 13. 2015 yılına ait Akkar Türkmenlerine ait nüfus dağılımı

Akkar Köyleri	Türkmen	Toplam Nüfus	Nüfusun Dağılımı	Türkmen Nüfusu
Kavaşra		3000	%100 Türkmen	3000
Aydamun		5000	%75 Türkmen %25 Hristiyan Arap Hristiyanların %80'i Rum Ortodoks, %20'si Marunî	3500
Toplam				6500

Kaynak: Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası*, Rapor No:199, (Haziran 2015).

5.2.2. Baalbek Türkmenleri

Baalbek Türkmenleri hakkındaki bilgilere Akkar Türkmenlerinin bilgilendirmesi ve yönlendirmesi ile ulaşılmıştır. Baalbek Türkmenleri, Akkar Türkmenlerinden farklı olarak aşiret şeklinde varlıklarına devam etmektedir. Coğrafi olarak, Şii ve Hristiyanların yoğun bir şekilde yaşadıkları bir alanda yaşamalarına rağmen Türkmen köyleri, daha homojen bir yapı içindedir. Köyler, çevre kısımdan da Türkmen aşireti olarak bilinmektedir ve bu köyler arasında akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Şeymiye Köyündeki Türkmenler, tüm Lübnan Türkmenleri arasında diğerlerine göre Türkçeyi en iyi şekilde ve yaygın olarak kullanan Türkmenlerdir. Köy halkının büyük bir kısmının mezhebi Sünnî'dir. Köy, görüntü olarak diğer köylerden farklı olarak Anadolu köyüne benzemektedir. Köydeki Türkmenlerin çoğu Türkçeyi, Lübnan'da yaşayan diğer Türkmenlere göre daha rahat bir şekilde anlayabilmekte ve

²¹³ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 11-13.

konusabilmektedir. Coğrafi olarak Şii çoğunluğunun olduğı bir bölgede olmalarına rağmen, dışarıya karşı kapalı bir toplum olmaları, aşiretsel bir yapıya sahip olmaları ve eğitim seviyesinin çok yüksek olmayışından dolayı kimliklerini korumayı sağlayabilmişlerdir. Köydeki Türkmenlerin eğitim seviyesi çok iyi değildir. Köy halkı geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır ve köyün ekonomik durumu çok iyi değildir.

Duris köyü, Baalbek'teki diğer yerleşim yerlerine göre daha gelişmiş, kasaba niteliğı taşıyan bir yerleşim yeridir. Köyün nüfusunu Hristiyanlar ve Müslümanlar eşit olacak şekilde oluşturmaktadır. Müslümanların içinde ise Şii nüfus, yoğunluğu oluşturmaktadır. Sünni nüfusun neredeyse tamamını Türkmenler oluşturmaktadır. Burada yaşayan Türkmenlerin ekonomik durumu ve eğitim seviyesi diğer Baalbek Türkmenlerine göre daha iyi durumda olmasına rağmen, Arap nüfusla iç içe yaşamaları, eğitim seviyelerinin iyi olması gibi nedenlerden dolayı Türkmen bilinci oldukça zayıftır. Sünni Lübnanlı kimlikleri, Türkmen kimliklerinin önüne geçmiştir. Nananiye köyünün neredeyse toplam nüfusu Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır. Köy halkında var olan Türkmen bilinci gençlere aktarılmadığı için günümüzde yavaş yavaş yok olmaktadır. Köydeki halktan yaşı ilerlemiş olan kesim sadece Türkçeyi iyi bir şekilde konuşabiliyorken yaşı daha genç olan nüfus ise Türkçe'yi çok az bilmekte ya da hiç bilmemektedir. Köy halkı geçimini genel olarak tarımla sağlamaktadır. Diğer Türkmen köylerinde de olduğu gibi burada da paralı askerlik ya da polislik yapan Türkmen gençleri çoğunluktadır. Köyde yaşayan halkın eğitim seviyesi orta düzeydedir. Köyde alt yapı sorunları vardır. Lübnan'da yaşayan Türkmenler gibi köydeki halkın çoğunluğu Türk kanallarını ve sevilen Türk dizilerini takip etmektedirler.

Nananiye köyüne çok yakın olan Addus köyü küçük bir köy olmakla beraber, Nananiye Köyü ile de benzer özellikler taşıyan bir köydür. Köy halkının çoğunluğu Sünni Türkmenler olmak üzere, nüfusu az da olsa Şii Araplar da bulunmaktadır. Hadidiye Köyü, Addus'a yakın olan çok küçük bir yerleşim alanıdır. Köyün çoğunluğu, Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır. Al Kaa köyü coğrafi olarak Suriye-Lübnan sınırına yakın bir alandır. Köy halkında, Suriye vatandaşı olan kişilerde

bulunmaktadır. Köyün nüfusunun çoğunluğunu Sünni Türkmenler oluşturmaktadır. Köy halkı çoğunlukla geçimini tarımdan sağlamaktadır.²¹⁴

Tablo 14. 2015 yılına ait Baalbek Türkmen yerleşimleri nüfus dağılımı

Baalbek Türkmen Köyleri	Toplam Nüfus	Nüfusun Dağılımı	Türkmen Nüfusu
Şeymiye	1000	%100 Türkmen	1000
Duris	8000	%50 Müslüman, %85'i Şii-%15'i Sünni Türkmen %50 Hristiyan Marunî ve Rum Katolik	600
Nananiye	800	%100 Türkmen	800
Addus	800	%85 Türkmen %15 Şii Arap	700
Hadidiye	500	%100 Türkmen	500
Al Kaa	500	%100 Türkmen	200 (300'e yakın Türkmen, Suriye sınırında)
Toplam			3800

Kaynak: Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası*, Rapor No:199, (Haziran 2015).

5.2.3. Dınniye Türkmenleri

Dınniye bölgesi, Lübnan'ın Kuzey Vilayeti'ne bağlı Miniye-Dınniye ilçesi sınırları içinde yer alan 15 yerleşim merkezi bulunan ve bunlardan 2 tanesi Türkmen bir tanesi

²¹⁴ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 13-15.

de Türkmenlerin yaşadığı bir merkezdir. Bölgenin toplam nüfusu 25 bin civarındadır. %95'ini Sünni Müslümanların, %5'ini Hristiyanların oluşturduğu bu bölgede Türkmenler ile ilişkiler, Baalbek Türkmenlerinden sonra 2011 yılında kurulmaya başlanmıştır. Dınniye Türkmenleri, Türkmen kimliğini koruyamamıştır ve Türkçeyi yaşlılar dâhil bilen veya konuşabilen bir kesim yoktur fakat yakın çevre tarafından 'Türkmen, Türk' olarak bilinmektedirler. Dınniye Türkmenleri, Dınniye nüfusunun geneli Sünni Müslüman olduğu için çevre ile sorun yaşamamaktadır ve Araplar ile ortak kültür paylaşmaya devam etmektedir. Havvara, Dınniye bölgesindeki en büyük Türkmen köyüdür. Halil, Türkmani, Zaile aileleri en büyük Türkmen aileleridir. Köyün tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. Gerçek nüfusu 600 olan köyde, nüfus mevsimlere göre değişmektedir. Ceyrun, Dibbeyl'e bağlı bir köydür. Köyün nüfusu yaklaşık 2,500'dür ve bunun yaklaşık 250'si Türkmen'dir. Türkmenlerin çoğu Halil ailesine mensuptur. Diğer yandan bu bölgede yaklaşık 100 Türkmen'in yaşadığı 1.000 nüfuslu Gurhayye Köyü de yer almaktadır. Bu köy Türkmen köyü olmamakla birlikte çevre köylerle oluşan ilişkilerle buraya yerleşim olmuştur.²¹⁵

Tablo 15. 2015 yılına ait Dınniye Türkmen yerleşimleri nüfus dağılımı

Dınniye Türkmenleri	Dınniye Türkmenlerinin Sayısı
Havvara Köyü	650
Ceyrun Köyü	250
Gurhayye Köyü	100
Toplam Nüfus	1000

Kaynak: Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü, Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası, Rapor No:199, Haziran 2015

²¹⁵ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 15-17.

5.2.4. Beyrut'ta Türk Vatandaşları (Mardinliler)

Çoğunluğu Mardinli olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen grup, çoğu çalışmada Lübnan Kürtleri olarak kabul edilmiştir. Türkiye'den Lübnan'a farklı tarihlerde farklı nedenlerden dolayı göç etmiş olan bu heterojen grup, etnik olarak Kürt kimliği altında ele alınmıştır. Bu heterojen grup yakından incelendiğinde bu grubun farklı etnik ve dinî aidiyete sahip oldukları ve kendilerini de bu farklılıkları ele alarak tanımladıkları görülmüştür. Mardin'den Lübnan'a göç etmiş olan bu heterojen grup etnik köken bakımından Aramiler/Asuriler, Kürtler ve Araplar olmak üzere üç ana gruptan oluşurken, dinî bakımdan ise Süryani (Hristiyan Ortodoks) ve Müslüman (Sünni) olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Bu grup içindeki Arap asıllı Mardinliler, kendi kimliklerini Arap asıllı Türklük olarak ifade etmektedirler. Türkiye'den Lübnan'a farklı zamanlarda gerçekleşen bu göçlerin nedenlerini ise şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Savaş ve zorunlu hizmet, isyanlar ve istikrarsızlık, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve dönemin kimlik politikaları ve son olarak da ekonomik problemlerdir.²¹⁶ Bu grubun dışında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve çevresi bölgelerden 1940'larda ekonomik nedenlerden dolayı birçok Türk vatandaşının Lübnan'a özellikle Beyrut'a göç ettiği düşünülmektedir. Beyrut'ta yaşayan bazı Türk vatandaşları dernek kurarak milli benliklerini ve kültürlerini korumaya çalışmıştır. Derneklerden elde edilen bilgilere göre yaklaşık 20.000 Türk vatandaşı Beyrut'ta yaşamaktadır. Beyrut'a göç eden bu ailelerin orta ve üst kuşakları iyi bir şekilde Türkçe konuşup, milli benliklerinin bilincinde olan kişilerden oluşmaktadır. Yeni nesil Türkler ise kaybolan milli benliklerini Türkiye'deki akraba ilişkileri sayesinde korumaya çalışmaktadır. Beyrut'ta yaşayan Türklerin çoğu, 1994 yılından sonra Lübnan vatandaşlığına geçebilmiştir. Beyrut'ta yaşayan Türklerin çoğunun ise hem Türk hem de Lübnan vatandaşlığı vardır.²¹⁷

5.2.5. Giritli Türkler

Giritli Türklerin büyük bir kısmı Lübnan'ın Trablus şehrinde yaşamaktadır. Giritli Türkler, Girit adasının Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmasından sonra buraya

²¹⁶ Orsam, *Lübnan'daki Mardinliler: Mardin Halkının Göçü*, Rapor No: 208, (Mayıs 2017), s. 8-12.

²¹⁷ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 18-19.

göç etmiştir. Adanın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra adada yaşayan Türk halkına karşı çeşitli saldırılar başlamıştır. Ali Bekraki liderliğinde bu bölgede yaşayan Türkler 1898 yılında Rumlara karşı bir ayaklanma başlatmış olmasına rağmen Osmanlı devleti bu ayaklanmayı durdurmak için burada yaşayan Müslüman Türk nüfusun bir kısmını Mersin ve İzmir'e gönderirken bir kısmını da Şam ve Trablus'a göndermiştir. Suriye'de Hamidiye köyüne yerleştirilen Türkler, daha sonra Lübnan-Suriye bölgesinin Osmanlı'nın hâkimiyetinden çıkmasıyla Lübnan'a yerleşmiştir. Günümüzde bu bölgede yaşayan Türkler, bu dönemlerde buraya yerleştirilen ve yerleşen Türklerdir. Günümüzde tam sayısı bilinmemekle beraber tahminen 10 bin civarında Türk'ün burada yaşadığı düşünülmektedir. Bu bölgede yaşayan çoğu kişi kendini Türk olarak tanımlamamaktadır. Kendilerini muhacir olarak tanımlayan Giritli Türk halkı, Giritli olduklarının bilincindedir. Buraya yerleşen Giritli Türkler yerleştikleri ilk dönemlerde burada yaşayan diğer halka karşı mesafeli olmuş ve kimliklerini, kültürlerini korumaya çalışmıştır. Günümüzde ise yeni nesil, daha çok kendi benliklerini unutarak ilk neslin korumaya çalıştığı bilinci kaybetmiştir. Burada yaşayan Trablus halkı da Giritli Türkleri, Türk yerine muhacir olarak kabul etmektedir. Burada yaşayan Giritli Türkler, soyadlarında biten 'aki' eki sayesinde kolaylıkla tanınmaktadır. Rumca olan "aki" eki "oğlu" anlamına gelmektedir ve isim kökünden çıkartıldıktan sonra geriye Türkçe olan kök kalmaktadır.²¹⁸

5.2.6. Suriyeli Türkmenler

Maddi nedenlerden dolayı Suriye'den Beyrut'ta göç eden Suriyeli Türkmenler sayıları az da olsa bu bölgede varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Akkar Vilayetinde yaklaşık 6.000; Baelbek'te ise yaklaşık 1.500 Suriye Türkmeninin olduğu düşünülmektedir. Türkçeyi oldukça iyi konuşan Suriyeli Türkmenlerin maddi durumları oldukça kötüdür ve çoğu zor şartlarda yaşamlarını devam ettirmektedir.²¹⁹ Suriye'deki iç karışıklıkların başladığı 2011'den günümüze kadar Suriyelilerin birçoğu bu karışıklıklardan kurtulmak umuduyla çevre ülkelere göç ederek mülteci olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Lübnan, coğrafi ve sosyal- tarihsel

²¹⁸ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 17-20.

²¹⁹ a.g.e., s. 19-21.

ilişkileri nedeniyle Suriye krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuş ve birçok Suriyeli mülteci Lübnan'a sığınmıştır.²²⁰ Bu mülteciler arasında Suriye'de yaşayan Türkmenlerin sayısının da oldukça fazla olduğu düşünülmektedir.²²¹ Birçok uluslararası kuruluş tarafından yapılan araştırmalar sonucu, resmi olmayan rakamlara göre, yaklaşık 6 milyon nüfusa sahip Lübnan'da yaklaşık 1,5 milyon civarında mültecinin bulunduğu düşünülmektedir. Suriyeli mültecilerin yanı sıra ülkede Filistinli ve Iraklı mülteci de bulunmaktadır.²²² Mülteci sorunu, Lübnan siyasetindeki mezhepsel dengeyi de büyük oranda etkilemektedir. Suriyeli mültecilerin büyük bir oranının Sünni olması ve bu nüfusun önemli bir bölümünün yasal bir izinle veya izinsiz bir şekilde Lübnan'da kalıcı olarak varlıklarını sürdürmeleri Sünni topluluğu en büyük grup haline getirmekte ve bu durum diğer topluluklar tarafından büyük bir endişe olarak görülmektedir.²²³

5.2.7. Çerkezler

93 Harbi sırasında Osmanlı Devleti tarafından Balkanlardan getirilerek bu bölgeye yerleştirilen Çerkezler daha sonra bu bölgede yaşamaya devam etmişlerdir. Belirli bir bölgeye yerleşmemiş olan Çerkezler, dağınık olarak yaşamaktadırlar ve sayıları konusunda net bir bilgi de yoktur.²²⁴

5.2.8. Anadolu Kökenli Aileler ve Osmanlı Mirası

Lübnan'daki Türk varlığının nedenlerinden birisi de tarihseldir. Osmanlı döneminde ve onun mirasçısı Türkiye'den farklı zamanlarda iş veya farklı amaçlarla Anadolu'dan gelen geniş ailelerin çoğu Trablus ve Akkar'a yerleşmiştir. Bu ailelerin çoğu Trablus ve Akkar'da hala şehrin önde gelen büyük aileleri olarak varlıklarını devam ettirmektedir ve bu kesim Türkiye'ye karşı yakınlık hissetmekte ve kendilerini günümüzün Osmanlı mirasçısı olarak tanımlamaktadır. Bu aileler şu soyadları

²²⁰ Katerina Michail, "Lebanon and the Civil War Ghost, Centre for Mediterranean", *Middle East And Islamic Studies*, (2013), s. 2.

²²¹ Orsam, *Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar*, Rapor No: 62, (Mayıs 2017), s. 1-2.

²²² a.g.e., s. 3-4.

²²³ a.g.e., s. 10-12.

²²⁴ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 22.

kullanılmaktadırlar: Türkmani, Türkmaniyye, Maraşlı, İstanbullu, Afyonlu, Tahsildar, Sabuncu, Matracı, Çorbacı, Tütüncü, Sabuncu, Defterdar, Sancaktar, Cebahancı, Sancaktar, Bezirbeş. Soyadının kökü Anadolu şehri veya bir meslek grubu olan ve sonu -i, -cı, -ci ile biten ve bu ailelerle yakın akraba olan birçok aile hala Lübnan'da yaşamaya devam etmektedir. Osmanlı'nın yerel yönetim için yetki ve sorumluluk verdiği eşraf ailelerden bazıları ise şu şekildedir: Rufai, Kadiri, Kılaniler, Zubi, Recep, Mirabi, Hatib, Zekeriya, Sayfa, Simin, Tenbuse Salih, Mahmut, Şehhe.²²⁵

5.3. LÜBNAN TÜRKLERİNİN KİMLİK SORUNU

Lübnan'da yaşayan Türklerin kimliklerini belirleyen öge Lübnan genelinde olduğu gibi mezhepçiliktir. Mezhepsel kimlik, ülke genelinde etnik kimliğin önüne geçmiştir ve Lübnan'daki çoğu Türk, milli kimliklerinin bilincinde olmasına rağmen bunu korumak ve devam ettirmek yerine günümüzde daha çok asimile olmuştur. Bunların çoğu genellikle kendilerini yalnızca Sünni olarak tanımlamaktadır.

Lübnan'da, Aydamun, Duris gibi Hristiyanlarla ve Şii Araplarla iç içe yaşayan köyler olduğu gibi, çoğunluğu Sünni Türkmenlerden oluşan köyler de bulunmaktadır. Bu köyler çevre genelinde Türkmen köyü olarak değil, Sünni köyü olarak bilinmektedir. Lübnan'da yaşayan Türklerin eğitim seviyeleri Türk kimliğinin bilinci ve Türkçenin korunması ile yakından ilişkilidir. Diğer etnik kökenlerle kaynaşan ve bu okullarda eğitim gören Türkmen çocukları, milli benliklerini korumada büyük zorluklarla karşılaşmaktadır ve asimile olmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu yerleşim alanlarında Türk kimliğinin ve Türkçenin daha iyi korunduğu görülmüştür. Gençler arasında ise, Türkiye'deki üniversitelerin ve devletin sağlamış olduğu burs imkânları ile Türkiye ilişkileri git gide daha çok güçlenerek milli bilincin farkındalığı artmaktadır. Türkiye'de bulunan akrabaları, Türkiye-Lübnan arasındaki iş olanakları ve Türkiye'de yayınlanan dizilerin Lübnan'da sevilmesi ve izlenmesi Türk kimliğinin ve Türkçenin korunmasında ve bu bilincin yayılmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Ayrıca TİKA ve Yunus Emre Enstitüleri gibi Türkiye devletinin desteklediği

²²⁵ a.g.e., s. 21-22.

kurumlar, bu bölgede yaşayan Türkler için Türkiye'nin buradaki Türkmenlerle bağıını sürdürmek ve korumak açısından oldukça önemlidir.²²⁶

5.4. LÜBNAN TÜRKLERİ VE SİYASET

1943 yılında özgürlüğüne kavuşan Lübnan, “Ulusal Pakt” (1943) ile Bağımsız Lübnan'ın yönetim esasları belirlendi. Lübnan'ın yönetim şeklinin konfesyonallizmle (Taifiyye) yürütölen parlamenter demokrasi olması konusunda uzlaşıldı. Buna göre, Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakanı Sünni ve Meclis Başkanı Şii olması kararlaştırılmış, mecliste koltukların dağılımında ise Hristiyanlar lehine 6/5 oranı kabul edilmiştir. Daha sonra bu uzlaşma bazı sorunlara neden olduğı için söz konusu dağılım Taif Anlaşması'nda (1989) güncellenmiş ve milletvekili kotalarına ilişkin sayılar değiştirilerek bugünkü şekline getirilmiştir.²²⁷ Lübnan Türklerinin siyasete bakışlarında en önemli etken mezhepsel olgudur. Lübnan Türklerinin genel anlamda muhafazakâr ve dinlerine bağılı oldukları bilinir. Fakat radikal eğilimlerinin olmadığı görüşü hakimdir. Lübnan Türkleri, etnik açıdan herhangi bir baskıya ya da tehdide maruz kalmamaktadır. Karşılaştıkları sorunlar genellikle Sünni olmalarından kaynaklanmaktadır. Sünnilik bağından dolayı çoğı Lübnan Türkmeni, Saad Hariri ve partisi Gelecek Hareketi'ni desteklemektedirler. Lübnan Türkleri arasında herhangi bir politikacı, sanatçı veya bilim adamı bulunmamaktadır. Ancak bazı köylerde belediye başkanlığını yürüten Lübnan Türkleri vardır. Lübnan Türkleri seçildikleri takdirde Sünni kotasından meclise girebilmektedirler.

²²⁶ Orsam, *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü*, s. 23.

²²⁷ Ayşe Selcan Özdemirci, “Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)”, *Türkiye Ortadoğı Çalışmaları Dergisi*, c. 3, S. 2, (2016), s. 81-82.

6. SONUÇ

Jeopolitik ve jeostratejik konumunun sağlamış olduğu siyasi, sosyal, dinsel ve ekonomik avantajlar, tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Ortadoğu bölgesini önemli kılmıştır. Çeşitli etnik, dini ve kültürel harmoniyi içinde barındıran bu bölgede, günümüzde çatışma ve kaosun hâkim olduğu söylenebilir. Ortadoğu bölgesi ele alındığında, bölgeyi oluşturan asli etnik unsurlardan biri olan ve bölgede meydana gelen tüm karışıklardan en çok etkilenen etnik grupların başında Türkmenlerin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada, Ortadoğu coğrafyasında Irak, İran, Suriye ve Lübnan örnekleri baz alınarak, üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olan Türk halk unsurlarından biri olan Türkmen grubu araştırılmıştır. ‘Çoğunluk’ olarak nitelendirilen gruptan belirli anlamlarda farklılıklar barındıran Türkmen halk grubunun, tarihsel, demografik, coğrafik, ekonomik, kültürel ve siyasal özellikleri dört ana bölümde detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Ortadoğu bölgesinde yaşayan Türkmenlerin var olma mücadelesinin daha yakından ve daha bütüncül bir şekilde incelenmeye çalışılmış; Türkçe ve İngilizce kaynaklardan ve ilgili internet verilerinden yararlanılmıştır. Günümüze kadar ki gelişmeler açıklanılsa da, Arap Kışı karmaşasından dolayı 2015 yılına kadar olan süre baz alınmıştır.

Bu çalışmada, adı geçen ülke örneklemeleri üzerinden Türkmenlerin bölgesel konumlanmalarını incelemekten ziyade, ülkesel pozisyonları araştırılmış; bu ülkelerde yaşayan Türkmenlerin durumu, entegrasyon ve asimilasyon kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın “Giriş” kısmında altı çizilen hipotezler ve cevap aranan sorulara dört ana bölümde cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, önem arz edebilecek noktaların tespit edilmesi ve kısıtlı literatür bakımından elzemdir.

Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen Irak Türkmenlerine bakıldığında bu grubun geçmişten günümüze Irak’ı oluşturan kayda değer unsurlardan biri olduğu görülebilir. Buradaki Türkmenler, Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilgi ile çıkması sonucu çatışmaların merkezinde kalmış ve etnik azınlık konumunda olmuştur. Bu etnik grup, günümüzde çoğunlukla Erbil-Kerkük-Diyala-Musul ve Selahaddin bölgelerinde yaşamaktadır. Irak’ta güvenilir bir nüfus sayımı yapılamadığı için Irak

Türkmenlerinin nüfusu hakkında kaynaklarda farklı veriler yer almaktadır. Bu bağlamda 1 milyon ile 4 milyon arasında değişen yerel ve yabancı rakamlar gözlenmektedir. Bu nüfusun çoğunu Sünni Müslümanlar oluşturmalarına rağmen, Diyala-Kerkük gibi bölgelerde Şii Iraklı Türkmenler de mevcuttur. Ayrıca sayıları az olmasına rağmen Kerkük ve çevresinde yaşayan, mensup oldukları dini inancı muhafaza eden Hristiyan Iraklı Türkmenlerin varlığı da fark edilmektedir. Irak Anayasası'nda yer almasına rağmen diğer azınlıklara tanınan haklardan uzun bir dönem yararlanamayan Iraklı Türkmenler, tarihte birçok şiddet ve katliam olarak adlandırılabilir. Çalışmada detaylı olarak yer verilen 1924 Kerkük (Levy) Katliamı, 1946 Gavurbağı Katliamı, 1959 Kerkük Katliamı, 1991 Altınköprü Katliamı Iraklı Türkmenlerin maruz kaldıkları şiddet olaylarından bazılarıdır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinden, 2014 yılında IŞİD'in Irak'ı ele geçirmek amacıyla yaptığı saldırılara kadar olan süreçte en çok zarar gören etnik azınlıkların başında gelmektedir. Tarihte birçok asimilasyon politikalarını da tecrübe eden bu etnik grup, kendi kimliklerini korumak için kültürel ve siyasi alanlarda adımlar atmışlardır. Bu çerçevede gerçekleştirilen kültürel eylemlerin başında 1960 yılında kurulan Kardeşlik Ocağı gelmektedir. Dahası, siyasi alanda haklarını savunmak için kurulan partiler, 1996 yılında Irak Türkmen Cephesi ile tek çatı altında toplanmış, böylece daha geniş bir kitleye hitap edebilmiştir. Iraklı Türkmenler, siyasi ve kültürel alanlardaki çalışmaları desteklemek amacıyla Osmanlı döneminden yakın zamana kadar basında da etkin olmaya çalışmışlardır. Necme Gazetesi, Kerkük Gazetesi, Türkmeneli Gazetesi ve Kerkük Dergisi farklı dönemlerde Iraklı Türkmenler tarafından çıkarılmış dergi ve gazetelerdir. Bu yayınlar, dönemsel olarak hem kültürel ve sosyal konuların hem de siyasi olayların Iraklı Türkmenlere ve dünyaya aktarılmasında önemli araçlar olmuşlardır.

Tezin üçüncü bölümünde Suriye topraklarında bin yılı aşkın bir süredir var olan Suriyeli Türkmenler mercek altına alınmıştır. Buradaki Türkmen varlığı, Tolunoğulları devletinin kurulmasıyla yoğun bir şekilde başlamış, akabinde Selçukluların bölgeye gelmesi ile artarak devam etmiştir. İdaresi ve askeri gücü Türklerden oluşan Memlük Devletinin kurulmasıyla bölgede uzun yıllar sürecektir. Türk hâkimiyeti başlamış ve bu durum Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetine kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Yoğun olarak

Halep, Lazkiye (Bayır-Bucak), Humus, Hama, Şam, Golan, Tartus, İdlib, Rakka ve Dera vilayetlerinde yaşayan Türkmenler neredeyse tüm Suriye'ye yayılmış durumdadır. Suriyeli Türkmenlerin geniş bir alana yayılarak Anadolu'dan Hicaz'a giden yol boyunca yerleşmiş olmaları, tarih boyunca yapılan farklı göç dalgalarının bir sonucudur. Öte yandan belirli dönemlerde karışıklığa neden olan farklı etnik, mezhepsel ve siyasi toplulukların arasına tampon bir alan oluşturmaları nedeniyle de buraya yerleşmeleri sağlanmıştır. Suriye yönetimi, halkın tümünü Arap olarak kabul ettiğinden dolayı etnik nüfus sayımı yapılmamıştır. Bu nedenle, Suriyeli Türkmen nüfusu hakkında kesin rakamlar veren herhangi bir bilgi kaynağına rastlanmamıştır. Yerel ve yabancı kaynaklarda yaklaşık 200 bin ilâ 3,5 milyon arasında değişen tahmini rakamlar verilmektedir. Suriyeli Türkmenlerin çoğunun ekonomik düzeyi alt ve orta sınıfta yer almakla beraber refah düzeyleri çok da iyi olmayan işçi ailelerden oluşmaktadır. Suriye birçok farklı dine ve mezhebe mensup olan kişileri barındıran bir ülkedir. Buna rağmen Suriyeli Türkmenlerin çoğunluğu Sünni Müslümandır. Fakat sayıları az da olsa Alevi olan Türkmenler bulunmaktadır. Tarihte rejimin baskıcı tutumundan dolayı Suriyeli Türkmenler teşkilatlanmak için herhangi bir adım atmamıştır. Suriye'de yaşanan iç savaşla beraber ülkede bütün dengeler değişmiştir. Suriye'deki iç savaşın nihayete erdirilmemesinden en çok etkilenen grupların başında Türkmenler gelmektedir. Türkmenler, çatışmaların başladığı ilk günden itibaren askeri teşkilatlanmalarıyla ön cephede yer almışlardır. Akabinde Türkmenlerin ilk siyasi oluşumları olan Suriye Demokratik Türkmen Hareketi ile Suriye Türkmen Kitle partileri kurulmuştur. Bu partilerin ardından Suriye Türkmen Platformu'nu ve Türkmen Meclis'ini oluşturan Suriyeli Türkmenler, siyasi alanda da seslerini duyurmaya başlamıştır.

İran, geçmişten günümüze birçok farklı Türk boyunun hüküm sürdüğü bölgelerden biri olması nedeniyle Türk dünyası açısından önemlidir. Çalışmanın dördüncü bölümünde İran coğrafyasında yaşayan Türkmenler irdelenmiştir. Birbirinden farklı etnik ve dini unsurları içinde barındıran İran'da, nüfusun büyük oranı Müslüman olup çoğunluğu Şii'dir. Azerbaycan Türkleri ve Farşlılar; Şii nüfusun büyük bir kısmını oluştururken, Türkmenler ve bazı Türk boyları Sünni nüfusu oluşturmaktadır. İran'da Türk toplulukları arasında milliyetçilik aidiyetinden çok mezhebe bağlılık söz konusudur. Bu durum en çok seçim dönemlerinde belirginleşmektedir. Etnik kimliğine

bakmaksızın Şii olan kişi Şii aday, Sünni olan kişi ise Sünni aday desteklemektedir. Dolayısıyla bu durum, Türk topluluklarının bir bütün olarak teşkilatlanmalarına ve siyasi alanda söz sahibi olmalarına engel oluşturmaktadır.

İran’da yaşayan Türklerin nüfusu, kaynaklarda farklı rakamlarla ifade edilmektedir. Farklı kaynaklardan elde edilen tahminî rakamlarda, Türk topluluklarının nüfusu yaklaşık 15-25 milyon arasında verilmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmını sırasıyla Azerbaycan Türkleri, Kaşkaylar, Türkmenler ve Halaç Türkleri oluşturmaktadır. İran’da yaşayan Türk toplulukları kendi geleneklerine ve değerlerine bağlı olmakla beraber, diğer etnik unsurlarla uyum içinde varlıklarını sürdürmektedir. İran İslam Devriminden sonra kimlikleri ve dilleri üzerinden büyük baskı ile karşı karşıya kalan Türk toplulukları ekonomik açıdan da belirli bir sınırdan tutulmaya çalışılmıştır. Tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan İran Türkleri, ekonomik olarak İran’da önemli bir konuma sahip değildir. Türkçenin farklı lehçelerinin konuşulduğu İran’da anayasalarla belirtilen anadilde eğitim hakkından faydalanamayan İran Türkleri, Türkçeyi daha çok sosyal hayatta kullanmaktadır. Basın ve medyayı devletin baskı ve sıkı denetimlerine karşı yoğun bir şekilde kullanmaya çalışan İran Türkleri, Türkiye’deki basın ve medyayı da takip ederek Türkçeyi daha yoğun bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır.

İran’da yaşayan Türkler dönem dönem baskı ve zulümlere maruz kalmıştır. Haklarını ve kendilerini daha iyi ifade edebilmek için siyasetin içinde bulunmaya çalışan Türkler, teşkilatlanmak yerine bunu daha çok bireysel bir şekilde yapmaktadır. Son tahlilde, nüfus yoğunluğu bakımından ülkedeki en kalabalık uluslardan biri olan İran Türkleri, İran tarihinde var olan tartışılmaz etkilerinden dolayı, İran’ın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Türk Dünyası içerisinde azınlıkta kalmış en kalabalık Türk nüfusa sahip olan İran, Türkler için kadim bir yurttur.

Çalışmanın beşinci bölümünde, Ortadoğu’da farklı dini ve etnik toplulukların bir arada yaşamlarını sürdürdüğü ülke olarak çok kültürlü ve çok etnikli kırılgan bir yapıya sahip olan Lübnan’da yaşayan Türkmenler incelenmiştir. Lübnan Türklerinin varlığının henüz yeni olması sebebiyle, Lübnan Türkleri ile ilgili kaynaklar oldukça sınırlı kalmıştır. Elde edilen bilgilerin çoğu ORSAM’ın yapmış olduğu saha çalışmalarına dayanmaktadır. Bu bilgilere göre Lübnan’daki Türk varlığının başlangıcı, Yavuz

Sultan Selim dönemi ya da Osmanlı öncesi olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze Lübnan'daki Türk varlığını şu başlıklar altında sınıflandırabiliriz: Kobayat yakınındaki köylerde yaşayan Akkar Türkmenleri, Suriye sınırındaki köylerde yaşayan Baalbek Türkmenleri, Dinniye Türkmenleri, Girit Adası'nın Yunan hâkimiyetine geçmesiyle Giritli Türklere yönelik saldırıların artmasından dolayı Türklerin o dönemde Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelere yerleştirilmesi sonucunda Lübnan'a getirilen Giritli Türkler, ekonomik nedenlerden dolayı özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinden göç eden Lübnan'da Yaşayan Türk Vatandaşları (Mardinliler), Suriye'deki iç karışıklardan kurtulmak için Lübnan'a göç eden Suriyeli Türkmenler, Osmanlı'dan günümüze Lübnan'da yaşayan Anadolu kökenli aileler ve 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı Devleti tarafından Balkanlar'dan Lübnan'a yerleştirilen Çerkezler. Lübnan'da yaşayan Türklerin tamamı Sünni Müslümandır. Türkmenler arasında dini kimlik etnik kimliklerinin önüne geçmektedir. Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Lübnan Türkleri, Türk oldukları için herhangi bir baskıya maruz kalmamakta, sadece dönem dönem Sünni olmaları nedeniyle sorun yaşamaktadır. Günümüzdeki nüfusları net olarak bilinmemekle birlikte, ORSAM'ın yapmış olduğu saha çalışmasına göre 45-55 bin civarındadır.

Lübnanlı Türkler genel olarak ekonomik durum ve eğitim seviyesi açısından iyi durumda değildir. Birçoğu hayvancılıkla ve tarımla ilgilenmektedir. Genç kesim arasında askerlik ve polislik yapan birçok Türkmen bulunmaktadır. Araplarla iç içe ve eğitim seviyelerinin yüksek olduğu kesimde yaşayan Lübnanlı Türkler, Türkçeyi çok iyi bilmiyorken daha kırsal ve dışa kapalı olan kesimde yaşayan Lübnanlı Türkler, Türkçeyi iyi bir şekilde konuşabilmektedir. Lübnanlı Türkler, Sünnilik bağından dolayı çoğunlukla Gelecek Hareketi'ni desteklemektedir ve Lübnanlı Türkler arasında siyasi olarak üst düzey konuma yükselmiş bir kişi bulunmamaktadır. Öte yandan Lübnanlı Türklerin siyasi olarak teşkilatlanmaları da bulunmamaktadır.

Ortadoğu coğrafyasında adı geçen ülkelerde varlıklarını sürdüren Türkmenlerin bölgesel konumlandırılmasından ziyade ülkesel konumlandırılmaları incelendiğinde, bu etnik grubun ortak bir kesişim kümesini barındırdıkları kadar belirgin farklılıkları da barındırdıkları görülmektedir. Irak'ta yaşanan son olaylardan önce Irak Türkmenleri ve İran Türkmenleri yerleşim olarak daha toplu bir şekilde yaşarken; Suriye Türkmenleri ve Lübnan Türkmenleri daha geniş coğrafyada varlıklarını

sürdürmektedir. Irak Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadıkları alan Türkmeneli bölgesi olarak adlandırılırken, İran Türkmenlerin yaşadıkları alan Türkmen Sahra bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Suriye ve Lübnan Türkmenleri, geniş bir coğrafyaya konumlandıkları için bu bölgelerde Türkmenlerin toplu ve yoğun bir şekilde yaşadıkları bir alan ismi bulunmamaktadır. Irak ve Suriye’de Türk halk gruplarından Türkmenler daha yoğunken, İran ve Lübnan bölgelerinde diğer Türk halk gruplarının da yoğun bir şekilde yaşadıkları görülmektedir.

Belirtilen ülkeler içinde Türk halk grubu olarak en fazla Türkün yaşadığı alan İran’dır. Türkmen grubu nüfus yoğunluğu bakımından incelendiğinde ise sırasıyla Irak, Suriye, İran ve Lübnan’da bu grubun varlıklarını devam ettirdiği görülmektedir. Belirtilen ülkelerde yaşayan Türkmenlerin büyük bir kısmı Müslüman ve Sünni’dir. Irak’ta sayıları az da olsa Hristiyan olan Türkmenler bulunmaktadır. Lübnan’da ve İran’da yaşayan Türkmenlerin tamamı Sünni Müslümandır. Fakat Suriye’de alevi olan Türkmenler, Irak’ta da Şii olan Türkmenler de bulunmaktadır.

Zikredilen ülkelerde yaşayan Türkmenlerin coğrafik dağılımını incelediğimizde, Kürt ve Arap toplumları arasında kalan Irak Türkmenlerinin daha örgütsel hareket ettiklerini ve bu yönde siyasi adımlar attığını; İran ve Lübnan gibi daha heterojen ülkelerde Türkmenlerin, diğer toplumlar arasında daha kolay asimile oldukları görülmektedir. Suriye’de ise geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkmenlerin birlik ve beraberliğini korumak ise diğer tüm ülkelerde yaşayan Türkmenlere göre daha zor olmuş ve Türkmenlerin büyük bir kısmı zamanla kimliklerini kaybetmiştir. Irak Türkmenlerin geçmişten günümüze siyasette, basın ve medyada diğer bölgelerde yaşayan Türkmenlere göre daha aktif olmaları, karşılaştıkları tüm baskı ve zulümlere rağmen kimliklerini korumada büyük önem arz etmiştir.

Adı geçen ülkelerdeki Türkmenlerin siyasetteki pozisyonlarını incelediğimizde; Esad, Pehlevi, Saddam gibi daha baskıcı ve yönetimin tek elde toplandığı siyasi düzende Türkmenlerin siyasetten uzak durdukları görülmektedir. Türkmenlerin siyasete atılımları genellikle baskıcı ve tutucu olan rejim tipolojilerine karşı olmuştur. Irak Türkmenlerinin siyasi oluşumları, Kerkük Katliamında önde gelen Türkmen liderlerin idam edilmesine karşı bir tutum olarak başlamışken, Suriye Türkmenlerin siyasi atılımları Suriye’de meydana gelen iç karışıkların akabinde olmuştur. İran’da

Türkmenlerin dönem dönem etnik nedenlerden dolayı kışkırtıcı eylemlere maruz kalması Türkmenler tarafından protesto edilirken, mezhepçiliğin etnik kimliğin önüne geçtiği İran'da Türkmenlerin Sünni oldukları için siyasi alanda oldukça yalnız kaldıkları görülmektedir. Lübnan'da ise dini oranlara göre dağıtılan kota sisteminde, Türkmenlerin siyasi parti kurmak yerine daha çok bireysel olarak hareket etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu da Lübnan'da yaşayan Türkmenlerin entegrasyonunu diğer ülkelerdekine göre daha başarılı olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, siyasette farklı etnik ve dini oluşumların aktif olması Lübnan'da yaşayan Türkmenlerin ülkeye entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. İran'da Şii, Suriye ve Irak'ta Arap olmadıkları için toplumun büyük kısmından dini ve etnik olarak farklılıklar taşımaları ve ülkelerin siyasetinin çoğulculuğa göre işleyişi demografik olarak yoğunlukları daha az olan toplumları özellikle Türkmenleri ikinci pozisyona itmektedir. Ayrıca; Irak ve Suriye' de tarihsel süreçte Türkmenlerin katliam, baskı ve zulüm gibi durumlarla karşılaşmaları burada yaşayan Türkmenlerin daha çok birlikte hareket etmelerine ve siyasi olarak örgütlenmelerine neden olmuştur.

Bu ülkelerde yaşayan Türkmenlerin ekonomik ve sosyal durumları araştırıldığında benzer bir kümede kesiştiği görülmektedir. Türkmenlerin çoğunlukla orta sınıfa ait, geçimlerini daha çok tarım, hayvancılık ve ticaretle sağlayan bir topluluk oldukları görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından da ileri bir seviyede olmadıkları söylenebilir. Türkmenlerin belirtilen ülkelerdeki entegre ve asimilasyon durumları irdelendiğinde Lübnan'da yaşayan Türk halk gruplarının ve Türkmenlerin diğer bölgelerde yaşayan Türkmenlere göre topluma daha çok entegre oldukları; Irak, Suriye ve İran'da yaşayan Türkmenlerin Esad, Pehlevi ve Saddam gibi yönetimlerin uygulamış oldukları baskı ve zulümlere rağmen kimliklerini korumaya çalıştıkları söylenebilir. Irak'ta ve Suriye'de yaşayan Türkmenler, Türkçeyi İran ve Lübnan'da yaşayan Türkmenlere göre daha arı bir şekilde konuşmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında Türkçe basın ve medyayı daha yaygın bir şekilde kullanmaları ve Türkiye ile aile ve ticari bağlarının diğer ülkelere göre daha kuvvetli olması gösterilebilir. İran'da yaşayan Türkmenler, Türkçeyi sosyal hayatlarında kullanmaları konusunda sınırlamalar bulunmasına rağmen Irak ve Suriye'de yaşayan Türkmenlere oranla Türkçeyi yoğun bir şekilde gündelik yaşamlarında kullanmaktadır.

Demokratik kazanım konusunda Lübnanlı Türkmenler, diğer bölgelerde yaşayan Türkmenlere göre daha önde gelmektedir. Lübnan'da Türkmenlerin etnik kimliği, herhangi bir sorun teşkil etmezken karışıklığa neden olan konu daha çok dini inanıştan kaynaklanmaktadır. Lübnanlı Türkmenler, aday oldukları takdirde siyasi alanda yer alabilmektedir fakat Lübnan meclisinde şimdiye kadar böyle bir aday yer almamıştır. Lübnanlı Türkmenlerin ardından Irak'ta yaşayan Türkmenlerin demokratik haklara sahip olma ve siyasi alanda aktif olma durumu, belirtilen diğer ülkelerdeki Türkmenlere göre daha yoğundur. Fakat Iraklı Türkmenlerin demokratik haklarını kazanma çabası özellikle Saddam döneminde maruz kaldıkları baskı ve zulümlerin ardından attıkları siyasi ve sosyal adımlar sayesinde olmuştur. Iraklı Türkmenler, Türkmenlerden oluşan siyasi partilere ve sosyal derneklere sahiptir. Bu çerçevede, seçim döneminde bu partilerden aday olan Türkmenler seçildikleri takdirde, Türkmenleri Irak parlamentosunda temsil edebilmektedir. Lübnanlı Türkmenlerin demokratik kazanımları daha çok sosyal ve kültürel alanlarda ülkenin sağlamış olduğu demokratik haklardan oluşmakta iken; Iraklı Türkmenlerin demokratik kazanımları ve Irak'ta varlıklarını rahat bir şekilde sürdürebilmeleri göstermiş oldukları siyasi başarılarla bağlıdır. Suriye Türkmenleri ve İran Türkmenleri için demokratik kazanımlar oldukça sınırlıdır. Suriye'de yaşanan güncel olaylardan sonra varlıklarını sürdürmek ve korumak için siyasi adımlar atan Suriyeli Türkmenler, Esad döneminde etnik kimliklerinden dolayı asimilasyon müdahalelerine maruz kalmıştır. İran Türkmenler de Suriyeli Türkmenler gibi Pehlevi döneminden bu yana baskı ve zulümlere maruz kalmakta ve siyasi alanda İran Türkmenlerini mecliste temsil edecek herhangi bir siyasi oluşum için şimdilik herhangi bir adım atmamaktadırlar. Sonuç olarak bu tez, Ortadoğu bölgesine Türkmenler üzerinden bakmış ve literatürde mevcut olan bir büyük boşluğa kendi seviyesinde bir kaynak olmuştur.

KAYNAKÇA

- “BM: Suriyeli sığınmacı sayısı 4 milyonu aştı.”
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-suriyeli-siginmaci-sayisi-4-milyonu-asti-29501008> [Erişim 11.03.2019].
- “Hamse Türklerinde Halk Kültürü”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/halkbilim/kalafat_hamse.pdf [Erişim 02.03.2019].
- “Lübnan’ın ‘unutulan’ Türkleri.” <https://www.timeturk.com/tr/2013/04/22/lubnan-in-unutulan-turkleri.html> [Erişim 16.04.2019].
- Acun, Can ve Kutluhan Görücü. “Suriye Krizinde Göz Ardı Edilen Aktör: Türkmenler.” *SETA Perspektif*. S. 224 (Aralık 2018).
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. “08 Ağustos 2017 İtibariyle Barınma Merkezlerindeki Suriyeli Sayısı: 233.064.”
https://www.afad.gov.tr/upload/node/2374/files/barinma_merkezlerindeki_son_durum+6.pdf [Erişim 11.03.2019].
- Albayati, Zahid Jihad ve Elham Albayati, “Turkmens of Iraq: The Third Ethnic Component of Iraq.” *Centre for Policy and Research on Turkey*, c. 4, S. 2 (2015).
- Alpay, Ahmed Hamza. “Irak Türkmenlerinin Türkiye Açısından Jeostratejisi ve Türkiye’nin Stratejik Perspektifi.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2015.
- Alpay, Ahmed Hamza. “Irak Türkmenlerinin Türkiye Açısından Jeostratejisi ve Türkiye’nin Stratejik Perspektifi.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2015.
- Al-Shawi, İbrahim. “A Glimpse of Iraq.” 2006.
- Annaberdiyev, Ahmet. “İran Türkmenleri (1881- 1979).” Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2006.
- Anwar, İbrahim. “Irak’ta Türkçe Eğitiminin Dünü ve Bugünü.” *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*. y. 2, S. 2 (2012).

- Atlıoğlu, Yasin. “Suriye’nin Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları -Avrupa Birliği ve Türkiye.” *TASAM: Stratejik Öngörü*. (2004).
- Aydın, Ebru ve Cemalettin Taşken. “İran’daki Azerbaycan Türkleri ve Uygulanan Politikalar.” *Ankara Strateji Enstitüsü*. Rapor No:3 (Ankara, 2016).
- Aydın, Rabia Kocaman. *Irak Türklerinin Sosyal Hayatı*. c. 20. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002.
- Bademci, Ali. *Suriye’de Türkmenler ve Bayır-Bucak*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.
- Bağlıoğlu, Ahmet. “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri.” *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları*. c. 2, S. 2 (2013).
- Beden, Aydın. “Türk Basınına Göre Türkiye-Irak İlişkilerinde Türkmenler (1926-2001).” Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, 2011.
- Blake, Gerald ve H. Alasdair Drysdale. *The Middle East and North Africa a Political Geography*. OUP New York, 1985.
- Bleaney, C.H. “Suriye’nin Türk Halkları.” ed. M. Bainbridge. Çeviren M. Harmancı. *Dünyada Türkler*. 1995.
- Bostancı, Işıl. “Halep Türkmenleri (Boy ve Oymaklar).” Fırat Üniversitesi, 1998.
- Caferoğlu, Ahmet. “Türkmenler.” *Türk Kültürü Dergisi*, S. 20 (Haziran 1964).
- CASS. “Threats to the Shia Turkmen Community of Iraq by ISIS.” *The Centre for Academic Shi’a Studies*, 2014.
- CIA. “The World Factbook.” <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> [Erişim 01.03.2019].
- Cleveland, W. L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çeviren M. Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Çetin, Altan. “Memlûkler Devrinde Oğuzlar/Türkmenlere Bir Bakış.” *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. (2009).
- Çelebi, Şevki. “Ebu İshak İbrahim Kazeruni’nin Menakıbı”, Hazırlayan Fatih Bayram. *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları*. 2016

- Dağ, Ahmet Emin. “Halep Türkmenleri (1918-2008).” Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul, 2010.
- Deveci, Abdurrahman. “İran Türkmenleri: Türkmensahra.” *Ortadoğu Analiz*. c. 1, S. 10 (Ekim 2009).
- Doğan, Soner. “Türkiye’deki Irak Türkmenleri: Sosyo-Politik Bir Analiz (1990-2015).” Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2018.
- Doğan, Soner. “Türkiye’deki Irak Türkmenleri: Sosyo-Politik Bir Analiz (1990-2015).” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2018.
- Duman, Bilgay. “17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler.” *Ortadoğu Analiz*. c. 4, S. 41 (2012).
- Duman, Bilgay. “İrak’ta 2014 seçimleri IŞİD Operasyonları ve Irak’ın Geleceği.” ORSAM. Rapor No:190, Haziran 2014.
- Duman, Bilgay. “İşid Operasyonlarının Türkmenler Üzerindeki Etkisi.” ORSAM. S. 7 (Temmuz 2014).
- Edmonds, Cecil J. *Kürtler, Türkler ve Araplar*, Çeviren Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül. İstanbul, 2003.
- Eroğlu, Cengiz, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil. *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*. Ankara: Orsam, 2012.
- Gök, İbrahim. “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2016).
- Güzel, Miray Vurmay. “Zorunlu Göç/Sürgün Sürecinde Suriye Türkmen Milli Kimliği.” *Türk Yurdu Dergisi*. y. 106, S. 361 (Eylül 2017).
- Harris, William. *Lebanon: A History 600-2011*. New York: Oxford Press, 2012.
- Hasan, Mazin “Dünden Bugüne Irak Türkmenleri.” Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2007.
- Hay, William R. *Two Years in Kurdistan 1918-1920*. London: William Clowes and Sons Limited, 1921.

Iran and The Caucasus. *Research Papers from the Caucasion Centre for Iranian Studies*, c. 7, S. 1-2 (Boston, 2003).

Izady, Michael. “Atlas of the Islamic World and Vicinity (Columbia University Gulf 2000, 2006- Present).”
http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/IraqProvincial_2015_lg.png
[Erişim 20.05.2019].

Jenkins, Gareth. “Turkey and Northern Iraq: An Overview.” 2008.

Kafkasyalı, Ali. “İran Türklerinin Güncel Kültürel Meseleleri.”
http://www.alikafkasyali.com/fileupload/ks792947/file/iran_turklerinin_guncel_kulturel_meseleleri.pdf [Erişim 27.03.2019].

Kafkasyalı, Ali. *İran Coğrafyasında Türkler*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2011.

Karadeniz, Murat. “Lübnan’da Unutulan Türkler.”
<http://www.islamveihsan.com/lubnanda-unutulan-turkler.html> [Erişim 16.04.2019].

Kartal, Emre. “Suriye’nin Rotası ve Türkmenler.”
https://www.academia.edu/4593946/Suriyenin_Rotas%C4%B1_ve_T%C3%BCrkmenler [Erişim: 15.04.2019].

Kendirli, Yusuf. “İrak’taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi.” Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, 2007.

Khajeh, Belal Hatami. “İran’da Yaşayan Halaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı.” Hacettepe Üniversitesi, 2013.

Kirişcioğlu, M. Fatih. “Suriye’de İç Savaş Sürerken Suriye Türkmenleri.” 21. Yy. *Türkiye Enstitüsü*. Rapor No:1, (2013).

Kobotarian, Nabi. “İran Türkleri.” <https://docplayer.biz.tr/44475452-Iran-turkleri-nabi-kobotarian.html> [Erişim 02.02.2019].

Kopar, Metin. “Bir Türkmen Şehri Kerkük.” *Avrasya Etüdleri* 36/2009-2 (113-136).
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/421937>. [Erişim 02.02.2019].

- Kurşun, Zekeriya. “Kimlik ve Savaş: Osmanlıdan Günümüze Irak Örneği.” Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri, (İstanbul, 2005) s.229
- Mengü, Cüneyt. “Irak seçimleri ve Türkmenler.” www.yenicaggazetesi.com.tr/irak-secimleri-ve-turkmenler-46218yy.htm [Erişim 06.10.2017].
- Michail, Katerina. “Lebanon and the Civil War Ghost, Centre for Mediterranean.” *Middle East And Islamic Studies*. (2013).
- Miller, J. L. *The Syrian Revolt of 1925*. International Journal of Middle East Studies, 1977.
- Nakıp, Mahir. “2003 Yılından Bu yana Irak Türkleri.” *Yeni Türkiye Dergisi*. c. 19, S. 54 (2013).
- Oğuzlu, Hızır Tarık. *Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq*. 2006.
- Orhan, Oytun. “Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri Yapılanma.” *Ortadoğu Analiz*. c. 5, S. 51 (Mart 2013).
- Orsam. *Irak'ta Bektaşilik (Türkmenler – Şebekler – Kakailer)*. Rapor No: 88, Kasım 2011.
- Orsam. *Irak'ta Türkmen Basını*. Rapor No: 10, Mart 2011.
- Orsam. *Irak'ta Türkmen Eğitiminin Durumu*. Rapor No: 21, Aralık 2012.
- Orsam. *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Rapor No: 9, Mart 2011.
- Orsam. *Lübnan'daki Mardinliler: Mardin Halkının Göçü*. Rapor No: 208, Mayıs 2017.
- Orsam. *Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar*. Rapor No: 62, Mayıs 2017.
- Orsam. *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu*. Orsam Tutanakları, No: 35, Eylül 2014.
- Orsam. *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*. Rapor No: 14, Kasım 2011.
- Orsam. *Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası*. Rapor No: 199, Haziran 2015.
- Orsam. *Unutulmuş Türkmen Diyarı: Diyala*, Rapor No 7, Ankara, 2009.

- Ören, Mehmet Metin. *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*. Mars Matbaası.
- Özdemirci, Ayşe Selcan. “Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016).” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. c. 3, S. 2 (2016).
- Özkaya, Abdi Noyan. “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları.” *USAK*. c. 2, S. 8 (2007).
- Öztuna, Yılmaz. “Türkiye Tarihi”, c. 2 (İstanbul 1963).
- Pamukçu, Ekrem. “Bayatlar ve Irak Bayatları”, 2014, <http://hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/tkhbvd/article/download/443/434>, [Erişim: 23.04.2019].
- Rashidvash, Vahid. “Turkmen Status within Iranian Ethnic Identity (Cultural, Geographical, Political).” *Research on Humanities and Social Sciences*. c. 3, S. 22 (2013).
- Roux, Jean Paul. *Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdenize*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Saatçi, Suphi. *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Salibi, Kamal. *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*. I. B. Tauris, Londra: 2005.
- Samancı, Aziz Kadir. *El Tarih El Siyasi Li Turkuman El Irak (Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi)*. 1999.
- Sarrafi, Alirza. *İran Türklerinin etnografyası ve Türk folklorunun araştırılmasındaki sorunlar*. Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi:72. Ankara: 2002.
- Semin, Ali. “İşid Sonrası Irak’ta Türkmenlerin Durumu.” *Ortadoğu Analiz*. c. 7, S. 69 (Temmuz-Ağustos).
- Sen, Osman Emre. “İrak’taki Türkmenlerin Irak Siyasetine Etkileri.” Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006.
- Sirkeci, İbrahim. “Turkmen in Iraq and International Migration of Turkmen, A report for Global Strategy Institute.” Ankara, 2005.

SOITM Report. *Summary Violation of the human rights of the Iraqi Turkmen since the Establishment of the Iraqi State*, 2007.

Sonyel, S. R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987.

Şahin, Türel Yılmaz. “İran’da Unutulmuş Bir Toplum: Türkmen Sahra Türkmenleri.” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu2%20makale/turel_yilmaz.pdf, [Erişim 10.02.2019].

Şahit, Babek. “İran Türklüğünün Kasım 2015 Ayaklanması.” *Türk Yurdu Dergisi*. y. 104, S. 340 (Aralık 2015).

Turan, Davut. “İran’da Türk Muhalefeti.” *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. S. 28 (Nisan 2011).

Turan, Osman. “Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti.” *Ötüken Yayınları*. (İstanbul- 2009) S.255-256

Winslow, Charles. *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*. London and New York: Routledge, 1996.

Yavuz, Celalettin. “Suriye İç Savaşında Sıkışan Suriye Türkmenleri.” http://devlet.com.tr/makaleler/y3-suriye_ic_savasinda_sikisan_suriye_turkmenleri.html [Erişim 15.03.2019].

Yegin, Abdullah. “İran Siyasetini Anlama Kılavuzu.” *SETA*. (Haziran 2013).

Yılmaz, Hüseyin Raşit. “Türkiye’nin Türkmen Politikası ve Suriye Türkmenleri.” *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. (Ekim 2012).

Yılmaz, İhsan. “Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası.” *ÇTTAD*. c. 12, Bahar 2006.

EKLER: HARİTA VE TABLO LİSTESİ

Tablolar

Tablo 1. 1992 Yılı İtibariyle Türkmenlerin Yaşadığı Vilayetler ve İlçeleri

Tablo 2. 2003 yılına ait Iraklı Türkmenlerin nüfus oranı

Tablo 3. Iraklı Türkmenlerin, farklı yıllardaki yabancı kaynakta verilen nüfus oranı

Tablo 4. 2010 yılında Irak'ta Dini ve Etnik Dağılım

Tablo 5. 2015 yılında Irak'ta Dini ve Etnik Dağılım

Tablo 6. 2011 yılına ait Suriye Türkmenlerinin Vilayetlere Göre Nüfus Dağılımı

Tablo 7. 2017 yılı tahmini Suriye nüfusu ve etnik oranları

Tablo 8. 2010 yılına ait Suriye'deki etnik ve dini nüfusun oranları

Tablo 9. 2010 Yılı Suriye'deki Dini Oluşumlar ve Oranları

Tablo 10. 2011 yılına ait İran'daki dini nüfus oranları

Tablo 11. 2014 yılına ait İran'daki etnik dağılım oranları

Tablo 12. İran'da konuşulan Türk lehçeleri (2011)

Tablo 13. 2015 yılına ait Akkar Türkmenlerine ait nüfus dağılımı

Tablo 14. 2015 yılına ait Baalbek Türkmen yerleşimleri nüfus dağılımı

Tablo 15. 2015 yılına ait Dınniye Türkmen yerleşimleri nüfus dağılımı

Haritalar

Harita 1. 2015 Yılında Irak Eyaletleri

Harita 2. Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin boyları ve yaşadıkları alan

Harita 3. Lübnan Haritası

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Nilgün TUTAR

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri:

Elektronik Posta:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans		

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL

